

Steinar Johansen
Knut Onsager
Kjetil Sørli

Samspill og regional vekstkraft i Tromsøregionen

NIBR

Norsk institutt for by- og regionforskning

Samspill og regional vekstkraft i Tromsøregionen

Andre publikasjoner fra NIBR:

Rapportene koster
fra kr 250,- til kr 350,- og kan bestilles
fra NIBR:
Gaustadalléen 21
0349 Oslo
Tlf. 22 95 88 00
Faks 22 60 77 74

E-post til
nibr@nibr.no

Publikasjonene
kan også skrives ut fra
www.nibr.no

Porto kommer i tillegg til de oppgitte
prisene

Steinar Johansen
Knut Onsager
Kjetil Sørli

Samspill og regional vekstkraft i Tromsøregionen

NIBR-rapport 2015:4

Tittel: **Samspill og regional vekstkraft i Tromsøregionen**

Forfatter: Steinar Johansen, Knut Onsager og Kjetil Sørli

NIBR-rapport: 2015:4

ISSN: 1502-9794
ISBN: 978-82-8309-052-9

Prosjektnummer: 3346

Prosjektnavn: Samspill og regional vekstkraft i Tromsøregionen

Oppdragsgiver: Tromsøregionen ved Tromsø kommune

Prosjektleder: Steinar Johansen

Referat: Prosjektet er en del av byregionprogrammet. Formålet med rapporten er å gjennomføre en helhetlig samfunnsanalyse av Tromsøregionen, der blant annet forholdet mellom samarbeid og regional vekst diskuteres. I rapporten presenteres samfunnsmessige utviklingstrekk i regionen basert blant annet på tilgjengelig informasjon og på egeninnsamlede data, og vi drøfter Tromsøs rolle som regional vekstmotor.

Sammendrag: Norsk og engelsk

Dato: Februar 2015

Antall sider: 189

Pris: 250,-

Utgiver: Norsk institutt for by- og regionforskning
Gaustadalléen 21,
0349 OSLO
Telefon: (+47) 22 95 88 00
Telefaks: (+47) 22 60 77 74
E-post: nibr@nibr.no
Vår hjemmeside: <http://www.nibr.no>

Trykk: X-ide
Org. nr. NO 970205284 MVA
© NIBR 2015

Forord

Byregionprogrammet er et program som er igangsatt av Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD). Flere (til sammen 33) norske byregioner er med i programmet. Tanken bak programmet er at samhandling og samarbeid mellom kommuner som tilhører samme byregion, kan bidra til økt vekstkraft i regionen som helhet. Den enkelte byregion har i den forbindelse mottatt tilskudd til å gjennomføre helhetlige samfunnsanalyser, der regionen selv har bestemt hvilke tema som skal fokuseres.

Tromsøregionen (Tromsø kommune med de fire nabokommunene Storfjord, Lyngen, Karlsøy og Balsfjord) er en av deltakerne i programmet. Regionen utlyste sommeren 2014 et analyseprosjekt med tittelen ”*Samspill og regional vekstkraft i Tromsøregionen*”. NIBR ble valgt som leverandør.

Prosjektet har blitt gjennomført i løpet av høsten 2014. Faglig sett hviler prosjektet på de problemstillinger som var definert av Tromsøregionen i konkurransegrunnlaget for prosjektet, NIBRs tilbud og drøftinger mellom NIBR og prosjektets styringsgruppe underveis. Prosjektleder Jan Einar Reiersen har vært NIBRs kontaktperson og har bistått NIBR med mange gode innspill underveis.

Det har også vært gjennomført to styringsgruppemøter der NIBR har deltatt og der prosjektet har vært diskutert. Styringsgruppa består av byråd Jonas Stein (leder) og ordførerne i omlandskommunene, samt medlemmer fra kommunenes administrative ledelse. Styringsgruppa har kommet med nyttige innspill i prosessen.

I analysen har NIBR benyttet tilgjengelig empiri og annen informasjon. Det har også vært avholdt et seminar, der styrker, svakheter, muligheter og trusler knyttet til henholdsvis nærings- og samfunnsutvikling ble diskutert (”SWOT-seminaret”). Deltakerne på dette seminaret var representanter for samfunns- og næringsliv, bedrifter og organisasjoner i regionen. Svært mye nyttig informasjon ble

spilt inn på seminaret, som også la grunnlaget for videre kontakt mellom NIBR og aktuelle informanter.

Ved NIBR har Steinar Johansen, Knut Onsager og Kjetil Sørli hatt hovedansvaret for gjennomføringen. Johansen har vært prosjektleder, Onsager har vært hovedansvarlig for næringskapittelet og Sørli har vært hovedansvarlig for befolkningskapittelet. I tillegg har Hild-Marte Bjørnsen og Bjørg Langset bidratt med innspill, særlig i forhold til bruk av statistikk fra ulike databaser.

Den endelige rapporten er altså en funksjon av innspill fra en rekke personer, både internt på NIBR og i Tromsøregionen. NIBR takker for samarbeidet og har forsøkt å nytte informasjonen på best mulig måte. Eventuelle feil og mangler står for NIBRs regning.

Oslo, februar 2015

Guri Mette Vestby
Fung. forskningssjef

Innhold

Forord	1
Tabelloversikt.....	6
Figuroversikt	8
Sammendrag.....	10
Summary	15
1 Innledning og problemstilling.....	19
1.1 Temaer i en helhetlig samfunnsanalyse av Tromsøregionen.....	20
1.2 Tromsøregionen: ikke et entydig begrep	21
1.2.1 Økonomiske regioner.....	22
1.2.2 Bo- og arbeidsmarkedsregioner	22
1.2.3 Tromsøregionen.....	23
1.3 Tema for analysen.....	24
1.3.1 Regionforstørring.....	24
1.3.2 Regional vekstkraft	25
1.3.3 Måling av vekst.....	28
1.3.4 De viktigste ressursene og fortrinnene i Tromsøregionen.....	30
1.3.5 Vellykka regionale utviklingsforløp	31
1.3.6 Flaskehalsen som hindrer samarbeid og samspill for å oppnå vekst.....	33
1.3.7 Er Tromsø en motor for regional utvikling eller vokser byen på bekostning av nabokommunene?.....	34
1.3.8 Regioninterne og/eller regioneksterne drivkrefter bak regional vekstkraft	35
1.3.9 I hvilken grad påvirker samspill og politiske beslutninger vekst og utvikling i Tromsøregionen og hvilke arenaer er aktuelle?.....	36
1.4 Organisering av analysen.....	38
1.5 Kort om data og metode.....	42
2 Noen kjennetegn ved Tromsøregionen	44
2.1 Bostedsattraktivitet og bolyst	44

2.2	Senterstruktur	45
2.3	Befolkning	46
2.4	Sysselsetting	48
2.5	Arbeidsmarked: Sysselsetting, befolkning, ledighet og pendling.....	52
2.6	Kort oppsummering	56
3	Befolkning: struktur og utvikling	57
3.1	Begrepene eldre- og yngrebølge.....	57
3.2	Struktur og endringer 2004 til 2014.....	59
3.3	Flytting i livsløpsperspektiv	64
3.3.1	Bofasthet, tilbakeflytting, fraflytting, tilflytting og videreflytting	65
3.3.2	Hvor det flyttes fra og hvor det flyttes til.....	70
3.4	Demografiske bølger, implikasjoner og utsikter.....	78
3.4.1	Yngrebølgen og dens påvirkning av flytting i tilhørende alderssjikt.....	79
3.4.2	Eldrebølgen.....	86
4	Næringsstruktur og –utvikling, fortrinn og muligheter.....	89
4.1	Generelle rammevilkår og drivkrefter.....	90
4.1.1	Globalisering og internasjonale utviklingstrekk.....	90
4.1.2	Nasjonale forhold og påvirkninger.....	90
4.2	Byregionen – strukturer og funksjoner	93
4.3	Ressursgrunnlaget	94
4.3.1	Store og varierte naturgitte ressurser.....	94
4.3.2	Allsidig kulturarv og kulturelle ressurser	95
4.3.3	Befolkning, utdanning og kompetanse	95
4.4	Næringsstruktur og –utvikling på regionalt nivå	98
4.4.1	Bedrifts- og næringsstruktur.....	98
4.4.2	Arbeidsdeling og spesialisering internt i regionen....	101
4.4.3	Utviklingstrekkene det siste tiåret.....	102
4.5	Lokale næringsmiljøer og -utvikling	108
4.5.1	Næringsmiljøer, kunnskapsinstitusjoner og utvikling i Tromsø kommune.....	108
4.5.2	Næringsmiljøer og utvikling i Balsfjord kommune ..	113
4.5.3	Næringsmiljøer og utvikling i Lyngen kommune.....	116
4.5.4	Næringsmiljøer og utvikling i Karlsøy kommune	119
4.5.5	Næringsmiljøer og utvikling i Storfjord kommune ..	123
4.6	System og samhandling relatert til næringsutvikling	125
4.6.1	Kunnskaps- og innovasjonssystemet i regionen.....	125
4.6.2	Kommunenes roller i næringspolitikken	130

4.7	Sammenfatning av fortrinn, utfordringer og muligheter.....	132
4.7.1	Generelt om strukturer og vekstmønstre	132
4.7.2	Regionale fortrinn og styrker.....	133
4.7.3	Noen svakheter og utfordringer	135
4.7.4	Noen mulige trusler for utviklingen i by og omland	136
4.7.5	Noen muligheter for samhandling.....	136
5	Boliger og boligmarked.....	139
5.1	Generelt om boliger og regional utvikling.....	140
5.2	Boligstruktur i Tromsøregionen	141
5.3	Boligpriser	143
5.4	Samarbeid om arealplanlegging og boligbygging.....	145
6	Infrastruktur og transport	147
6.1	Infrastruktur og finansieringsformer.....	149
6.2	Infrastruktur og transport i Tromsøregionen	150
6.2.1	Veger, bruer og tunneller	151
6.2.2	Ut av og gjennom Tromsøregionen	152
6.3	Tjenestetilbud som infrastruktur	154
7	Samarbeid og samordning innen samfunns- og næringsutvikling.....	156
7.1	Samarbeid/samordning eller konkurranse?.....	156
7.1.1	Fangens dilemma.....	157
7.1.2	Lokomotivteorien vs utbyttingsteorien.....	158
7.1.3	Fordeling av gevinsten.....	158
7.2	Oppsummering av arbeidspakkene	159
7.2.1	Befolkningsstruktur og -utvikling.....	160
7.2.2	Næringsstruktur og -utvikling	161
7.2.3	Boligbygging og infrastruktur.....	162
7.3	Vekstpotensialer i Tromsøregionen	163
7.3.1	Utviklingen i Nord-Norge: Kontekst for utviklingen i Tromsøregionen	167
7.3.2	Potensialer for næringsutvikling i Tromsøregionen.....	169
7.3.3	Konkurranse med andre storbyområder	170
7.3.4	Nasjonal politikk og lokale virkemidler	171
7.4	Samarbeid og vekst	172
7.5	Konkluderende kommentarer.....	174
	Litteratur	176
	Vedlegg.....	179

Tabelloversikt

Tabell 2.1	<i>Antall innbyggere i kommunene i Tromsøregionen, regionen i alt og omlandet i alt. Folketall 1. januar 2014, antall innbyggere og antall innbyggere i prosent av folketallet i Tromsøregionen.</i>	46
Tabell 2.2	<i>Antall sysselsatte per kommune og i prosent av Tromsøregionen 2013. Kommunene i Tromsøregionen og hele Troms fylke.</i>	49
Tabell 3.1	<i>Folketall i 2004 og 2014, tall for fødte, døde og nettoflytting i tiårsperioden.</i>	59
Tabell 3.2	<i>Aldersindekser (landet = 100) i 2004 og 2014. Vridning fra 2004 til 2014.</i>	62
Tabell 3.3	<i>Aldersinnslag vektet og omregnet til en helse-/omsorgsindikator. Landsbehovet = 1.</i>	64
Tabell 3.4	<i>Bofasthet og flytting gjennom aldersfasen 15-35/40 år for tre sett med årskull for kommunene i Tromsø-regionen. Prosent av kullstørrelsene på 15-årstrinnet for hver kommune og kjønn.</i>	67
Tabell 3.5	<i>Årskullene født 1970-74 fulgt fra de var 15 til 35/40 år: Flyttehistorie gjennom livsfasen. Tromsø.</i>	71
Tabell 3.6	<i>Årskullene født 1970-74 fulgt fra de var 15 til 35/40 år: Flyttehistorie gjennom livsfasen. Balsfjord.</i>	73
Tabell 3.7	<i>Årskullene født 1970-74 fulgt fra de var 15 til 35/40 år: Flyttehistorie gjennom livsfasen. Karlsøy.</i>	74
Tabell 3.8	<i>Årskullene født 1970-74 fulgt fra de var 15 til 35/40 år: Flyttehistorie gjennom livsfasen. Lyngen.</i>	76
Tabell 3.9	<i>Årskullene født 1970-74 fulgt fra de var 15 til 35/40 år: Flyttehistorie gjennom livsfasen. Storfjord.</i>	77
Tabell 3.10	<i>Yngrebølger og flyttebalanser gjennom ungdoms- og etableringsfasene 2004-2014. Prosent av kullstørrelsen.</i>	82
Tabell 3.11	<i>Flyttegevinst og flyttetap i kommunene gjennom de fem tiårsperiodene fra 2000-2010 til 2004-2014 gjennom de ti</i>	

	<i>alderstfasene fra og med 16-26 år til og med 25-35 år.</i>	
	<i>Prosent.</i>	84
Tabell 3.12	<i>Forventet eldrebølge i aldersgruppen 70-80 år i 2024 i kommunene. Aldersinnslag i tre eldregrupper i 2014.</i>	87
Tabell 4.1	<i>Bedrifter og sysselsatte i hovednæringer i Tromsø-regionen 2014.</i>	100
Tabell 4.2	<i>Hovedtrekk ved næringsstrukturen i Tromsøregionen 2014</i>	102
Tabell 4.3	<i>Nærings- og sektorutviklingen i Tromsøregionen 2004-14 (næringene sortert etter absolutte endringer innenfor hovedsektorene i regionen).....</i>	106
Tabell 5.1	<i>Antall boliger og boligtype i prosent av antall boliger 2013.</i>	141
Tabell 5.2	<i>Antall fritidsboliger eid av innbyggere fra egen kommune, folk fra Tromsø og folk fra andre kommuner.....</i>	143

Figuroversikt

Figur 1.1	<i>Kommunene i Tromsøregionen</i>	21
Figur 1.2	<i>Organisering av analysen i arbeidspakker</i>	39
Figur 2.1	<i>Befolkningsutviklingen i hver av kommunene i Tromsøregionen, for omlandskommunene til Tromsø samlet og for hele regionen. 1.1.2004 til 1.1.2014. 2004=100</i>	47
Figur 2.2	<i>Sysselsettingsutviklingen fra 1986 til 2013. 1986 = 100</i>	50
Figur 2.3	<i>Sysselsettingsutviklingen i kommunene i Tromsøregionen. 1986=100.</i>	51
Figur 2.4	<i>Befolknings- og sysselsettingsvekst 2003-2013 (1.1.2004 til 1.1.2014 for befolkningen) i Tromsøregionen</i>	52
Figur 2.5	<i>Arbeidsledighet i prosent av antall yrkesaktive pluss antall registrerte ledige 1986 til 2013.</i>	53
Figur 2.6	<i>Netto innpendling til Tromsø år 2000 til år 2013</i>	54
Figur 2.7	<i>Brutto innpendling til Tromsø fra ulike kommuner i 2013</i> ...55	
Figur 2.8	<i>Brutto utpendling fra Tromsø til andre kommuner i 2013</i>	56
Figur 3.1	<i>Bofasthet og ulike typer flytting gjennom livsfasen 15-35/40 år for kommunene i Tromsøregionen. Årskull født 1970-74. Menn.</i>	65
Figur 3.2	<i>Bofasthet og ulike typer flytting gjennom livsfasen 15-35/40 år for kommunene i Tromsø-regionen. Årskull født 1970-74. Kvinner.</i>	66
Figur 3.3	<i>Yngrebølgen i Norge 2014 og 2004</i>	80
Figur 3.4	<i>Eldrebølgen i Norge. 2004 og 2014.</i>	86
Figur 4.1	<i>Perspektiv på regionalt verdiskapingsmiljø og næringsutvikling</i>	89
Figur 4.2	<i>Utdanningsnivået i Tromsøregionen (2003 og 2013)</i>	96
Figur 4.3	<i>Absolutte og relative endringer (2003-2013) av personer i yrkesaktive alder (16-67 år) etter utdanningsnivå i by- og omlandskommuner i Tromsøregionen.</i>	97
Figur 4.4	<i>Sektor- og næringsstrukturer i Tromsøregionen 2014. Sysselsettingen prosentvis og absolutt fordelt</i>	99

Figur 4.5	<i>Syssettingsutviklingen i Tromsø kommune og omlandskommunene 2004-2014</i>	103
Figur 4.6	<i>Utvikling i hovedsektorer i Tromsøregionen 2004-14 (antall sysselsatte i 2004=100)</i>	103
Figur 4.7	<i>Utvikling i hovedsektorer 2004-14 i Tromsø kommune (antall sysselsatte i 2004=100)</i>	104
Figur 4.8	<i>Utvikling i hovedsektorer 2004-14 i omlandskommunene samlet (antall sysselsatte i 2004=100)</i>	104
Figur 4.9	<i>Veksten i arbeidsplasser fordelt (relativt og absolutt) på hovedsektorer i henholdsvis Tromsø kommune og omlandskommunene 2004-14</i>	105
Figur 4.10	<i>Utviklingen i antall arbeidsplasser i Tromsø kommune 2004 til 2014</i>	109
Figur 4.11	<i>Sektorfordelt syssettingsutvikling i Balsfjord kommune 2004 til 2014</i>	114
Figur 4.12	<i>Antall arbeidsplasser i Lyngen kommune 2004-2014 fordelt på hovedsektorer</i>	117
Figur 4.13	<i>Utviklingen i hovedsektorer i Karlsøy kommune 2004-14 (antall arbeidsplasser)</i>	120
Figur 4.14	<i>Syssettingsutviklinga i sjømatnæringa i Karlsøy kommune 2004-2014</i>	121
Figur 4.15	<i>Syssettingsutviklingen etter hovedsektor, Storfjord kommune</i>	123
Figur 4.16	<i>Næringsområder med særlige fortrinn og potensialer i Tromsøregionen</i>	134
Figur 6.1	<i>Veier i Tromsøregionen</i>	151

Sammendrag

Steinar Johansen, Knut Onsager og Kjetil Sørli

Samspill og regional vekstkraft i Tromsøregionen

NIBR-rapport 2015:4

Byregionprogrammet er et program initiert av Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD), der 33 byregioner deltar. Utgangspunktet for programmet er en tanke om at de kommunene som inngår i en byregion, det vil si bykommunen med omlandskommuner, gjennom samhandling skal kunne øke byregionens vekstkraft samlet sett. I den forbindelse har byregionene i programmet gjennomført *helhetlige samfunnsanalyser* for å legge de faglige rammene for slik samhandling. Samfunnsanalysene tar blant annet utgangspunkt i en tanke om at vekst i bykommunen vil kunne ha ringvirkninger til omlandskommunene, og at både bykommunen og omlandskommunene vil tjene på dette. Ulike byregioner står overfor ulike utfordringer. Samfunnsanalysene tar høyde for dette ved at det er byregionene selv som bestemmer hvilke temaer analysene fokuserer på. I prinsippet vil programmet derfor resultere i 33 analyser med ulikt tematisk fokus, som fokuserer på de forskjellige byregionenes utfordringer.

Tromsøregionen er en av deltakerne i byregionprogrammet. I Tromsøregionen inngår fem kommuner. Tromsø med Tromsø by representerer sentrum i byregionen, mens de fire kommunene Karlsøy, Balsfjord, Storfjord og Lyngen representerer omlandet. Tromsøregionen kjennetegnes av at Tromsø er landsdelssenter og Nord-Norges største by, og at den er flere ganger større enn de andre kommunene i regionen til sammen. Som storby og landsdelssenter har Tromsø landsdelens største konsentrerte næringsmiljø og flere høyere ordens tjenestefunksjoner. Byen er et viktig administrasjons-, kunnskaps-, nærings- og logistikk-senter i landsdelen – og er samtidig landets største fiskerihavn. I tillegg til disse landsdelsfunksjonene, er byen også et sterkt regionsenter for om-

landskommunene i Tromsøregionen. Omlandskommunene er på sin side karakterisert ved store arealer, forholdsvis lave folketall, små tettsteder og spredt bosetting. Der ligger mye av regionens naturressurser og viktige deler av de ressursbaserte næringer. Omlandet representerer også et viktig rekreasjonsområde for bybefolkningen og andre tilreisende.

Tromsø by, og dermed Tromsø kommune, har vært utbygget som landsdelssenter blant annet gjennom etablering og drift av ulike statlige institusjoner, som sykehus, universitet, fylkeskommunal administrasjon og en rekke andre funksjoner som er ment å skulle dekke et stort oppland, også ut over Tromsøregionen. Denne utbyggingen har bidratt til en rekke positive spiraler (ringvirkninger) i Tromsø, som både har hatt sysselsettingsvekst også i privat sektor og befolkningsvekst. Slik sett er byen en ”magnet” i forhold til næringsliv og befolkning. Utviklingen i omlandskommunene har, generelt sett, vært svakere. Flere kommuner har hatt befolkningsnedgang de siste ti årene, men sysselsettingsveksten har generelt sett vært større enn befolkningsveksten og til dels vært positiv. Sterkest negativ utvikling har det vært i Karlsøy, mens utviklingen i Storfjord har vært mest positiv av omlandskommunene.

Tromsøregionen preges selvsagt av utviklingen i Tromsø. Arbeidsdelingen mellom Tromsø og de fire omlandskommunene er sammensatt, men det er stor grad av komplementaritet mellom Tromsøs og omlandskommunenes næringsliv, som kunne vært utnyttet bedre. Omlandskommunene preges av et ressursbasert næringsliv. Mye av dette næringslivet nyter godt av fasiliteter som tilbys i Tromsø, blant annet i form av logistikk og transport, men også i form av andre forretningsmessige tjenester. Generelt sett er tjenestetilbudet i Tromsø bedre enn i mange andre byer av samme størrelse, noe som kan forklares med at byen er et landsdelssenter, men også med at det er store avstander til andre urbane sentra av samme størrelse. På andre områder er arbeidsdelingen ikke så god som i tilsvarende byregioner i andre deler av landet. Selv om det er pendling til Tromsø fra omlandskommunene, er nettoppendlingen inn relativt lav (ca 5 prosent av antall arbeidsplasser). Dette tyder på at folk, i mindre grad enn i tilsvarende regioner, er bosatt i omlandskommunene og jobber i senterkommunen i Tromsøregionen. Her finnes det imidlertid et potensial for økt samarbeid i Tromsøregionen.

En del av årsakene til den relativt lave innpendlingen til Tromsø-regionen kan knyttes til kvaliteten på transportinfrastrukturen og til boligbygging. Transportinfrastrukturen internt i regionen er av blandet kvalitet. Dette henger sammen med geografien (fjord, fjell og store avstander), men også med lav vegkvalitet mange steder og med at man i stedet bruker ferjer. Kollektivtransporttilbudet er godt i selve Tromsø, men mellom Tromsø og omlandskommunene er det av varierende kvalitet. Både dårlig infrastruktur og manglende kollektivtransport bidrar til at daglige arbeidsreiser til Tromsø blir vanskelig fra mange av omlandskommunene. Tilsvarende bidrar dette til at omlandsbeboerne i for liten grad får utnyttet det kultur- og tjenestetilbudet som er i Tromsø. Endringer i infrastrukturen kan således bidra til å øke attraktiviteten til omlandskommunene. Økt etterspørsel rettet mot tjenester fra innbyggere bosatt i omlandet kan også bidra til å øke tilbudet ytterligere i Tromsø, noe som vil ha positive effekter for hele regionen.

Tromsøregionen som helhet har et klart potensial for økt økonomisk aktivitet framover, gjennom vekst i privat, men også i offentlig, virksomhet. Ved å utnytte den komplementariteten som finnes mellom sentrum og omland bedre, blant annet ved å legge til rette for økt samhandling på tvers i regionen, kan man også utnytte tilgjengelige ressurser bedre. Dette kan føre til en produktivitetsvekst i regionen. Økt økonomisk vekst forutsetter ofte også sysselsettingsvekst, og en utfordring for hele regionen er tilgangen på arbeidskraft. Arbeidsledigheten er generelt lav, og de siste ti årene har sysselsettingsveksten vært vesentlig sterkere enn befolkningsveksten. Det må derfor legges til rette for å ta i mot nye innbyggere, enten utenfra eller ved å begrense fraflyttingen. Utviklingen på boligmarkedet (økt boligbygging), både i sentrum og omland, og bedret infrastruktur, både i og ut av regionen, er områder som bør sees i sammenheng med potensialet for nærings- og befolkningsvekst.

Offentlig og private aktører i ulike sektorer og på ulike nivå i en region kan gjennom samhandling om felles mål og tiltak bidra til å styrke betingelsene for næringsutviklingen i området. Viktige generelle elementer i slik regional næringsstrategi, som også Tromsøregionen bør se på, er å:

1. Satse på eksisterende ressurser, næringer og klynger der regionen har spesielle fortrinn og potensialer i by og omland.

2. Styrke entreprenørskap, innovasjon og omstillingsevne i næringslivet i by og omland.
3. Styrke regionalt innovasjonssystem (samspill mellom kunnskapsinstitusjoner, næringsliv, mellomliggende organisasjoner, virkemiddelaktører).
4. Styrke regional samfunnsutvikling i videre forstand (areal- og transportutvikling, tjenestetilbud, bostedsattraktivitet, lokal-samfunnsutvikling, synliggjøring utad etc.)

Samlet omfatter en moderne næringspolitikk med andre ord politikk, planlegging og tiltak for å styrke regional samfunns- og næringsutvikling i vid forstand.

Med utgangspunkt i omtalen foran kan vi her avslutningsvis trekke fram noen fokusområder som kan styrkes i Tromsøregionen gjennom økt samhandling mellom kommunene, og som vil styrke betingelsene for innovasjon og næringsutvikling i regionen framover:

1. *Strategisk nærings- og samfunnsutvikling.* Kommunene (i samspill med fylkeskommunen og statlig virkemiddelaktører) har viktige funksjoner for å styrke næringsutviklingen tilpasset lokale fortrinn og muligheter. Her har kommunene viktige roller når det gjelder strategisk næringsplanlegging, arealplanlegging, førstelinjetjeneste ovenfor entreprenører og næringsaktører, utdanningstilbud¹ og lokalsamfunnsutvikling. Kommunene kan gjennom samhandling om strategisk nærings- og samfunnsutvikling arbeide for bedre å utnytte og utvikle hverandres ulike styrker og komplementariteter. I denne sammenheng kan man også vurdere et noe tettere samarbeid med Nord-Troms regionråd.
2. *Kompetanse og innovasjon.* Næringsutviklingen i regionen kan styrkes gjennom å forsterke samhandlingen om kompetanseutvikling og innovasjon i regionen, mellom aktører i by og omland. Dette bør ha et strategisk fokus på (i) *kllynge- og nettverksutvikling* på områder der regionen har spesielle fortrinn og potensialer, men også på tvers av disse (plattform). Dette gjelder særlig matproduksjon (sjø/land) og opplevelsesnæringer (naturbasert, kulturbasert) i regionen foruten ulike typer FoU- og kunnskapsintensive næringer, særlig i Tromsø med tilkoplinger til enkelte lokalmiljøer og bedrifter i omlandet.

¹ Som eiere av grunnskolen har de ansvar for barn og ungdoms kunnskapsnivå og innsikter i lokalt næringsliv. Fylkeskommunene har viktig rolle som eiere av videregående og yrkesretta fagskoler.

De industrielle miljøene i Balsfjord og Lyngen kan også styrkes gjennom samhandling om kompetanse og innovasjon. En hovedutfordring er *(ii) tilgangen på fagutdannet arbeidskraft* til viktige deler av næringslivet i regionen. Det vil kreve økt samhandling mellom offentlig myndigheter (eiere), utdanningsinstitusjoner og næringsliv om tiltak for å styrke tilgangen på fagutdannet arbeidskraft gjennom opplæring og utdanning av fagpersonell bedre tilpasset lokale behov. Endelig kan det være et behov for å utvikle *(iii) regionalt kompetansenettverk og møteplass for gründere* og potensielle gründere og nyetablerere i by- og omlandskommunene. Her kan kommunene, i samarbeid med andre virkemiddelaktører, være pådrivere i arbeidet med å utvikle og tilpasse slike strukturer, og vurdere de nye strukturene nærmere i forhold til etablerte tilbud og organisasjoner.

3. *Annen regional infrastruktur.* Tre andre generelle forhold som kan få betydning for den regionale næringsutviklingen framover skal også nevnes her. Det ene er knyttet til *(i) infrastrukturutvikling*. Det å forbedre kommunikasjonene internt i regionen utenfor hovedveiene E6/E8, er viktig særlig for deler av konkurranseutsatt virksomhet som er ganske spredt lokalisert i regionens omland. Dette hviler riktignok mer på fylkeskommunale og statlige myndigheter enn på kommunene. Det andre er knyttet til *(ii) regionalt sårkornfond*. I dag er det generelt mangel på lokal risiko- og investeringskapital i en region med mange små bedrifter og entreprenører med små ressurser. Det har av flere vært lansert et ønske om å utvikle et regionalt investeringsfond. Ett tredje generelt tiltak er *(iii) bedre koordinering av ulike virkemidler* knyttet til nyetableringer, kompetanse og innovasjon. God koordinering av kommunale, fylkeskommunale og statlige institusjoners virkemidler (Innovasjon Norge, SIVA, Fylkesmann, Sametinget etc) kan ha betydning for å styrke regionalt handlingsrom og bedre synliggjøre virkemiddelapparat og muligheter overfor næringsaktører.

Summary

Steinar Johansen, Knut Onsager and Kjetil Sørlie

Cooperation and Regional Growth in the Tromsø Region

NIBR Report 2015:4

The City Region Programme was initiated by the Ministry of Local Government and Modernisation (for later references, we use “the Ministry”), and 33 city regions in Norway participate in the program. The program’s main idea was a notion that increased cooperation between the municipalities included in a city region will contribute to increasing the growth potential for the region as a whole. Each city region was allocated the task of carrying out comprehensive social analyses, based on today’s structures and future potentials included the effects of increased cooperation between the municipalities on future development. Since different city regions face different types of future challenges, the city regions themselves have decided the precise contents of their analyses, giving 33 different reports discussing different themes and challenges.

The Tromsø Region, which consists of the municipalities Tromsø, Karlsøy, Balsfjord, Storfjord and Lyngen, is one of these 33 city regions. Tromsø is the centre of North Norway and the largest city in this part of the country, and it dominates the Tromsø Region by its mere size (around 85 per cent of the region’s population lives in Tromsø municipality). The city has the largest concentrated industrial milieu in the North, and many high order service functions. It is an important administrative, knowledge, industrial and logistics centre for the entire North, in addition to being a dominating and important centre of the Tromsø region. The four municipalities surrounding Tromsø are characterised by large areas, relatively few inhabitants, small centres and scattered population structures. These municipalities are very rich on natural resources, and the industrial structure is dominated by resource based production. In

addition, these municipalities represent important areas of recreation for the Tromsø population (and also tourist from other parts of the country and abroad).

The city of Tromsø, and implicitly the entire municipality, was developed by the Government as the centre for the North Norway Region, especially since the 1960s. Public institutions, like hospitals, university, regional administration, cultural institutions and other functions meant for serving the North, were located to Tromsø. This contributed to positive spirals and secondary effects in Tromsø, including growth in the private sector and population growth. In this sense, the city is a magnet for industrial development, income growth and population growth, which were concentrated here. The four other municipalities in the Tromsø Region experienced weaker growth rates in general. In the past ten years, there has been population decline in a couple of these municipalities. Employment grew faster than the population in all five municipalities.

The division of labour between Tromsø and the four neighbouring municipalities is complex. In general however, the structures are complementary. The natural based industries in the neighbouring municipalities can access facilities, like transports, logistics and other business services, which are supplied by companies in Tromsø. In general, the level of services in Tromsø is of a higher order than the level in other cities of similar sizes. There are mainly two factors that contribute to this. First, Tromsø is the regional centre for North Norway, and many services are located there to serve the whole North. Second, the distance to other cities of similar sizes is relatively long. The high order service level in Tromsø benefits the resource based production in the neighbouring municipalities.

In other fields, however, the utilisation of the proximity to Tromsø and the cooperation between Tromsø and the neighbouring municipalities is less evident than in similar regions elsewhere. The most striking one is commuting. Net in commuting to Tromsø is only five per cent of the number of jobs there. In similar regions, the rate of net in-commuting to the centre normally lies between 10 and 20 per cent. This is one of the areas where the potential for increased cooperation between the municipalities is evident.

There are several explanations for the relatively low net in-commuting rate from the neighbouring municipalities to Tromsø. One is self-evident; the geography (fjords and mountains) is a natural barrier hindering commuting. In addition, the quality of the transport infrastructure as well as public transportation is relatively poor, and the access to (and building of) houses in the neighbouring municipalities is limited. In addition to limiting the rate of net in-commuting to Tromsø from the neighbouring municipalities, these factors also influence the population in these municipalities' use of cultural and other personal services in Tromsø negatively. Changes in the accessibility between the neighbouring municipalities and Tromsø, and/or increased supply of housing there, will contribute to these municipalities becoming more attractive for new inhabitants. Further, this can increase (the potential for) in-commuting to Tromsø as well as the neighbours' use of the services in Tromsø during their leisure time.

Our analyses show that there is a clear potential for increased economic activity in the Tromsø Region in the years to come, both in the private and the public sector. By utilising complementarities between Tromsø and its neighbours, for instance by increasing the cooperation across municipal borders, there is a potential for more efficient allocation of resources, and increased productivity, in the region as a whole.

Increased economic growth can also be an effect of employment growth. As previously mentioned, employment grew faster than the population in the region during the last ten years. Unemployment rates are very low in the region. Future employment growth therefore depends on increased supply of labour from outside the region. Because the distance between the Tromsø Region and other agglomerations of people is relatively long, increased supply of labour cannot be covered by increased in-commuting from other parts of the country or abroad. Therefore, the region has to prepare for increased in-migration (and/or reduced out-migration) if the supply of labour is to be increased. The Tromsø Region has to be seen as an attractive region for potential newcomers, as it competes with other regions for new people, if this is to be achieved. The housing market, transportation and infrastructure are some of the important factors for future development.

Public and private actors in different sectors and at different levels in a region can through cooperating about common goals and

measures contribute to bettering the conditions for economic growth. Some general elements in a regional development strategy, which also should be assessed by the Tromsø Region, are:

1. Develop existing resources, industries and clusters where the region is especially competitive (the whole region)
2. Strengthen the entrepreneurship, innovation and ability to change in existing industries (the whole region)
3. Strengthen the regional system of innovation (cooperation between institutions of knowledge, businesses, supplementary organisations and political measures)
4. Strengthen the social structures in a wider sense (regional planning, transports, supply of services, attractivity, local societal development, public relations etc.)

Modern industrial policy in this sense requires policies, planning and measures for strengthening regional societal and industrial development in a wide sense. Some of the focal areas for the future cooperation aiming at strengthening the Tromsø Region could therefore be

1. Strategic industrial and societal development in a wide sense, involving actors from the private and public sector
2. Increased focus on utilising knowledge and innovation in industrial development
3. Strengthen regional infrastructure in a wide sense (communications, funds/capital and coordinating the use of policy measures and industrial development plans)

1 Innledning og problemstilling

Byregionprogrammet er et nasjonalt utviklingsprogram for byregioner. Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD), i samarbeid med Distriktssenteret (DS), er nasjonalt ansvarlig for programmet, som omfatter 33 byregioner rundt om i hele Norge. Tanken er at utviklingsprogrammet skal bidra til å legge til rette for bedre samspill, og derigjennom økt vekstkraft, i hver region. Det er lagt opp til at hver region som deltar i programmet selv skal gjennomføre en vurdering av potensialet for økt samspill og vekstkraft i sin region. Fase 1 av programmet ("kunnskapsinnhenting") ble gjennomført høsten 2014 og avsluttes våren 2015. I prinsippet er en slik kunnskapsinnhenting gjennomført i alle 33 regioner som deltar. I fase 2, som kan kalles for "implementeringsfasen", skal byregionene, på grunnlag av kunnskapsinnhenting og egne prioriteringer, gjennomføre tiltak som kan bidra til økt samspill og vekstkraft. Det er ikke sikkert at alle 33 byregioner blir med videre i fase 2 av programmet.

Tradisjonelt har analyser av regionalt samspill, regional utvikling og regional vekst, eller tilsvarende analyser, enten blitt gjennomført i regi av sentrale myndigheter eller av den enkelte region. Noen ganger blir slike analyser gjennomført av den enkelte region, men etter felles mal. I byregionprogrammet ligger man nærmest den siste varianten. Imidlertid har hver av de 33 byregionene i byregionprogrammet hatt stor grad av frihet når de har definert hvilke problemstillinger de har ønsket å fokusere på i kunnskapsinnhenting. Slik sett har det vært definert noen felles rammer for de 33 analysene, men hver av regionene selv har hatt sitt eget utgangspunkt og sine egne temafokus.

En av de 33 regionene i byregionprogrammet er Tromsøregionen. Tromsøregionen har satt i gang prosjektet *Samspill og regional vekstkraft i Tromsøregionen*. Dette prosjektet tar utgangspunkt i et regionforstøringsperspektiv. En del av prosjektet er å samle inn

kunnskap om hvordan samspillet mellom Tromsø og omlandskommunene fungerer (Kunnskapsinnhenting). I den forbindelse er det gjennomført en *helhetlig regional samfunnsanalyse*, med vekt på næringsvirksomhet og andre relevante samfunnsområder som gir grunnlag for regional vekstkraft i Tromsø, i de andre kommunene som er inkludert i Tromsøregionen og i Tromsøregionen som helhet.

1.1 Temaer i en helhetlig samfunnsanalyse av Tromsøregionen

Begrepet *en helhetlig regional samfunnsanalyse* er i seg selv relativt ambisiøst. Det henspiller på en analyse som tar opp absolutt alle temaer som påvirker regional utvikling. Det er selvsagt ikke det som er gjort i denne rapporten, eller i andre analyser for den sakens skyld. I rapporten drøftes, med utgangspunkt i Tromsøregionens egne temaønsker, faktorer som er vurdert som mest relevante i forhold til en slik helhetlig regional samfunnsanalyse. I utgangspunktet er faktorene plukket ut etter *hensiktsmessighet*, altså i hvilken grad de kan bidra til å belyse problemstillingen om samspill og regional vekstkraft i regionen. Slik sett skal den helhetlige analysen bidra til

1. Å belyse viktige strukturer, drivkrefter og endringer bak regional utvikling i by og omland
2. Å belyse regionale ressurser og fortrinn, styrker og svakheter, av betydning for verdiskapingen og potensialet
3. Å gi et grunnlag for strategier for vekst og utvikling i verdiskaping og arbeidsplasser, blant annet gjennom økt samhandling mellom by og omland.

Disse tre punktene utgjør til sammen kjernen i kunnskapsinnhenting. Punkt 1 kan sies å bidra til å belyse hvordan ulike rammebetingelser virker sammen og påvirker regional utvikling i byen og omlandet. Punkt 2 kan også kalles en SWOT-analyse og fokuserer i større grad på egenskaper ved regionen selv enn på rammebetingelsene, selv om SWOT-analysen kombinerer informasjon fra punkt 1 med egenskaper ved regionen selv. Når man kombinerer de to første punktene, gir punkt 3 en slags syntese, som i prinsippet skal si noe både om hvilke strategier man bør satse på (og effekter av dem) og om hvilke strategier man kanskje bør la være. I den forbindelse er det selvsagt viktig å vurdere alle deler av regio-

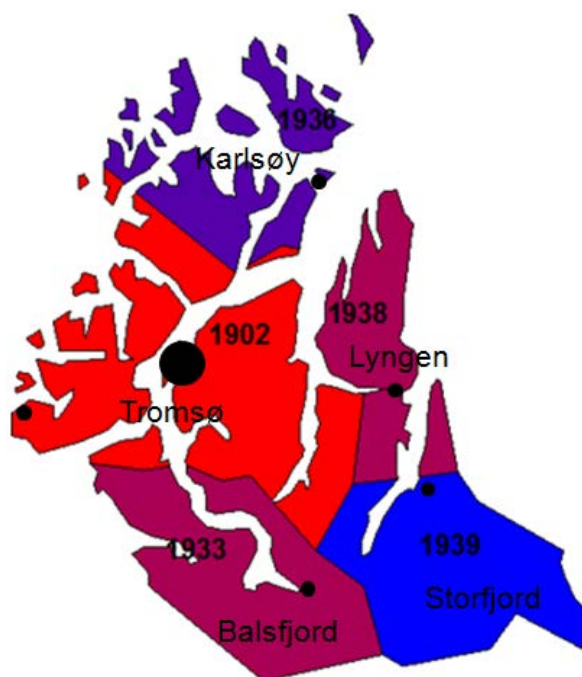
nen, ikke bare selve byen/bykommunen, men også omlandskommunene.

1.2 Tromsøregionen: ikke et entydig begrep

Begrepet Tromsøregionen er ikke et entydig begrep, i den forstand at når man snakker om denne regionen, så vet alle nøyaktig hvilke kommuner man snakker om. Slik sett er det heller ikke et offisielt begrep. Begrepet brukes både i statistikkproduksjon og analyser av sentrale statistikkprodusenter (inkludert SSB) og myndigheter (inkludert KMD). I tillegg brukes begrepet lokalt, både når det gjelder mer eller mindre offisielt kommunesamarbeid og når det gjelder mer sektorrettede eller nettverkspregede aktiviteter. Hvilke kommuner eller andre områder som inngår i regionen varierer, og det eneste man kan være trygg på er at Tromsø by (og stort sett hele kommunen) inngår i regionbegrepet.

I vårt tilfelle er imidlertid Tromsøregionen et veldefinert begrep og består av Tromsø og de fire nærmeste nabokommunene Balsfjord, Karlsøy, Lyngen og Storfjord.

Figur 1.1 *Kommunene i Tromsøregionen*

Nabokommunene til Tromsø har tradisjon for samarbeid med Tromsø kommune og med hverandre i ulike konstellasjoner. I forbindelse med byregionprogrammet har alle de fem kommunene inngått et forpliktende samarbeid knyttet til kunnskapsinnhentingen og til fase 2 av programmet, dersom det blir aktuelt. Dette er hensiktsmessig av lokale årsaker, mens de mer ”offisielle” (sentralt definerte inndelingene) ikke nødvendigvis er det. Her er det andre årsaker til de regionale inndelingene som velges. Nedenfor følger et par eksempler.

1.2.1 Økonomiske regioner

SSBs *Økonomiske regioner* er definert som et nivå mellom kommune- og fylkesnivået, som tilsvarer EUs NUTS4-nivå. Ett av formålene med SSBs Økonomiske regioner er å lage et nivå som kan brukes til publisering av (internasjonal) statistikk. Implisitt i dette ligger det samtidig at man har brukt noen kriterier som er felles for alle økonomiske regioner i landet, og at det er en viss grad av sammenliknbarhet på tvers av landegrensener når det gjelder NUTS4-statistikk. Slik sett dekker de økonomiske regionene først og fremst et måle- og analysebehov, der sammenliknbarheten er i fokus. Ett viktig kriterium er knyttet til at alle kommuner som inngår i en økonomisk region samtidig må ligge i samme fylke. Økonomiske regioner kan altså ikke krysse fylkesgrensene. Selv om de økonomiske regionene skal representere funksjonelle regioner, står altså administrative enheter (fylke og kommune) sterkt som ett kriterium for inndelingen. Gitt dette tilhører kommuner som er gruppert sammen i en økonomisk region den samme funksjonelle regionen. Her er det spesielt forhold som *handel og arbeidsmarked* som ligger til grunn. Normalt sett består en funksjonell region av (minst) ett større tettsted eller en by (her: Tromsø) og et antall omkringliggende kommuner som kan kobles funksjonelt til tettstedet (byen). Det er med andre ord et dokumentert samspill, i følge statistikken, mellom de kommunene som ligger i samme funksjonelle region. Den *økonomiske regionen* Tromsø tilsvarer Tromsøregionen som den er definert i denne analysen, selv om kriteriene for å inkludere dem er forskjellige.

1.2.2 Bo- og arbeidsmarkedsregioner

Et alternativ til SSBs Økonomiske regioner er utviklet av NIBR på oppdrag for KMD (tidligere KRD). De såkalte *bo- og arbeidsmarkeds-*

regionene (BA-regionene) har ikke det samme kravet til at alle kommunene i en region skal ligge i samme fylke. BA-regionene tar utgangspunkt i SSBs standard for sentralitetsinndeling, der landets sentra rangeres på ulike nivåer etter senterstørrelse. Basert på en rekke variabler, men særlig på plassering i senterhierarkiet, pendling mellom kommuner og avstand mellom kommuner, er nabokommuner tilordnet det største senteret. Til sammen danner da de kommunene som er gruppert sammen (med kommunen med det største senteret) en BA-region.

BA-regionene er svært forskjellige, fra osloregionen (som består av mange kommuner rundt Oslo) til en rekke regioner som består av enkeltkommuner med svært små (ingen) sentra. På grunn av koblingen til sentralitet, kan BA-regionbegrepet brukes til analyser av sentrum-periferiforskjeller i landet. I tillegg danner hver BA-region en funksjonell region, med utgangspunkt i kommunenivået og de definisjonene som er brukt. BA-regionen Tromsø består kun av Tromsø og Karlsøy kommuner, og er altså vesentlig mindre enn tromsøregionen slik den er definert i konkurransegrunnlaget og region Tromsø som Økonomisk region.

1.2.3 Tromsøregionen

De to offisielle regioninndelingene (Økonomiske regioner og BA-regioner) vi har presentert er laget med utgangspunkt i kriterier som er felles² for hele landet. Formålene med disse inndelingene er i knyttet til det behovet som finnes for å ha et felles sammenlikningsgrunnlag (og/eller analysegrunnlag) for hele landet og til dels internasjonalt. Slik sett tjener disse inndelingene sin nytte. Imidlertid har man i liten grad tatt hensyn til spesielle, lokale forhold, i det man heller har fulgt de prinsippene som man har satt opp med utgangspunkt i behovet når man har laget inndelingene. Kommuner som er gruppert sammen med nabokommuner, enten som Økonomiske regioner eller BA-regioner, kjenner seg ikke alltid igjen i disse inndelingene. Kommunene kan ha andre behov for regioninndeling, og forhold knyttet blant annet til identitet kan resultere i at de inndelingene som velges lokalt kan avvike (betydelig) fra de nasjonale inndelingene. Imidlertid er det ikke rart at fokuset på lokalt samspill og vekst i byregionprogrammet innebærer at man velger regioninndelinger som kan avvike fra de nasjonale, og som i

² Det kan være avvik for enkeltregioner, men prinsippene er felles.

større grad er basert på lokale/regionale behov enn på nasjonale sammenlikningsbehov. Det er nettopp lokale/regionale forhold som står i fokus for byregionprogrammet, og de kan selvsagt avdekkes og analyseres bedre når man tar utgangspunkt i disse forholdene enn dersom man valgte andre inndelingskriterier. Selv om byregionprogrammet er et felles nasjonalt program med deltakelse fra 33 byregioner, er det først og fremst hver region som er i fokus. Byregionprogrammet er dermed mer ”bottom up”, og har dermed andre behov, enn mer ”top down”-pregede analyser. Slik sett danner de fem kommunene som inngår i Tromsøregionen slik den er definert i konkurransegrunnlaget også en funksjonell region, som (mer eller mindre tilfeldig) stemmer overens med den økonomiske regionen Tromsø.

Senere i rapporten vil vi for øvrig også vise noen eksempler på hvordan spesielle behov lokalt har bidratt til andre samarbeidskonstellasjoner på tvers av kommunegrensene i Tromsøregionen, for eksempel når det gjelder regionråd, næringsliv eller reiseliv. Når vi snakker om Tromsøregionen nedenfor vil vi, når ikke annet er nevnt, imidlertid mene de fem kommunene Tromsø, Balsfjord, Karlsøy, Lyngen og Storfjord.

1.3 Tema for analysen

I avsnitt 1.1 peker vi på tre punkter som en ”helhetlig” samfunnsanalyse kan belyse. De tre punktene er relativt generelle, i den forstand at de i liten grad diskuterer hvilke tema som er aktuelle i analysen. Tromsøregionen selv har definert noen problemstillinger man ønsker å belyse gjennom kunnskapsinnhenting. Disse problemstillingene er delvis av teoretisk, delvis av empirisk, karakter. Nedenfor går vi kort gjennom de problemstillingene som er skissert og hvordan de ulike temaene som nevnes er tolket i analysen. I neste avsnitt diskuterer vi hvordan problemstillingene kan løses gjennom inndeling i arbeidspakker som til sammen gir det vi vil kalle en helhetlig samfunnsanalyse av Tromsøregionen.

1.3.1 Regionforstørring

Begrepet *regionforstørring* brukes ofte om at et senters nedslagsfelt blir større over tid. Dette henger sammen med tilgjengelighet. Ofte knyttes regionforstørringsbegrepet til forbedringer i infrastruktur og transport (Engebretsen og Gjerdåker 2012). Ved å korte inn

avstander, for eksempel gjennom å bygge en ny bru eller tunell, blir tilgjengeligheten generelt sett bedre.

Bedret tilgjengelighet innebærer for eksempel at det blir lettere å komme seg fra regionens utkant til regionens sentrum (og omvendt). Det kan blant annet bety at folk lettere kan bosette seg utenfor sentrum, selv om de jobber og handler i sentrum. Dette bidrar til mindre press på sentrum enn det ellers ville vært. Samtidig kan det bidra til en ubalansert vekst, ved at selvforsterkende spiraler bidrar til å styrke sentrum på bekostning av utkanten i regionen. I noen tilfeller ser vi dermed at den økte tilgjengeligheten kan bidra til at betydningen av mindre sentra i regionen avtar. Slik sett kan regionforstørring gjennom økt tilgjengelighet føre til økt sentralisering innenfor regionen, i det minste når det gjelder tjenesteproduksjon, arbeidsplasser og eventuelt andre senterfunksjoner. Når det gjelder befolkningens bostedsvalg trenger ikke sentraliseringen bli like kraftig. Merk for øvrig at det er forholdet mellom senteret (Tromsø by) og omlandet som er viktig her, ikke hvor kommunegrensa går.

Disse effektene er ofte større i regioner med ett stort senter enn i regioner med flere sentra som er mer likeverdige av størrelse. Der som det store senteret i tillegg har funksjon som landsdelssenter (fylkessenter), kan effektene forsterkes ytterligere gjennom at det legges regionale og til dels nasjonale funksjoner til senteret. Tromsø er nettopp en by med denne typen funksjoner, som dominerer i sin region i kraft av sin størrelse, og som i lengre tid og i takt med velferdsstatens utbygging, har vokst som en effekt av at en rekke nasjonale og regionale funksjoner har vært lagt til byen.

Man kan også se på regionforstørring med litt andre briller. En selvsagt måte å gjøre det på, er å tenke seg at de fem kommunene slås sammen til en. Dette er imidlertid ikke et tema i analysen. Likevel kan man diskutere om, og i så fall hvordan, regionforstørring kan komme alle kommunene i regionen til gode.

1.3.2 Regional vekstkraft

Regional vekstkraft og regional vekst kan tolkes som to forskjellige begreper. En enkel måte å skille dem på, er å si at *regional vekstkraft* representerer et potensial for regional utvikling, mens *regional vekst* innebærer at dette potensialet er utnyttet. En annen måte å se på uttrykket vekstkraft på, er å knytte det til styrken og/eller tempoet

i veksten snarere enn til vekstpotensialet. Vi tror imidlertid ikke det er hensiktsmessig her å diskutere semantikken knyttet til forskjellen mellom vekstkraft- og vekstbegrepet. To forhold er av større interesse. (i) Hvorfor er man innenfor byregionprogrammet så interessert i vekst (vekstkraft)? (ii) Hvorfor er man så interessert i regional vekst (vekstkraft) i ”alle” (by-)regioner?

En av grunnsetningene (når man går innføringskurs i) samfunnsøkonomi, er at målet med all økonomisk aktivitet er konsum (”tilfredshet”) i dag eller i framtida. Så kan man selvsagt diskutere hva konsum (tilfredshet)³ er, hvordan det skal finansieres, forholdet mellom investeringer for framtida og konsum i dag, politikken betydning etc. Dersom man tar for gitt at målet med økonomisk produksjon (og at produksjonen skaper inntekt) er konsum, blir økonomisk vekst (eventuelt vekstkraft) et *middel* til å oppnå høyere tilfredshet. Vekst- eller vekstkraftbegrepet er i seg selv ikke av så stor interesse. Det er mer interessant hva veksten (vekstkraften) fører til i form av konsum/tilfredshet. Slik sett er det de produkter (varer og tjenester) som produseres, importeres og/eller eksporteres, samt den inntekten som tjenes opp og den kjøpekraften som genereres, som er av interesse. Dette innebærer blant annet at strukturelle forhold i regionen (som forholdet mellom basisvirksomhet og avledet virksomhet), arbeidsdeling mellom regioner og/eller land, inntektsnivå, inntektsfordeling, økonomisk politikk (inkludert skattepolitikk) etc. er forhold som er av stor interesse i tillegg til vekst/vekstkraft.

Spørsmål (ii), den store interessen for å diskutere vekst eller vekstkraft i *byregioner*, har etter vår vurdering hovedsakelig to forklaringer. For det første har det blitt økt (sentralt) politisk fokus på byregionene. Det er på en måte disse regiontypene som skal være fokus for regional utvikling i tida framover. Sees byregionbegrepet i sammenheng med myndighetenes sterke fokus på kommunesammenføring, er det lett å se for seg at framtidens kommuner i mange deler av landet vil kunne bestå av de kommunene som inngår i slike byregioner. Slik sett kan det lett tolkes som at det er et sentralt, politisk press for å flytte fokus i regionalpolitikken i enda større grad enn tidligere fra distriktene til byregionene. Det er i den

³ Hva som ligger i ”konsum”, ”tilfredshet” eller eventuelt ”tilfredsstillelse”, og om disse begrepene kan brukes om hverandre, er det skrevet bøker om. Poenget vi forsøker å understreke, er at målet med produksjon (vekst) ikke er produksjonen (veksten) i seg selv.

forbindelse interessant at Distriktssenteret har fått en sentral rolle i byregionprosjektet.

Den andre forklaringen er imidlertid også viktig, men den dreier seg mer om region- enn byregionbegrepet. Man fokuserer sterkt på vekst i regioner fordi man ser på regioner som konkurrenter. Regionene skal i økende grad, basert på egne ressurser, klare seg selv i konkurransen med andre regioner. Dette er helt tydelig i byregionprosjektet, som også når det gjelder organisering tar utgangspunkt i den enkelte region. Slik sett er det kjennetegn ved ressurstilgangen i den enkelte region, samt de prioriteringer som gjøres i den enkelte region, som skal være innholdet i det som de 33 deltakerne i programmet jobber fram. En slik bottom-up-tilnærming (BU) er i tråd med subsidiaritetsprinsippet, som ligger til grunn for eksempel for EUs regionalpolitikk, og som innebærer at ansvaret (for politikken) legges på det lavest mulige hensiktsmessige nivået. BU-tilnærmingen innebærer også, i det minste implisitt, at de ulike regionene fort kan bli seg selv nok. Man kan lett tenke seg at hver region fokuserer på sine egne fortrinn, og på å framstå som bedre enn de andre. Håpet er da å konkurrere de andre ut i kampen om ressursene. Dette er et politisk valg, og det står selvsagt i motsetning til en mer egalitær, sentralstyrt politikk. Slik sett kan en av konsekvensene av byregionprogrammet bli at vi får større ulikhet mellom norske regioner generelt og norske byregioner spesielt. Dette øker attraktiviteten til vinnerne, og reduserer taperne. Igjen kan dette føre til selvforsterkende positive spiraler hos vinnerne og negative hos taperne spiraler. Slik sett kan BU-fokuset i seg selv føre til økt sentralisering til de vellykkede byregionene.

Vi oppfatter det slik at det er nettopp dette som er, og bør være, fokuset i analysen av regional vekstkraft i Tromsøregionen. Med dette mener vi at oppgaven er å kartlegge forhold som bidrar til å øke veksten (vekstkraften) i regionen, men også forhold som trekker i motsatt retning. Slik sett mener vi at den helhetlige analysen som skal gjennomføres på mange måter tilsvarer en SWOT-analyse⁴ av regionen. Det gjelder her å kartlegge en rekke forhold, og mange variabler, med utgangspunkt i hva som bør inngå i en helhetlig samfunnsanalyse.

⁴ Analyse av styrker, svakheter, muligheter og trusler.

1.3.3 Måling av vekst

I tråd med gjennomgangen ovenfor burde vi kanskje hevdet at man i stedet for å fokusere på vekstbegrepet, burde adoptere et slags regionalt utviklingsbegrep i analysen, siden det som er av interesse er forbruk/tilfredshet. Forskjellen på et vekstbegrep og et utviklingsbegrep er først og fremst at utviklingsbegrepet er vesentlig videre, og at dette begrepet også kan omfatte vekst. Imidlertid skal vi her fokusere på vekst i økonomisk forstand, og på hvordan dette kan måles.

Begrepet vekst knyttes gjerne til verdiskaping og til endringer i Brutto nasjonalprodukt (BNP) over tid. Slik vekst kalles også økonomisk vekst. Grovt sett er det slik at verdiskapingen i en virksomhet er verdien av det virksomheten produserer fratrukket verdien av innkjøpene. Denne differansen brukes til avlønning av de primære produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital⁵. Slik sett er altså verdiskapingen noe annet (og større) enn bedriftsøkonomisk overskudd (driftsresultat). Summen av verdiskapingen i alle virksomheter i en region (eller for eksempel i en næring) kalles ofte regionens (næringens) verdiskaping, mens summen over alle næringer i alle regioner i et land, kalles nasjonens verdiskaping eller Brutto nasjonalprodukt (BNP). For regioners dels kalles verdiskaping ofte Brutto regionprodukt (BRP) eller bare regional verdiskaping⁶. Økonomisk vekst i løpet av et år er BRP ved utgangen av året fratrukket BRP ved inngangen til året (måles ofte i prosent av BRP ved inngangen til året).

BRP kan måles fra tilgangs- eller anvendelsessiden. Siden produksjonen av næringsstatistikk ikke alltid er like tidlig ferdig, og denne statistikken ikke alltid er like pålitelig på regionalt nivå, kan det være hensiktsmessig å bruke inntekts- eller skattestatistikk dersom man skal måle verdiskapingen i en region. Imidlertid gir ikke dette data fordelt på næringer. Derfor kan det være hensiktsmessig å benytte regnskapsdata fra bedrifter (Dun and Bradstreet) dersom man skal sammenlikne næringer. Man får selvsagt kun med regnskapspliktige virksomheter i dette tilfellet, og tallene er ikke justert for hovedkontoreffekter. Det er også viktig å understreke at BRP

⁵ Driftsresultat brukes ofte som en tilnærming til kapitalavlønning.

⁶ BNP (på regionalt nivå), BRP og regional verdiskaping er tre begreper som kan brukes om hverandre, og som tilsvarer regionens verdiskaping.

målt fra produksjonssida gir verdiskapingen etter foretakenes (eventuelt bedriftenes) lokalisering, mens BRP målt fra inntektssida gir verdiskapingen målt etter inntektsmottakernes bosted. Forskjellen mellom de to måtene å måle på er størst i områder med stor pendling.

I praksis benyttes ofte sysselsetting (sysselsettingsvekst) som en indikator på den økonomiske veksten i en region. Dette er data som er relativt raskt tilgjengelige. Ved å kombinere sysselsettingsdata med andre data (inntekt, regnskapsdata etc) kan man få en god oversikt over veksten og næringsutviklingen i regionen, som også er sammenliknbar med tilsvarende oversikter fra andre regioner. Man kan for øvrig også sammenholde næringsdata og inntektsstatistikk med befolkningsdata. Vekst i antall innbyggere er en svært viktig faktor både når det gjelder tilbud av arbeidskraft og når det gjelder tjenestetilbud, blant annet knyttet til kommunale tjenester. Gjennom personretta overføringer har befolkningsutviklingen også effekter for inntektsutviklingen i regionen.

Til slutt vil vi bare nevne at regionalt BNP (eller BRP) som begrep ikke er problemfritt. BNP som statistisk mål følger standard for nasjonalregnskap. I prinsippet skal begrepet omfatte all produksjon i en nasjon. Definisjonene som er brukt utelater imidlertid en rekke typer produksjon som vi vet finnes, blant annet omsorg i hjemmet og ”grønn” produksjon. Samtidig måles ikke verdiskapingen på samme måte i privat og offentlig virksomhet, siden det ikke er noe ordinært marked for offentlige produkter og det derfor er vanskelig å måle verdien av produksjonen ved hjelp av salgsinntekter i offentlig sektor. I tillegg måler man ikke kapitalbeholdningen i hele offentlig sektor – investeringer foretas løpende og som en ordinær utgiftspost. I deler av offentlig sektor er derfor verdiskapingen satt lik lønnskostnadene. Regioner med stor andel offentlig sysselsetting (produksjon) vil derfor automatisk og per definisjon ha lavere BRP enn en region med mindre andel offentlig sysselsetting, selv om produksjonen reint funksjonelt er den samme i begge regioner. Et tredje forhold av betydning er at de næringsaggregatene som brukes i nasjonalregnskapet ikke nødvendigvis tilsvarer de aggregatene som ønskes brukt i en regionanalyse. Et eksempel her er turisme, som typisk regnes som én næring i en del turistregioner, men som er spredt over mange næringer i nasjonalregnskapet.

Vi ønsker også å peke på at både BNP- og BRP-begrepet representerer absolutte størrelser. Vekst i BNP eller BRP er relative størrel-

ser som representerer endring over tid. Både når man ser på nasjonale tall og regionale tall er det imidlertid vanlig å måle henholdsvis BNP og BRP per innbygger (eller per sysselsatt). Dette kan brukes som en tilnærming både til produktivitetsbegrepet og til velferdsbegrepet⁷ og gir grunnlag for å sammenlikne verdiskapingen henholdsvis mellom land og mellom regioner. Slike sammenlikninger genererer forskjeller som enten skyldes forskjeller i BRP (BNP) eller i antall innbyggere (eller sysselsatte), altså forskjeller enten i teller og/eller i nevner i brøken. Forskjellene i telleren (nivået på BRP eller BNP) henger sammen med at produksjonen varierer, for eksempel på grunn av forskjell i næringsstrukturen. I regionale analyser har dette en viss betydning. Imidlertid er forskjeller i nevneren også en svært viktig forklaringsfaktor, særlig når det gjelder regionale analyser. BRP måles ofte per innbygger bosatt i regionen. Når man måler på denne måten, korrigerer man ikke for inn- og utpendling. Det betyr at BRP per innbygger i innpendlingsregioner automatisk blir høyere enn BRP per innbygger i utpendlingsregioner. Måles BRP per innbygger fra inntektssida (med utgangspunkt i inntekts- eller skattestatistikken), er det imidlertid bosted som ligger til grunn både når det gjelder BRP og antall innbyggere, slik at betydningen av pendlingsproblematikken blir redusert.

1.3.4 De viktigste ressursene og fortrinnene i Tromsø-regionen

En viktig del av kunnskapsinnhenting har vært å foreta en kvantitativ kartlegging av Tromsøregionens ressurser og fortrinn, med utgangspunkt i tilgjengelig statistikk. Kartleggingen er basert hovedsakelig på NIBRs versjon av Bedrifts- og foretaksregisteret og befolkningsstatistikk, men også på oversikter over kompetanse og utdanning, tjenesteproduksjon, infrastruktur og senterstruktur.

I tillegg har det vært viktig å kartlegge en del forhold som ikke kan gjenfinnes i statistikker. Miljøforhold, både fysisk og sosialt, er eksempler på slike forhold. Dette kan også knyttes opp mot innovasjonsfaktorer i virksomhetene i regionen. Denne delen av analysen er basert på intervjuer og diskusjoner med representanter for de fem kommunene, samt nærings- og organisasjonsliv i

⁷ BNP per innbygger egner seg best som et uttrykk for velferdsnivå, mens BNP per sysselsatt egner seg best som et uttrykk for produktivitetsnivå.

Tromsøregionen. I tillegg har vi gjennomgått en rekke dokumenter, blant annet kommunale planer.

Til sammen tror vi disse to hovedretningene vil komplettere hverandre. Det har vært viktig å gjennomføre kartleggingen for alle fem kommuner, og da særlig for å identifisere de viktigste forskjellene mellom dem. Nettopp disse forskjellene kan være sentrale når det gjelder å se nærmere på hvordan en eventuell framtidig vekst kan komme alle kommunene til gode.

1.3.5 Vellykka regionale utviklingsforløp

Oppdragsgiver ønsker at det gjennomføres en vurdering av de vellykka regionale utviklingsforløpene som har vært i regionen, og av de forutsetningene disse bygger på. Spørsmålet er om man med dette mener vellykka enkelttiltak, eller om man skal se på variasjoner i utviklingen over tid og hva som er de viktigste forklaringsfaktorene i perioder med positive utviklingstrekk. Uansett hvordan man ser på dette, tror vi at det er nødvendig å definere hva som menes med regional utvikling. Ovenfor har vi fokusert mest på begrepet vekstkraft, men antydnet at begrepet regional utvikling kan knyttes opp mot en rekke andre indikatorer, og at målet med veksten er konsum (eller tilfredshet) for innbyggerne. Eksempler på indikatorer er

- Økonomisk vekst (som diskutert ovenfor) og næringsutvikling er en grunnleggende faktor.
- Befolkningsutvikling i vid forstand (antall innbyggere, kjønnsfordeling, aldersfordeling, innvandring, utsikt for befolkningsutvikling framover) er også grunnleggende.
- Sysselsettingsutvikling og sysselsettingens fordeling på næringer. Dette inkluderer både etterspørsel etter og tilbud av arbeidskraft, det vil si kjennetegn ved næringsliv (næringsstruktur, bedriftsstruktur og andre etterspørselsforhold) og kjennetegn ved yrkesaktiv befolkning (som blant annet dreier seg om kompetanse og utdanning).
- Boligmarkedet henger sammen med særlig befolkningsutviklingen og er viktig når det gjelder befolkningens bostedsvalg.
- Knyttet opp mot dette er også kommunenes arealpolitikk, blant annet gjennom kommuneplanene.

- Annen kommunal politikk (tiltak rettet mot næringsliv og befolkning) er også viktig. Herunder kommer kommunenes satsing på velferdsproduksjon, i tillegg til det handlingsrommet kommunene har, gjennom inntektene, for å gjennomføre slik politikk.
- Dette involverer også statlige tiltak rettet mot kommunesektoren (som inntektssystemet og regler/forskrifter for velferdsproduksjon, men også øremerkede tiltak).
- Annen statlig politikk kan være av stor betydning både for lokalisering av næringsliv og av befolkning, og dermed for regional utvikling.
- Fylkeskommunenes politikk, gjennom regionalpolitikken, er viktig. I tillegg driver også fylkeskommunene tjenesteproduksjon (særlig innenfor videregående opplæring, veger og kollektivtransport) som er av betydning for regional utvikling, blant annet når det gjelder lokalisering.
- Infrastrukturtiltak er av stor betydning for utviklingen. Dette gjelder både transportinfrastruktur og annen infrastruktur.

Denne lista er ikke komplett. Vi har imidlertid som hypotese at de regionale utviklingsforløpene blir mer positive jo flere av disse forholdene som viser positive trekk. Ett viktig spørsmål for analysen av regionale utviklingsforløp vil være hva slags type tiltak som kan bidra til å sette i gang positive forløp, og mer spesielt i hvilken rolle lokale tiltak spiller. Vi tror for eksempel at utviklingen i Tromsø har vært sterkt preget av utviklingen av byen som landsdelssenter, særlig fra 1960-tallet og framover. Dette har blant annet ført med seg at en rekke statlige institusjoner har blitt lokalisert til byen. Samtidig har regionale (fylkeskommunale) institusjoner blitt lokalisert hit. Alt i alt har dette ført til en sterk vekst i selve Tromsø. Det interessante er for det første hvilke effekter dette har hatt for de øvrige kommunene i regionen, og for det andre i hvilken grad en videre utbygging av Tromsø med utgangspunkt i statlige og/eller regionale institusjoner kan forventes i framtida. Dersom videre landsdelssenterutbygging i offentlig regi er uaktuelt, hva vil da kunne være (offentlige eller private) tiltak som kan bidra til positive utviklingsforløp, og hvordan kan kommunene i regionen samarbeide for å maksimere effektene av slike tiltak?

1.3.6 Flaskehalsen som hindrer samarbeid og samspill for å oppnå vekst

Denne overskriften hviler egentlig på en hypotese om at (økt) samarbeid og samspill (mellom kommunene) vil kunne bidra til å oppnå vekst i regionen som helhet. Man kan tenke seg at flaskehalsene bidrar til å hindre slikt samarbeid og samspill. Dermed fører det heller ikke til vekst. Flaskehalsene kan eventuelt være av en slik karakter at de forhindrer at pågående samspill og samarbeid har de ønskede vekstskapende effekter. Slik sett er det altså flere spørsmål som kan stilles:

- Det grunnleggende spørsmålet er: Bidrar samarbeid og samspill til vekst?
- Finnes det flaskehalsen som hindrer samarbeid og samspill?
- Finnes det flaskehalsen som hindrer at samarbeid og samspill bidrar til vekst?

Svaret på disse spørsmålene er sammensatte og må være en del av utredningen, der en både tar en grunnleggende diskusjon av om samarbeid og samspill fører til vekst, og hvis så om dette skjer "automatisk" eller hvordan det må legges til rette for å oppnå en slik effekt. På mange måter representerer en slik kopling mellom samarbeid/samspill og vekst en slags produktivitetsgevinst, eller et slags pluss-sum-spill, for regionen som helhet dersom effekten er positiv. Slike positive produktivitetsgevinster bør i så fall utnyttes.

Da er det viktig å identifisere ulike flaskehalsen, med utgangspunkt i empiriske forhold i regionen. Man kan tenke seg at flaskehalsene er knyttet til alt fra naturgitte (fysiske) forhold som natur, fjord, fjell og fysisk avstand i km, til reint personlige samarbeidsproblemer. Mellom disse to "ekstremene" finner vi en rekke betingelser som kan regnes som flaskehalsen. Det naturgitte landskapet (geografien) og avstand er nevnt og er selvsagt en potensiell flaskehals. Dette må også sees i forhold til bosettingsmønsteret og lokalisering av arbeidsplasser, samt kommuneadministrasjonene. Knyttet til dette finner vi blant annet infrastruktur og transport, særlig veier, ferjer og bussruter, men også nettilgang og annen infrastruktur. Kommunegrensene representerer i seg selv et potensielt hinder for samspill og samarbeid, blant annet fordi det finnes fem forskjellige kommunestyre i regionen som i tillegg til sine partiinteresser også representerer befolkningen i sin kommu-

ne. Vi tror også at Tromsøs dominerende stilling, i kraft av sin størrelse og funksjon, raskt kan bli en flaskehals i den forstand at Tromsøs interesser kan avvike betydelig fra de tre andre kommunenes. Til slutt har vi reint personlige motsetningsforhold. Slike vil kunne være flaskehalsen uansett om vi ser på en kommune eller en region bestående av flere kommuner.

Det kan være flere flaskehalsen. Dersom man tror at samarbeid og samspill bidrar til mer vekst, er det viktig å være klar over disse flaskehalsene slik at man kan ”forhindre dem” eller bidra til at de negative effektene av dem blir minst mulig. Det er også viktig å se på hvilke ”positive” forhold som bidrar til at samspill og samarbeid eventuelt fører til vekst (se avsnitt 1.3.5).

1.3.7 Er Tromsø en motor for regional utvikling eller vokser byen på bekostning av nabokommunene?

Som vi var inne på ovenfor, har Tromsø vært utviklet som landsdels-senter i hvert fall siden 1960-tallet. Dette har vært av stor betydning for å trekke aktivitet og innbyggere til byen, både direkte (for å fylle landsdels-senterfunksjonene) og mer indirekte (i form av ringvirkninger). Tromsø er slik sett en sterk magnet og har på mange måter en dominerende posisjon i regionen, fylket og landsdelen. Dette er kjensgjerninger.

Det finnes minst to konkurrerende teorier⁸ for hvordan regionalt samspill og samarbeid virker. *Motor- eller lokomotivteorien* innebærer at utviklingen i et sterkt regionalt senter har positive effekter for utviklingen i tilgrensende områder (her: nabokommunene). Tanken er at utviklingen i det regionale senteret bidrar til vekst i senteret, men også i området rundt. Man har slik sett et slags pluss-sumspill, eller en vinn-vinn-situasjon. Satses det på senteret (Tromsø), kommer dette også tilgrensende områder til gode. Denne teorien representerer en slags regional arbeidsdeling, der senteret er det største arbeidsmarkedet og typiske senterfunksjoner (blant annet offentlig og privat tjenesteproduksjon) er lagt til senteret. Området rundt (nabokommunene) fungerer som bosteder for innbyggerne som jobber i sentrum og som bruker de senterfunksjonene som tilbys. Næringsstrukturen i nabokommunene kan for eksempel domineres av næringer som krever nærhet til naturressurser, samt

⁸ Det finnes selvsagt flere, men det er ikke av så stor betydning her.

av visse personrettede tjenester. Hele regionen kan tjene på at senteret vokser så pass at det kommer høyere i ”senterhierarkiet”, slik at det samlet sett oppnås et bedre tjenestetilbud til gode for alle.

Som en motsetning til lokomotivteorien finner vi *imperialisme- eller utbyttingsteorien*. Her antas det tvert i mot at senteret (Tromsø) vokser på bekostning av resten av regionen. Veksten i senteret forutsetter tilgang på ressurser som arbeidskraft, og disse ressursene hentes inn fra nabokommunene eller kommuner lenger unna. Senteret vokser av egen kraft, samtidig som livsgrunnlaget for nabokommunene svekkes.

Hvorvidt lokomotivteorien eller ”utbyttingsteorien” best kan brukes til å beskrive situasjonen i Tromsøregionen er et *empirisk spørsmål*. Dette spørsmålet kan undersøkes ved å analysere nærmere tilgjengeligheten mellom Tromsø og resten av regionen i vid forstand. I tillegg kan man se på næringsstruktur, blant annet innenfor tjenesteproduksjon, inntektsforskjeller mellom kommunene i regionen etc. Flyttestrømmer mellom Tromsø og nabokommunene, samt pendling til Tromsø, vil også si noe om dette. Man kan også sammenlikne disse flytte- og pendlestrømmene med tilsvarende strømmer til og fra andre kommuner i nærheten, slik at man kan si noe om i hvilken grad kommunene i Tromsøregionen sitt forhold til Tromsø avviker fra andre kommuners.

Aktører (innbyggere, næringsliv, organisasjoner og offentlig sektor) i Tromsø og nabokommunene kan samarbeide for samlet sett å nyte godt av nærheten til Tromsø. Det er derfor viktig å se nærmere på hvilke områder det eksisterer et slikt samarbeid i dag, samt vurdere hvilken betydning det har for Tromsøs funksjon som motor/lokomotiv eller utbytter i forhold til nabokommunene.

1.3.8 Regioninterne og/eller regioneksterne drivkrefter bak regional vekstkraft

Byregionprogrammet fokuserer i stor grad på regioninterne (endogene) drivkrefter bak regional vekstkraft. Det er kjennetegn ved regionen, det vil si regionens ressurser i vid forstand, samt hvordan disse kjennetegnene utnyttes som er (eller bør være) den viktigste faktoren bak regional vekstkraft. Ovenfor er det i stor grad slike endogene forhold som er diskutert.

Imidlertid kan det hevdes at regional utvikling og vekstkraft i like stor grad avhenger av regioneksterne (eksogene) forhold. Eksogene forhold omfatter rammebetingelser for utvikling i vid forstand. Dette omfatter alt fra produktmarkeder for regionens produkter, enten det er konkurranse lokalt med importerte produkter eller konkurranse nasjonalt eller internasjonalt for regional eksport, til nasjonal politikk i vid forstand, samt nasjonale og internasjonale utviklingstrekk. Blant rammebetingelsene finner vi også innvandring og andre eksterne befolkningsmessige forhold. Utviklingen i resten av landet preger selvsagt også utviklingen i Tromsøregionen, blant annet i forhold til pågående sentraliseringsprosesser.

Om endogene eller eksogene drivkrefter er viktigst når det gjelder utviklingen i Tromsøregionen er dels et empirisk spørsmål. I tillegg er det på mange måter et spørsmål om hvilken teori man tror er viktigst for å forklare regional vekstkraft. På generelt grunnlag tror vi at utviklingen i en hvilken som helst region, og i Tromsøregionen spesielt, preges både av interne og eksterne drivkrefter, og at den resulterende regionale utviklingen er en funksjon av begge deler.

1.3.9 I hvilken grad påvirker samspill og politiske beslutninger vekst og utvikling i Tromsøregionen og hvilke arenaer er aktuelle?

Kommunene i Tromsøregionen er svært opptatt av spørsmålet om hvordan samspill og politiske beslutninger påvirker vekst og utvikling i regionen, og hvilke arenaer som er viktige i denne sammenheng. Dette er det sentrale spørsmålet i kunnskapsinnhenting, som samtidig kanskje er det vanskeligste å svare på. Spørsmålet tar her for det første opp sammenhengen mellom på den ene siden samspill og politiske beslutninger og på den andre siden vekst og utvikling. Dette spørsmålet har vi diskutert deler av ovenfor, der vi blant annet har diskutert om det er en eller annen form for uutløst produktivitetstevning (økt vekstpotensial) knyttet til samarbeid, og hva som skal til for å løse ut dette potensialet. Imidlertid går spørsmålet ett eller to skritt videre nå.

Det første tilleggsspørsmålet som stilles er knyttet til politiske beslutninger. Dette dreier seg om i hvilken grad man kan "beslutte" økt samarbeid politisk, men også hva som eventuelt er effektene av disse beslutningene. Selvsagt kan man beslutte mer samarbeid. Det

krever i all hovedsak at man er enige om å samarbeide. Kommunene i Tromsøregionen har slik sett allerede kommet et stykke på vei, gjennom at de samarbeider innenfor byregionprogrammet og på andre måter. Effektene av samarbeidet kan man imidlertid ikke beslutte i samme grad. En kartlegging av de potensielle effektene av et samarbeid (altså av om det finnes mer eller mindre automatiske gevinster knyttet til samarbeid) er imidlertid viktig for å løse ut samarbeidet, i den forstand at det er ikke nødvendig å samarbeide dersom det ikke er noe å tjene⁹ på det. Samtidig kan en effekt- eller potensialkartlegging også bidra til å klargjøre betingelsene for at samarbeidet skal ha ønsket effekt. Slike betingelser kan for eksempel være tiltak som gjennomføres som en del av det samarbeidsregimet som gjennomføres, knyttet til måten det samarbeides på, om bruk av kommunale midler vil kunne bidra til å løse ut gevinstene og lignende. Her er kan man tenke seg en rekke tiltak. Det kan for øvrig også tenkes at man har ulike typer gevinster av samarbeid, i tillegg til de effektene samarbeidet eventuelt har for regional utvikling og vekstkraft. Det er derfor det viktig å diskutere om eventuelle samarbeidsstrategier har forskjellige (for eksempel både positive og negative) effekter for ulike forhold.

Det andre tilleggsspørsmålet som stilles er knyttet til hvilke arenaer som er aktuelle. I forbindelse med dette spørsmålet har vi kartlagt hva slags samarbeidsarenaer som finnes i dag og bakover i tid, altså hvordan de samarbeidet i regionen har vært hittil. Slikt samarbeid kan være formalisert eller ikke formalisert. Samarbeidet kan også gjelde ulike deler av økonomien. Bedrifter innenfor det samme næringssegmentet kan samarbeide, enten i form av ulike former for formelle eller ikke-formelle næringsorganisasjoner innenfor en næring, gjennom underleveranser eller gjennom samarbeid mellom ulike deler av næringslivet (for eksempel mellom universitet og deler av næringslivet). Pendling mellom kommunene og en regional arbeidsdeling når det gjelder for eksempel handel eller andre deler av næringslivet representerer en form for implisitt samarbeid som involverer personer og bedrifter. I tillegg kan det selvsagt finnes ulike former for interkommunalt samarbeid mellom kommunene, enten når det gjelder kommunal tjenesteproduksjon

⁹ Det er ulike måter å tjene på et samarbeid på. Dersom alle involverte tjener, vil alle være interessert i samarbeidet. Dersom imidlertid noen tjener på det, mens andre er indifferente til samarbeidet eller taper, vil de som tjener på det være mer interessert i samarbeid enn de andre.

og/eller planlegging, eller når det gjelder administrativt eller politisk samarbeid. Den siste samarbeidsvarianten kan typisk dreie seg om å legge felles utviklingsstrategier, noe som for eksempel kan føre til sterkere økonomisk vekst i regionen som helhet.

Like viktig er det å se på hvilke arenaer samarbeidet kan fortsette på i tida framover. Målet framover må være å optimalisere samarbeidet og samspillet på en slik måte at regionen som helhet oppnår de gevinster som er mulig å hente ut av samarbeidet. Igjen er det nødvendig å se på ulike former for samspill og samarbeid, både når det gjelder befolkning, næringsliv og arbeidsmarked, og når det gjelder samarbeid mellom kommunene. Herunder er det viktig å diskutere hva slags regi en skal legge i forhold til samarbeidet, både når det gjelder graden av formalisering og når det gjelder virkemiddelbruk mer generelt. Når det gjelder samarbeidet mellom kommunene på administrativt og/eller politiske nivå, kan man for eksempel også diskutere hvor mye kommunegrensene egentlig betyr som flaskehals i forhold til å ta ut de potensielle vekstgevinstene ved et samarbeid. Målet med byregionprogrammet er imidlertid ikke å diskutere kommunesammenslåing, så dette har ikke vært i fokus i analysen.

1.4 Organisering av analysen

Spørsmålene ovenfor er temmelig omfattende. Flere av dem er overordnet i den forstand at de omfatter en rekke ulike fagområder. Vi har derfor funnet det hensiktsmessig å dele oppgaven inn i tematiske arbeidspakker, slik det framgår av figuren nedenfor.

Figur 1.2 Organisering av analysen i arbeidspakker

Inndelingen i arbeidspakker må forstås som en måte å operasjonalisere tematisk den lange rekken av spørsmål som er stilt i forbindelse med å gjennomføre en helhetlig samfunnsanalyse av Tromsøregionen innenfor rammene samspill og vekstkraft. De ulike arbeidspakkene dekker ulike sider av en slik helhetlig analyse. Slik sett henger arbeidspakkene sammen ved at de utfyller hverandre. Samtidig overlapper de hverandre tematisk, i den forstand at utviklingen innenfor ett tema påvirker utviklingen innenfor et annet, men også at det ikke alltid er like lett å skille mellom temaene.

I rapporten følger kapittelinnndelingen inndelingen i arbeidspakker. Det framgår dermed av hvert kapittel hvilket konkret innhold hver arbeidspakke har. Generelt sett består imidlertid hvert kapittel av en *kartlegging* av temaet som inngår i arbeidspakken, samt av en *analyse* av dette temaet. I syntesekapittelet (tilsvarende den nederste boksen i figuren) forsøker vi å samle trådene fra arbeidspakkene i en overordnet analyse.

Arbeidspakke 2 og 3, sammen med arbeidspakke 6 og syntesen, er de mest sentrale arbeidspakkene i analysen. Det er her vi diskuterer de temaene vi oppfatter som viktigst for kunnskapsinnhenting. En del av de samme temaene dekkes også innenfor arbeidspakke 1,

men på et overordnet nivå. Arbeidspakke 4 og 5 er mindre omfattende og gjennomført på et mer overordnet nivå enn arbeidspakke 2 og 3.

Arbeidspakke 1 tar for seg bosettingsmønster, senterstruktur, tjenesteforsyning og arbeidsmarked. Formålet med denne arbeidspakken er å gi en grov oversikt over senterstruktur og bosettingsmønster i regionen. Regionen har, som kjent, et klart tyngdepunkt i Tromsø. Tromsø by er et landsdelssenter og dermed relativt høyt plassert i senterhierarkiet. Tromsø kommune er samtidig klart større enn alle de fire andre kommunene i regionen til sammen. I disse kommunene er det bare mindre sentra. Dette påvirker også fordelingen av tjenester mellom sentrene (og for så vidt mellom kommunene), der en del tjenester tilbys lokalt (lokale tjenester, blant annet drevet av kommunene selv), mens andre kun tilbys i Tromsø. Innbyggere og næringsliv i nabokommunene har slik sett glede av at de er nabo med et landsdelssenter, som har et bredt og godt tjenestetilbud. Tromsø har på sin side glede av nabokommunene på en rekke områder, blant annet når det gjelder tilgang på arbeidskraft, naturressurser og rekreasjonsområder. Slik sett er det en arbeidsdeling mellom Tromsø og nabokommunene. I arbeidspakken gjennomgås også sektorsyssetning, ledighet og pendlingsmønster på overordnet nivå, blant annet for å illustrere denne arbeidsdelingen og for å trekke fram noen potensialer for samarbeid knyttet til eventuelt økt arbeidsdeling framover.

Arbeidspakke 2 tar for seg den demografiske utviklingen. Her ser vi på befolkningsutvikling og –struktur i regionen. Det presenteres statistikk og indikatorer for de fem kommunene. Dette omfatter folketallsutvikling, aldersstrukturer og tolkninger av disse. Videre går vi nærmere inn på bofasthet og flytting i et livsløpsperspektiv. Ulike kullstørrelser i befolkningen bidrar til ”bølgebevegelser” over tid. Det er store regionale forskjeller i disse. Vekst og fall på ulike deler av aldersskalaen som følge av slike bølgestrukturer kan tolkes som utsikter framover, og de regionale forskjellene i dem kan tolkes som potensialer for endring i det framtidige flyttemønsteret. Både yngre- og eldrebølgen er her av interesse.

Arbeidspakke 3 går nærmere inn på næringsstruktur, samt utviklingsprosesser og potensialer knyttet til næringsstrukturen i regionen som helhet og i kommunene i regionen. I arbeidspakken omtales noen rammevilkår av betydning for næringsutviklingen generelt og i Tromsøregionen spesielt (eksogene forhold). Vi dis-

kuterer også Tromsøregionens spesifikke egenskaper med hensyn til byregionstrukturen, ressursgrunnlaget, næringsmiljøer, kunnskaps- og innovasjonssystem samt samhandling.

Arbeidspakke 4 tar for seg boligmarked og boligbygging. Dette er forhold som er av stor betydning blant annet for bosettingsmønstre og senterstruktur, arbeidsmarked (inkludert pendling), kommunenes skatteinntekter og utgiftsutvikling etc. Slik sett utgjør boligutviklingen en viktig rammebetingelse for, og reaksjon på, regionale strukturer og utviklingstrekk. I arbeidspakken diskuteres blant annet både boligpriser og boligbygging, samt de mulighetene kommunene i Tromsøregionen har til å samarbeide med hverandre når det gjelder utbyggingsmønsteret for boliger (for eksempel boligenes størrelse). Vi diskuterer også fritidsboliger, inkludert Tromsøs innbyggeres som hytteeiere i nabokommunene.

Arbeidspakke 5 tar for seg infrastruktur i vid forstand, selv om hovedfokus ligger på transportinfrastruktur (særlig vegutbygging) og breibånd. Infrastruktur er svært viktig for å binde (kommunene i) regionen sammen, men også for å kople Tromsøregionen sammen med resten av fylket, landsdelen, landet og utlandet. Generelt sett gir god infrastruktur bedre tilgjengelighet enn dårlig infrastruktur. Slik sett vil infrastrukturforbedringer bidra til bedre tilgjengelighet ved at det bidrar til å redusere avstandsuremper. Noen hevder i tillegg at infrastrukturforbedringer kan ha positive produktivitetseffekter.

Arbeidspakke 6 inneholder en generell drøfting av potensialet for samarbeid og samspill i Tromsøregionen, basert mest på de fem andre arbeidspakkene. Det er også foretatt en vurdering av effekter av samarbeid og samspill, basert på innspill fra intervjuer og møter med ressurspersoner i regionen, men også på generell kunnskap om slike effekter.

Oppsummering. Etter at innholdet i alle arbeidspakkene er gjennomgått, foretas en oppsummering av analysen i en slags sjuende arbeidspakke (den nederste boksen i Figur 1.2). Innholdsmessig er oppsummeringen basert på de andre arbeidspakkene. Det er imidlertid et visst innholdsmessig overlapp mellom arbeidspakke 6 og oppsummeringen. Vi har derfor valgt å slå disse to arbeidspakkene sammen i kapittel 7. Her diskuteres derfor analysens problemstillinger ganske bredt. Vi ser blant annet på utfordringer knyttet til at Tromsø by og kommune er så pass dominerende i regionen og

hvilke tiltak som må til for at (aktører i) hele regionen, ikke hovedsakelig i Tromsø, skal tjene på effektene av økt samarbeid. Det er helt avgjørende at de som skal samarbeide har interesse for å samarbeide for at samarbeid skal lykkes, og det vil være interesse for samarbeid for eksempel dersom aktørene tjener på samarbeidet eller dersom det har andre effekter som aktørene ser på som positive. Det motsatte er det også viktig å huske på. Dersom en eller noen av dem som skal/må samarbeide ikke ser at de vil tjene på slikt samarbeid, hvorfor skal de da gjøre det selv om andre tjener på det og de selv kanskje bare påføres kostnader ved det?

1.5 Kort om data og metode

Ovenfor har vi nevnt hvilke data og metoder som er nyttet i ulike deler av analysen. Her oppsummeres dette kort.

Analysens problemstillinger tar utgangspunkt i byregionprogrammets ide om at økt samarbeid og samspill mellom sentrums- og omlandskommuner i en byregion fører til økt vekstkraft. Imidlertid er det Tromsøregionen som har konkretisert problemstillingene og i samarbeid med NIBR har utviklet et prosjekt (en kunnskapsinnhenting) som presenteres i denne rapporten. Både data- og metodevalg har dette som utgangspunkt.

Prosjektets tidsrammer tilsier at det har vært begrenset anledning til å samle inn nye data eller utvikle nye metoder. Derfor baserer analysen seg i stor grad på eksisterende data og metoder.

På datasida er det derfor tatt utgangspunkt i tilgjengelig sekundærinformasjon i form av eksisterende statistikk. Eksisterende statistikk er i stor grad hentet fra offentlige registre, særlig fra SSB. De mest sentrale registrene som er brukt, er befolkningsstatistikken og bedrifts- og foretaksregisteret. NIBR har, gjennom mange år, bearbeidet disse registrene og tilpasset dem de behovene NIBR har hatt innenfor regionale analyseprosjekter. Registrene er ikke ytterligere bearbeidet i forbindelse med dette prosjektet, men det er foretatt ”spesialkjøringer” eller –uttak tilpasset prosjektets behov.

Data er også hentet fra andre datakilder. En del informasjon er hentet fra modellsystemet Panda, som i stor grad henter data fra SSB og som kan nyttes som en databank når det gjelder offisiell statistikk (bearbeidet etter Panda-systemets behov). I tillegg har vi benyttet statistikkbanken på www.ssb.no. Hvilke datakilder som er

brukt, er referert i tabeller og figurer i rapporten. Dette gjelder også data hentet fra kommunene i regionen og eventuelle andre datakilder.

Siden kvantitative data fra offentlige registre ikke nødvendigvis gir svar på alle spørsmål og problemstillinger, har det vært gjennomført fokusgruppemøte og intervjuer med ressurspersoner i Tromsøregionen. Til fokusgruppemøtet holdt i Tromsø 14. november 2014 der et 30-talls personer innenfor nærings-, organisasjons- og samfunnsnivå i regionen var til stede, og det ble gjennomført såkalte "SWOT"-analyser for de ulike arbeidspakkene. I tillegg har det vært gjennomført enkelte supplerende intervjuer med aktuelle informanter via telefon. Det er NIBR som har lagt de faglige rammene både for fokusgruppeintervjuene og telefonintervjuene, men det er diskusjonen med og mellom informantene som utgjør den empirien som er hentet ut. NIBR ønsker å understreke at disse diskusjonene har vært helt avgjørende for innholdet i prosjektet.

Det har tidligere vært gjennomført utredninger på ulike samfunnsområder i Tromsøregionen, eller i deler av regionen. Dette omfatter både eksternt forsknings- og utredningsarbeid og kommunalt og regionalt planleggingsarbeid. I tillegg har det vært gjennomført en rekke analyser som er relevant for utredningen direkte og indirekte. Det har vært viktig i størst mulig grad å ta hensyn til dette, slik at NIBR ikke gjør ting på nytt.

Metodisk sett er utredningen relativt empirisk orientert. NIBR har, med utgangspunkt i den fagkompetansen og teoribakgrunnen forskerne i prosjektet representerer, tolket kvantitative og kvalitative data og annen informasjon inn i rammen for prosjektet og prosjektets problemstillinger. Det framgår av hver arbeidspakke hvordan dette er gjort for de ulike temaenes del. Når det gjelder sammenlikninger, oppsummeringer, framtidsvurderinger og anbefalinger, har det vært viktig å være åpen, klar og tydelig i forhold til hvilke vurderinger vi har gjort. Prosjektet tar opp temaer som til dels er faglig kontroversielle, som det ikke finnes entydige svar på med utgangspunkt i (ulike) fagteorier, og som det til og med kan være uenighet om innenfor ett fag. Slik sett blir empirien viktig for konklusjonene. Der empirien ikke strekker til, har vi vektlagt å få fram ulike perspektiver framfor entydige svar. På den måten håper vi rapporten kan bidra til diskusjon framover, både i regionen og ellers i debatten om regional utvikling.

2 Noen kjennetegn ved Tromsøregionen

I kapitlet beskrives noen hovedtrekk knyttet til bosettingsmønstre, senterstruktur, tjenesteforsyning og arbeidsmarked i Tromsøregionen. Regionen har et klart tyngdepunkt i Tromsø. Tromsø kommune er samtidig klart større enn alle de fire andre kommunene i regionen til sammen. Mange statistiske indikatorer på overordnet nivå (befolkning, sysselsetting, verdiskaping etc.) preges derfor av utviklingen i Tromsø selv om man ser på utviklingen i hele regionen samlet. Dette illustrerer viktigheten av ikke å fokusere kun på aggregerte data for hele regionen samlet i analysen, men å se på mer detaljert informasjon på kommunalt og lokalt nivå.

2.1 Bostedsattraktivitet og bolyst

Bostedsattraktivitet handler om faktorer som påvirker kommunenes og regionens evne til å beholde innbyggere, tiltrekke seg nye innbyggere gjennom innflytting og begrense utflyttingen. En grov indikator for bostedsattraktivitet er nettoflyttingen (flyttebalansen). Denne påvirkes av demografiske forhold (befolkningsstrukturer i kommunene/regionen), men også egenskaper ved arbeidsmarkedet, boligmarkedet, det sosiale miljøet og tjenestetilbudet i regionen er av stor betydning. Nasjonale konjunkturer og vekstkraft utenfor regionen, og da særlig i landets øvrige storbyregioner, er også av stor betydning.

Begrepet *bolyst* ble trukket fram av prosjektets informanter som et viktig begrep når bostedsattraktiviteten skulle defineres. I dette begrepet snakket man om nytten (gleden) av å bo nær Tromsø, som en attraktiv senterkommune, samtidig som man kan velge å bo luftig og fritt dersom man ønsker det. Slik sett kombinerer Tromsøregionen som helhet urbane og naturbaserte kvaliteter.

Regionen er en stor matprodusent, blant annet innenfor havbruk. Arbeidsledigheten er lav, og utflyttingen har stanset opp. Imidlertid er inntektsgrunnlaget i omlandskommunene ikke godt nok. Det betyr at selv om mange kanskje vil, er det vanskelig å få til vesentlig økt bosetting i omlandskommunene.

2.2 Senterstruktur

Tromsø by er et landsdelssenter og dermed relativt høyt plassert i senterhierarkiet. I de fire omlandskommunene er det bare mindre sentra. Dette påvirker også fordelingen av tjenester mellom senterene (og for så vidt mellom kommunene), der en del tjenester tilbys lokalt (lokale tjenester, blant annet drevet av kommunene selv), mens andre kun tilbys i Tromsø. Innbyggere og næringsliv i nabokommunene har slik sett glede av at de er nabo med et landsdelssenter, som har et bredt og godt tjenestetilbud. Tromsø har på sin side glede av nabokommunene på en rekke områder, blant annet når det gjelder tilgang på arbeidskraft, naturressurser og rekreasjonsområder. Slik sett er det en arbeidsdeling mellom Tromsø og nabokommunene. I arbeidspakken gjennomgås sektorsysselsetting, ledighet og pendlingsmønster på overordnet nivå, blant annet for å illustrere denne arbeidsdelingen.

Tromsøregionen er en monosentrisk byregion, det vil si en byregion med bare en by som er dominerende i størrelse og posisjon innenfor regionens by- og tettstedshierarki. Det er snakk om en mellomstor byregion etter nasjonal klassifiseringsstandard målt etter sentralitet, folketall og funksjoner (Gundersen og Juvkam 2012). Byregionen har landsdelens største konsentrerte næringsmiljø og flere høyere ordens tjenestefunksjoner. Byen er et viktig administrasjons-, kunnskaps-, nærings- og logistikk-senter i landsdelen foruten å være landets største fiskerihavn. Foruten sentrale roller og funksjoner i fylket og landsdelen, er Tromsø naturlig nok også et sterkt regionsenter for omlandet i egen region. Omlandskommunene er på sin side karakterisert ved store arealer, forholdsvis lave folketall, mange små tettsteder og mye spredt bosetting. Der ligger mye av regionens naturressurser og viktige deler av de ressursbaserte næringene. Omlandet er også et viktig fritids- og rekreasjonsområde for bybefolkningen og andre tilreisende.

2.3 Befolkning

Vi har vært inne på de store forskjellene mellom kommunene, og at Tromsø kommune er vesentlig større enn nabokommunene samlet. Dette kan illustreres ved hjelp av befolkningstall.

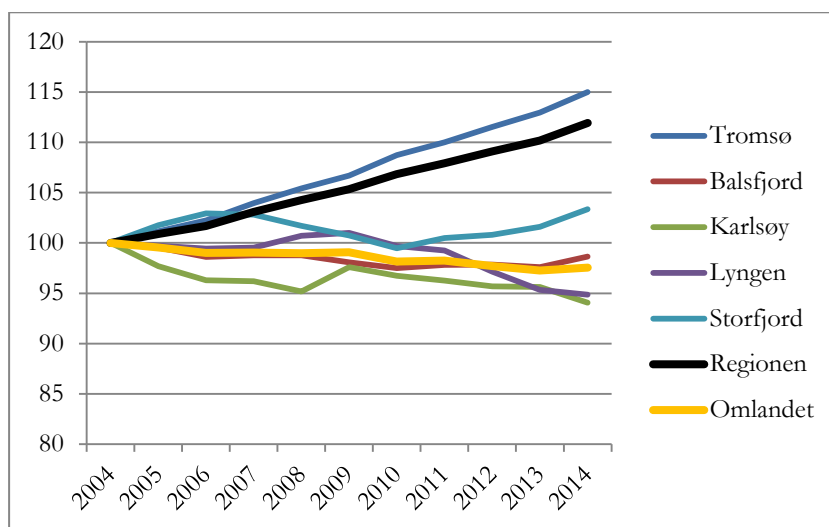
Tabell 2.1 *Antall innbyggere i kommunene i Tromsøregionen, regionen i alt og omlandet i alt. Folketall 1. januar 2014, antall innbyggere og antall innbyggere i prosent av folketallet i Tromsøregionen.*

	Folketall 1.1.2014	Prosent av befolkningen i Tromsøregionen
<i>Tromsøregionen</i>	<i>84450</i>	<i>100,0</i>
Tromsø	71590	84,8
<i>Omlandet i alt</i>	<i>12860</i>	<i>15,2</i>
Balsfjord	5593	6,6
Karlsøy	2334	2,8
Lyngen	2992	3,5
Storfjord	1941	2,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.1 viser at det er omtrent 84.500 innbyggere i regionen samlet. 71.500, eller nær 85 prosent, av disse er bosatt i Tromsø kommune. Knappt 12.900, eller drøyt 15 prosent av innbyggerne i Tromsøregionen, er bosatt i omlandskommunene. Balsfjord er den største av omlandskommunene og har nesten dobbelt så mange innbyggere som den nest største (Lyngen), mens Karlsøy er den nest minste og Storfjord er den minste kommunen.

Figur 2.1 *Befolkningsutviklingen i hver av kommunene i Tromsøregionen, for omlandskommunene til Tromsø samlet og for hele regionen. 1.1.2004 til 1.1.2014. 2004=100*

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.1 viser befolkningsutviklingen i regionen de siste ti årene. Her framgår det at Tromsø kommune, og dermed regionen som helhet, har hatt en jevn befolkningsvekst i hele perioden. Dersom vi ser under ett, har omlandskommunene hatt en viss befolkningsreduksjon, tross i at flyttebalansen har holdt seg i perioden. Det har altså vært et fødselsunderskudd i omlandskommunene samlet. Samtidig har Tromsø kommune (og dermed Tromsøregionen som helhet) hatt både fødsels- og flytteoverskudd perioden sett under ett.

Vi ser også at befolkningsutviklingen i omlandskommunene har variert over tid. Storfjord kommune (den minste) har flere innbyggere i 2014 enn de hadde i 2004 og er i dag omtrent oppe på det høyeste innbyggertallet de har vært på gjennom perioden. Veksten i Karlsøy gjennom 2008 skyldes først og fremst at Reinøy (knappt 60 innbyggere) ble overført fra Tromsø den 1. januar 2008. Bortsett fra dette, har kommunen hatt jevn befolkningsnedgang hele tiåret. De første årene av det siste tiåret var befolkningen i Lyngen kommune stabil, og den vokste til og med litt. Imidlertid har det vært en jevn befolkningsnedgang i kommunen siden 2008. Befolkningen i Balsfjord gikk noe tilbake på begynnelsen av tiåret, men har siden vært relativt stabil. Den har vokst noe de siste par årene.

Denne korte gjennomgangen av befolkningsutviklingen i regionen er ment som en innledende illustrasjon. Vi viser for øvrig til kapittel 3 for en nærmere diskusjon av årsaker til de utviklingstrekkene vi har vist.

2.4 Sysselsetting

Sysselsettingsutviklingen i Tromsøregionen preges, på tilsvarende måte som befolkningsutviklingen, av at Tromsø er mye større enn de andre kommunene samlet. Vekst i Tromsø betyr vekst i regionen som helhet, og omvendt. Imidlertid kan tallene for hele regionen skjule vesentlige forskjeller mellom kommunene. En del av disse forskjellene skyldes selvsagt størrelse. I tillegg kommer betydningen av Tromsø som senter for regionen, og for hele landsdelen. Næringsstrukturen i Tromsø preges blant annet av sentrumsfunksjonene som er lagt dit. På den måten betjener Tromsø sitt omland med en rekke tjenester som ikke finnes i omlandet. Tilgangen på slike tjenester er også en fordel for innbyggere og næringsliv i omlandskommunene. I tillegg betjener Tromsø hele fylket og landsdelen med en rekke tjenester som kan være bygget opp i fylkeskommunal eller statlig regi, eller som trekkes til Tromsø fordi byen har landsdelssenterfunksjoner. I nabokommunene preges tjenesteproduksjonen mer av personrettede tjenester, særlig fellestjenester som finansieres over skatteseddelen i kommunene. I tillegg finner man private, befolkningsrettede tjenester som ikke krever så stort marked grunnlag (for eksempel innenfor handel). Omlandskommunenes næringsstruktur er ellers preget av naturressursbasert aktivitet, blant annet primærnæringer (fiske og landbruk), energi og turisme. Det er også etablert arealkrevende industrivirksomhet i omlandskommunene og eksportrettet virksomhet i tilknytning til vegnettet ut av regionen. Samtidig har Tromsø blant annet en stor havn, som også kan levere verftstjenester (for eksempel reparasjoner) og som omfatter landets største fiskerihavn. I kapittel 4 diskuteres næringsstruktur og næringsutvikling i regionen, og forskjellene mellom kommunene, mer i detalj.

Tabell 2.2 *Antall sysselsatte per kommune og i prosent av Tromsøregionen 2013. Kommunene i Tromsøregionen og hele Troms fylke*

	Antall sysselsatte	I prosent av Tromsøregionen
1902 Tromsø	41707	88,5
1933 Balsfjord	2412	5,1
1936 Karlsøy	974	2,1
1938 Lyngen	1304	2,8
1939 Storfjord	723	1,5
<i>Tromsøregionen</i>	<i>47120</i>	<i>100</i>
<i>Omlandskommuner</i>	<i>5413</i>	<i>11,5</i>
Troms fylke	82865	175,9

Kilde: Panda (fra SSB)

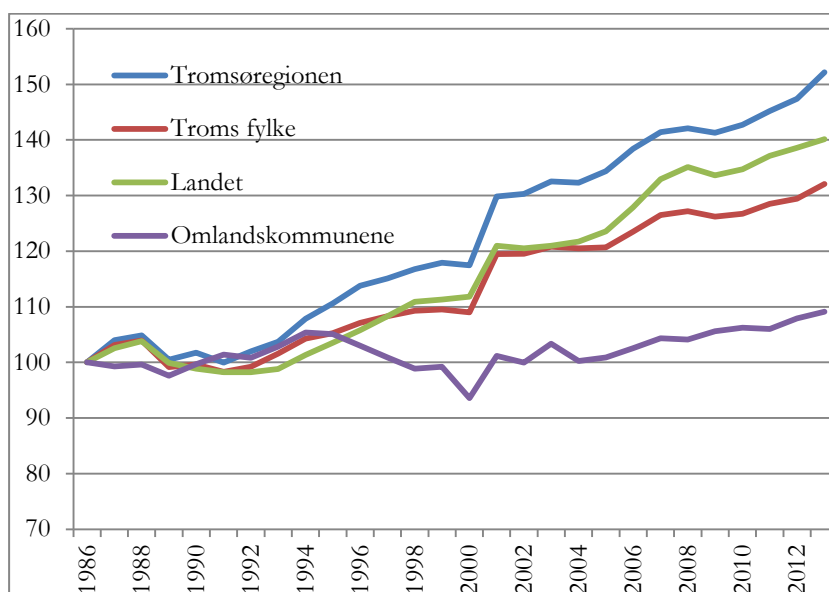
Tabell 2.2 viser antall sysselsatte¹⁰ i kommunene i Tromsøregionen og i Troms fylke totalt. Vi ser for det første at sysselsettingen i Tromsøregionen utgjør mer enn halvparten av sysselsettingen i Troms fylke. Tromsø kommune har en vesentlig høyere andel av sysselsettingen i Tromsøregionen (88,5 prosent) enn befolkningsandelen (84,8 prosent) skulle tilsi. Dette skyldes blant annet at Tromsø er sentrum i Tromsøregionen, og sentra har som oftest høyere sysselsettings- enn befolkningsandel. Det er således normalt med større inn- enn utpendling til sentrum av en region. Dette innebærer også at forholdet mellom sysselsettingsandelen og befolkningsandelen i omlandskommunene er lavere enn i Tromsø.

Figur 2.2 illustrerer hvordan sysselsettingen har utviklet seg i hele Tromsøregionen siden 1986, sammenliknet med fylket og landet som helhet. Generelt sett viser figuren lav vekst og til dels nedgang på slutten av 1980-tallet. Dette har sammenheng med krisa (jappetida) som var da. Jappetida rammet generelt sett sentrumsregioner hardere enn mindre sentrale regioner. Dette henger igjen sammen med forskjeller i næringsstruktur. I krisetider går arbeidsledigheten gjerne opp, og dermed går inntektsnivået ned. Samtidig etterspør næringslivet færre tjenester. Privat tjenesteproduksjon er overrepresentert i sentrum, mens næringsstrukturen i mange distriktsregioner er ressursavhengig eller domineres av offentlig virksomhet. Dermed blir sentrale regioner mer konjunkturutsatt enn

¹⁰ Tallene i denne tabellen avviker noe fra tallene i kapittel 4, selv om de er ganske like. Forskjellene skyldes at det er litt forskjell på datagrunnlaget.

mindre sentrale regioner, og de rammes derfor hardere i krisetider. Sentrale regioners næringsliv er imidlertid mest konjunkturavhengig også i oppgangstider. Derfor vokser også sysselsettingen i sentrale regioner raskere enn i distriktsregioner i oppgangstider (Johansen 2009). Vi ser imidlertid at nedgangsperioden på slutten av 1980-tallet rammet Tromsøregionen i mindre grad enn landet som helhet. Hadde vi sammenliknet med de andre storbyregionene i Norge, ville forskjellen vært enda større. De hadde vesentlig større sysselsettingsnedgang.

Figur 2.2 *Sysselsettingsutviklingen fra 1986 til 2013. 1986 = 100.*

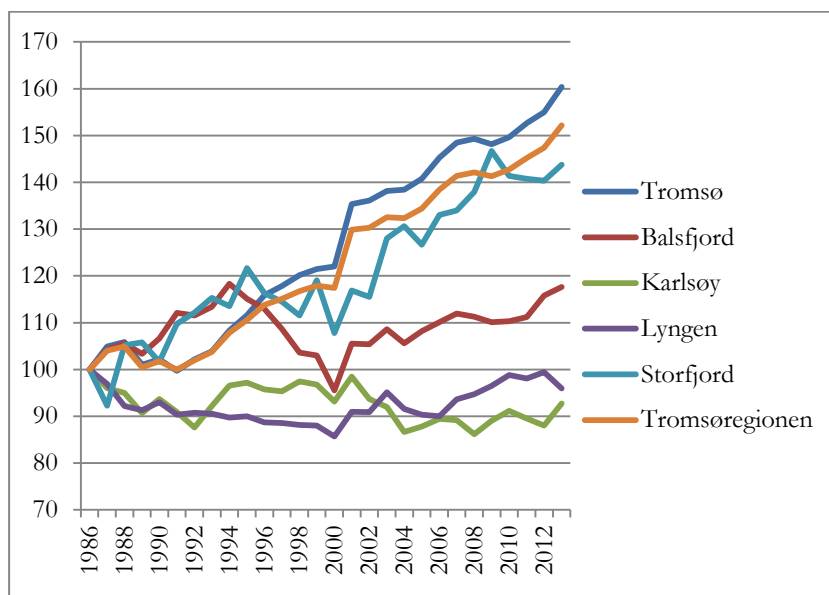
Kilde: Panda (fra SSB)

Vi ser ellers at sysselsettingen i alle regiontypene i figuren er høyere i 2013¹¹ enn i 1986. Dette skyldes vedvarende sysselsettingsvekst i hele landet, og i mange regioner. Veksten i Tromsøregionen er betydelig høyere enn i landet som helhet og i Troms fylke. Dette skyldes blant annet utviklingen av Tromsø som landsdelssenter, med etableringer av store fellesinstitusjoner i kommunen. Dette gjør samtidig Tromsø mer attraktiv også for privat næringsliv, samtidig som markedet vokser i byen, noe som gjør kommunen ytterligere mer attraktiv. Alt i alt har sysselsettingen i kommunen vokst mer enn 50 prosent siden 1986 (det første året vi har slike

¹¹ Dette er ikke tilfelle på kommunenivå, se nedenfor.

tall for), mens veksten for landet som helhet er drøyt ti prosentpoeng lavere. Når det gjelder omlandskommunene, er situasjonen annerledes. Sysselsettingen har i stor grad variert rundt nivået fra 1986 fram til midten på 2000-tallet, men har vokst med nesten ti prosent siden 2004 (da nivået var omtrent som i 1986). Slik sett viser tallene for omlandskommunene som helhet at sysselsettingen har vokst selv om antall innbyggere ikke har vokst siden 2004. Yrkesfrekvensen har altså gått opp.

Figur 2.3 *Sysselsettingsutviklingen i kommunene i Tromsøregionen. 1986=100.*

Kilde: Panda (fra SSB)

Figur 2.3 viser hvordan sysselsettingsutviklingen har vært på kommunenivå i Tromsøregionen. Utviklingen varierer fra år til år, noe som er naturlig når vi ser på så pass små kommuner. To kommuner (Tromsø og Storfjord) har hatt mer eller mindre vedvarende vekst, når vi ser på perioden under ett, selv om sysselsettingen i Storfjord gikk ned gjennom en femårsperiode på slutten av 1990-tallet. Sysselsettingen i Balsfjord vokste med nesten 20 prosent fram til 1994, men gikk deretter kontinuerlig nedover fram til år 2000. Etter år 2000 har sysselsettingen i Balsfjord stort sett vokst igjen, og den er nå tilbake på nivået fra 1994. I to kommuner i regionen (Lyngen og Karlsøy) har sysselsettingen gått ned i perioden sett under ett. I begge kommuner ligger sysselsettingen

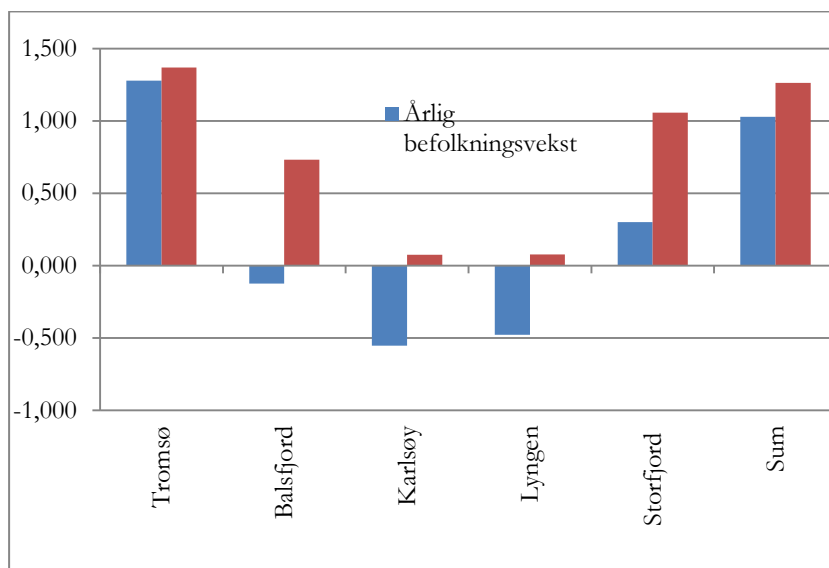
om lag fem prosent lavere i dag enn i 1986. Etter midten av 2000-tallet har imidlertid sysselsettingen vokst noe i begge disse kommunene.

Utviklingen på kommunenivå er selvsagt preget av lokale forhold. Det betyr også at forskjellene mellom kommunene er preget av dette. I kapittel 4 diskuteres utviklingen nærmere, og der vektlegges også mer detaljerte forklaringer når det gjelder utviklingen de siste ti årene.

2.5 Arbeidsmarked: Sysselsetting, befolkning, ledighet og pendling

Befolknings- og sysselsettingsutviklingen henger sammen, blant annet i arbeidsmarkedet. Nedenfor presenterer vi derfor noen tall som illustrerer denne sammenhengen.

Figur 2.4 *Befolknings- og sysselsettingsvekst 2003-2013 (1.1.2004 til 1.1.2014 for befolkningen) i Tromsøregionen*

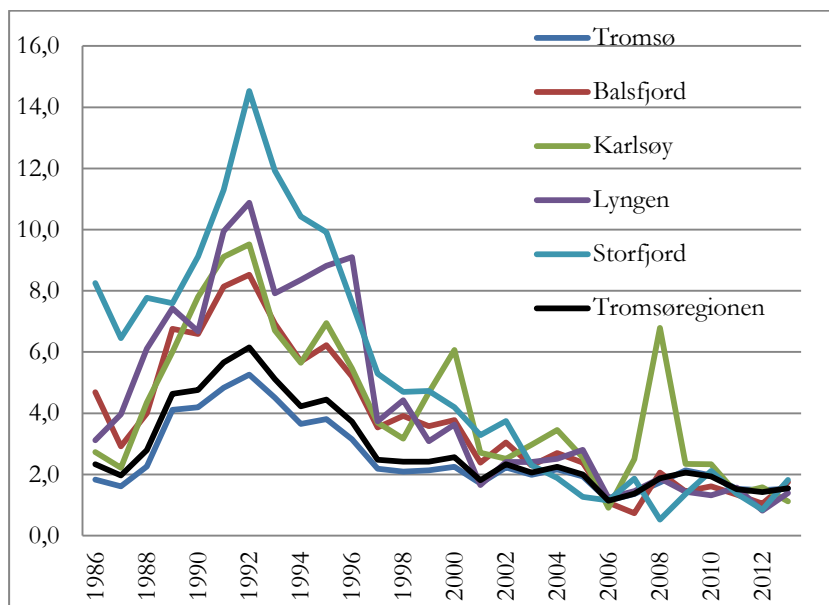

Kilde: SSB

Figur 2.4 viser befolknings- og sysselsettingsveksten i Tromsøregionen de siste ti årene. Sysselsettingen er her målt etter arbeidskommune, mens befolkningen er målt etter bostedskommune (såkalt dag- og nattbefolkning, respektivt). I alle kommuner, og dermed også i regionen som helhet, har sysselsettingsveksten vært større

enn befolkningsveksten i perioden. Dette kan tyde på at disse kommunene har vært attraktive for næringslivet de siste ti årene. Trass i sysselsettingsveksten har det vært befolkningsnedgang i tre av fem kommuner. Det er også i disse tre kommunene sysselsettingsveksten har vært svakest. Sterkest vekst, både når det gjelder befolkning og sysselsetting, finner vi i Tromsø kommune.

Figur 2.5 *Arbeidsledighet i prosent av antall yrkesaktive pluss antall registrerte ledige 1986 til 2013.*

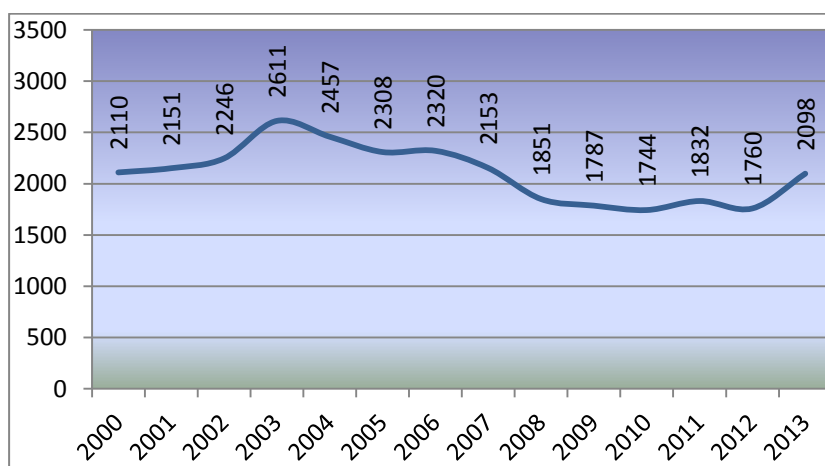

Kilde: Panda (fra SSB)

Figur 2.5 gir en oversikt over arbeidsledighetsutviklingen i kommunene i Tromsøregionen. Generelt sett varierer ledigheten en del fra år til år. Vi ser hvordan ledigheten økte betydelig i alle kommunene på slutten av 1980-tallet, og at den gjennom 1990-tallet ble kraftig redusert ned mot det som synes som et relativt stabilt nivå rundt og i underkant av to prosent etter år 2000. Unntak fra denne utviklingen finner vi særlig i Karlsøy i 2008, noe som skyldes bedriftsnedleggelse innenfor sjømatproduksjon. Slike utviklingstrekk vil en finne i alle kommuner som er avhengige av hjørnesteinsvirksomheter, dersom disse virksomhetene rammes av krise og eventuelt nedleggelse. Når man ser bort fra dette og betrakter den stabile, lave arbeidsledigheten i alle kommuner i regionen i sammenheng med sysselsettingsutviklingen, har de siste ti årene vært bra rent sysselsettingsmessig for alle kommuner. En utfordring framover vil

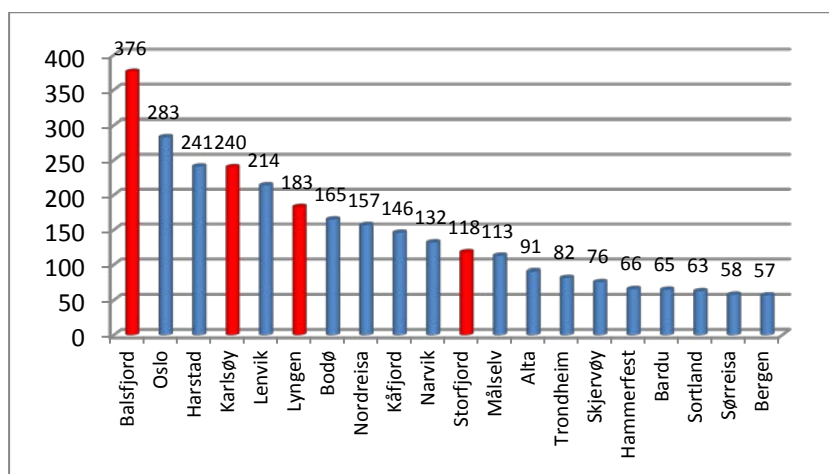
være knyttet til å få til fortsatt positiv utvikling i arbeidsmarkedet, med næringsutvikling og sysselsettingsvekst, og fortsatt lav ledighet i alle kommuner. Ett spørsmål er også i hvilken grad fortsatt gunstige forhold på arbeidsmarkedet vil kunne trekke til seg flere innbyggere også i de kommunene som har hatt befolkningsnedgang de siste ti årene. Dette er imidlertid både et spørsmål om strukturen blant dagens innbyggere (kapittel 3), om framtidige utviklingstrekk i næringslivet (kapittel 4), utviklingen i boligmarkedet (kapittel 5) og infrastrukturutviklingen (kapittel 6), samt hvordan disse forholdene trekker sammen (kapittel 7).

Figur 2.6 *Netto innpendling til Tromsø år 2000 til år 2013*

Kilde: SSB

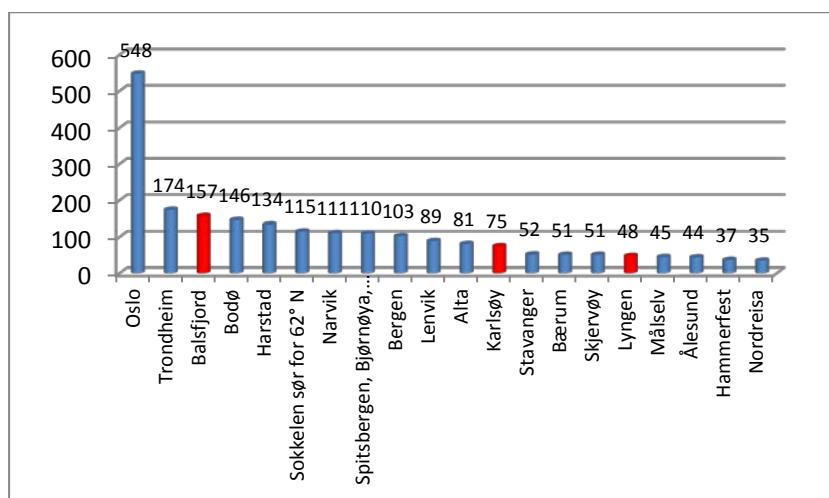
Figur 2.6 viser netto innpendling til Tromsø. Netto innpendling ligger på ca 2000 personer per år. Dette er omtrent fem prosent av antall sysselsatte i Tromsø, noe som er relativt lavt sammenliknet med andre bykommuner i landet. Netto innpendling til Tromsø var på sitt høyeste tidlig på 2000-tallet og ble redusert med omtrent 1/3 i perioden fra 2003 til 2012. Netto innpendling økte igjen i 2013, slik at den i dag er omtrent på samme nivå som i år 2000. Prosentvis er imidlertid netto innpendling lavere i dag enn den var i år 2000.

Figur 2.7 *Brutto innpendling til Tromsø fra ulike kommuner i 2013.*

Kilde: SSB

Figur 2.7 viser brutto innpendling til Tromsø fra andre kommuner i år 2013. Vi ser at innpendlingen er størst fra Balsfjord. Det er også en del innpendling fra Karlsøy (nummer fire – flest i forhold til folketallet) og Lyngen (nummer seks), mens innpendlingen til Tromsø fra Storfjord er relativt lav. Det er interessant at det er relativt høy innpendling til Tromsø fra bykommuner i hele landet, men særlig i Nord-Norge. Oslo er for øvrig den kommunen med nest flest innpendlere til Tromsø.

Figur 2.8 viser utpendlingen fra Tromsø. Gjennomgående er den lavere enn innpendlingen, bortsett fra utpendlingen til Oslo som er på nærmere 550 personer. Både når det gjelder inn- og utpendling synes altså arbeidsmarkedet i Tromsø å være relativt godt integrert med arbeidsmarkedet i Oslo. Utpendlingen fra Tromsø til de andre kommunene i Tromsøregionen er imidlertid moderat. Dette er med på å forsterke inntrykket av Tromsø kommunes rolle som sentrum i Tromsøregionen, ved at pendlerstrømmene i regionen helt klart domineres av pendling *til sentrum*.

Figur 2.8 *Brutto utpøndling fra Tromsø til andre kommuner i 2013.*

Kilde: SSB

2.6 Kort oppsummering

I dette kapittelet har vi kort presentert noen utviklingstrekk for en del sentrale variabler i analysen. Kapittelet er ment som en introduksjon til, og en smakebit på, den analysen som følger i resten av rapporten. Tallene illustrerer blant annet at Tromsø er svært dominerende i regionen, i kraft av sin størrelse. Seinere i rapporten diskuterer vi blant annet arbeidsdelingen mellom Tromsø og omlandskommunene nærmere og i mer detalj.

3 Befolkning: struktur og utvikling

I kapitlet ser vi på befolkningsutviklingen det siste tiåret, og på flytteforløpene for de aldersgruppene som flytter mest (15 til 40 år). Vi kommer også inn på hvordan bølgene i befolkningen kan gi bestemte følger framover. Vi er i denne sammenheng her spesielt opptatt av det fenomenet som kalles *yngrebølgen*.

Det ligger an til en vekst i befolkningen i aldersgruppen 26-35 år på 23 prosent på landsbasis kommende tiår. Dette er yngrebølgens størrelse på landsnivå. Sentraliseringen av familiebosettingen i siste generasjon har ført til at yngrebølgen, etter hvert som barnekullene har vokst opp, er blitt svært skjevt regionalt fordelt. De store forskjellene i forventet vekst for de som skal etablere seg på arbeids- og boligmarkedene i kommunene i kommende tiår har noen implikasjoner for Tromsø-regionen som det er naturlig å kommentere.

Vi presenterer her statistikk og indikatorer for de fem kommunene i regionen. I kapittel 3.2 ser vi på folketallsutvikling, aldersstrukturer og tolkninger av disse. I kapittel 3.3 tar vi for oss bofasthet og flytting i livsløpsperspektiv. I kapittel 3.4 ser vi på yngrebølgen og de regionale forskjellene som nevnt. Vekst og fall på ulike deler av aldersskalaen som følge av slike bølgestrukturer kan tolkes som utsikter framover, og de regionale forskjellene i dem representerer potensialer for endring i det framtidige flyttemønsteret. Noe tilsvarende kan også sies om den kommende *eldrebølgen*, som også er svært skjevt geografisk fordelt.

3.1 Begrepene eldre- og yngrebølge

Eldrebølgen har fått langt mer oppmerksomhet enn yngrebølgen i debatter og i mediene, og er et mer kjent fenomen. Mindre oppmerksomhet om yngrebølgen kan skyldes at det er lenge siden

landet sist hadde noen stor yngrebølge, vi har ikke hatt det siden dagens eldrebølge var unge, altså for omtrent 40 år siden. Vi har vært mer vant med å måtte diskutere rekrutteringsmangel og økende konkurranse om ungdommen de siste årene. Arbeidsinnvandring har også kommet i kjølvannet av det. Høy arbeidsinnvandring vil i møte med yngrebølgen skape et helt annet konkurranseregime i arbeidslivet i årene som kommer.

Litt mer om eldrebølgen som fenomen: På regionalt nivå er det en tendens til å forveksle eldrebølgen med eldreinnslaget i befolkningen. Mens eldrebølgen refererer til veksten i tallet på eldre, altså endring, viser eldreinnslaget, eller om vi vil andelen eldre i befolkningen, til nivå av eldre i kommunene. Kommuner med gammel befolkning fra før får i hovedsak mindre eldrebølger framover enn kommuner med en ung befolkning. Dette har å gjøre med at den kommende eldrebølgen med sine store årskull, består av yngre grupper i befolkningen enn de på landsbasis mindre årskullene, som utgjør eldrebefolkningen nå.

La oss ta med et par generelle kommentarer til disse to bølgene: For første gang på lenge får vi i årene som kommer en sterk utskifting av arbeidsstyrken i landet. Denne utskiftingen er på grunn av sine regionale skjevheter mye sterkere i byområder og sentrale strøk enn i bygde- og distriktsområder. En del kommuner i distriktene har imidlertid kun en liten eller ingen yngrebølge. Dette kan implisere en mindre sentraliserende flyttestruktur i tiåret som kommer enn i det foregående.

Dette kan også resultere i et enda mer desentralisert mønster for arbeidsinnvandringen. Denne utskiftingen stimulerer også til en debatt om hvor vidt de eldre bør stå lenger i arbeid enn før. Påstander om at de eldre i så fall vil stenge de unge ute fra arbeidsmarkedet er antakelig overdreven. Begrunnelsen er at de eldre har en lang karrierevei bak seg som de unge ikke uten videre kan gå inn i. Det har med mangel på erfaring å gjøre, men enda mer med at den teknologiske utviklingen har gitt de unge andre måter å jobbe på. Med til bildet hører at de eldre i mindre grad enn yngre har omstilt seg til denne utviklingen, ikke fordi de - som det ofte blir sagt - ikke er i stand til det, men fordi de har etablert verktøy, rutiner og arbeidsmåter som er bygget opp under de karriereløpene de lenge har vært og er inne i. Aldersforskjellen på de mange som går ut og de mange som kommer inn, er pluss/minus 40 år. Det er

lenge siden arbeidslivet gjennomgikk en tilsvarende sterk utskifting enn den som kommer nå.

3.2 Struktur og endringer 2004 til 2014

Fra 2004 til 2014 økte folketallet i de fem kommunene i Tromsø-regionen fra 74993 til 84450 personer. Tromsøs andel av regionen økte fra 82,5 til 84,8 prosent. Tromsø hadde en vekst på over 15 prosent, mens omlandskommunene gikk tilbake med i underkant av 2 prosent. Lyngen og Karlsøy gikk mest tilbake, Balsfjord hadde tilnærmet nullvekst mens Storfjord hadde en liten økning. Hvordan dette fordeler seg på fødte, døde og nettoflytting i tiårsperioden framgår av Tabell 3.1.

Tabell 3.1 *Folketall i 2004 og 2014, tall for fødte, døde og nettoflytting i tiårsperioden*

	Folketall 1.1.2004	Fødte	Døde	Netto- flytting	Folketall 1.1.2014
Tromsø-regionen	74993	10503	5220	4121	84450
Tromsø *	61897	9379	3801	4168	71590
Omlandet i alt *	13096	1124	1419	+ 6	12860
Balsfjord	5611	482	635	+ 135	5593
Karlsøy *	2406	177	253	- 49	2334
Lyngen	3167	275	335	-115	2992
Storfjord	1912	190	196	+ 35	1941

Kilde SSB, Statistikkbanken. *)Befolkningsregnskapet over tiåret stemmer ikke for Karlsøy og Tromsø. Det skyldes at Reinøy med 53 personer ble flyttet fra Tromsø til Karlsøy 1.1.2008.

Tromsø har med sin unge befolkning et kraftig fødselsoverskudd, det utgjør godt over halvparten av veksten. De andre kommunene har fødselsunderskudd, i Storfjord er det omtrent balanse. Tallet på fødte og døde står i naturlig forhold til alderssammensetningen i kommunene, som vi kommer tilbake til i Tabell 3.2.

Omlandskommunene har hatt tilnærmet flyttebalanse i sum for tiåret sett under ett. Nettoinnflytting i Balsfjord og Storfjord oppveier flyttelekkasje i Lyngen og Karlsøy. Flyttingevinsten i Balsfjord har i sin helhet kommet i 2012 og 2013. Storfjord hadde

sin beste periode litt tidligere. Karlsøy og Lyngen har hatt store svingninger fra år til år. Når vi tar hensyn til grensereguleringen for Karlsøy, kommer utviklingen over tiåret for disse to kommunene alt i alt nokså likt ut.

De mer langsiktige flyttemønstrene som framkommer når vi ser tall i livsløpsperspektiv (kapittel 3.3) har imidlertid større forklaringskraft enn tall for årlige flyttinger, det gjelder uavhengig av om vi ser på brutto- eller nettotall.

Den beskjedne folketallsnedgangen i omlandskommunene totalt gjennom tiåret (1,8 prosent, 2,2 prosent hvis vi ser bort fra grensereguleringen) skyldes altså i sin helhet fødselsunderskudd. Dette har direkte sammenheng med alderssammensetningen i kommunene. Tabell 3.2 viser innslaget i kommunene i tiårige aldersgrupper i 2004 og 2014 ved hjelp av såkalte aldersindekser. De er for hver aldersgruppe målt i forhold til aldersgruppens andel på landsnivå, hvor andelen på landsnivå hvert år er satt lik 100. Høye innslag får på denne måten ikke noe med størrelsen på kullene å gjøre, beregningsgrunnlaget er kullstørrelsene på landsnivå.

Indeksene for eldre må av samme grunn ikke forveksles med eldrebølgen. Indeksen er en indikator for nivå og måler innslaget i en kommune på ett tidspunkt. Eldrebølgen måles som endring, altså som økningen i tallet på eldre over en periode. Eldrebølgen skyldes altså forskjeller i kullstørrelsene.

Når vi skal se på utviklingen i aldersstrukturen over en tiårsperiode, er det en fordel å se på tiårige aldersgrupper, slik vi har gjort her. Da får vi samlet de samme årskullene gruppevis på begge tidspunkter, og kan derfor se om gruppen av årskull får styrket eller svekket sitt innslag over tid. Personer over 50 år flytter lite. Økte innslag fra 2004 til 2014 for en gruppe av disse som er blitt ti år eldre, skyldes i hovedsak at påfyllet av yngre gjennom flytting lenger ned på aldersskalaen er for lav til å holde gruppeinnslaget for de eldre i balanse. Økte innslag av eldre skyldes imidlertid ikke uten videre at flere lever lenger enn før. Dette spiller bare inn hvis den økte overlevelsen for en aldersgruppe siste tiår har vært høyere enn i befolkningen på landsnivå. Det er naturligvis tilfelle i en god del kommuner, omtrent halvparten rundt regnet. Nedenfor kommenteres økte innslag av denne type for den eldregruppen som omlandskommunene har flest av.

Vi ser da på strukturene og utviklingen i kommunene i Tabell 3.2. De gule (oransje) cellene markerer aldersgruppen med maksimalt innslag i kommunene. Karlsøy hadde i 2004 sitt høyeste innslag for gruppen over 85 år. Etter at de fleste av disse er døde i løpet av perioden, har Karlsøy fått en aldersprofil blant de eldre som i større grad likner på Balsfjords, mens Lyngen har utviklet seg til å bli kommunen med eldst befolkning. Årsakene til at Storfjord har langt lavere eldreinnslag enn de andre kommunene må søkes lokalt.

Tromsø hadde sitt største innslag i ungdomsgruppen 26-35 år i begge perioder. Innslaget av småbarnsfamilier har avtatt litt, fordi veksten for dem har vært litt lavere enn for befolkningen i Tromsø som helhet. Når indeksene for de eldre har økt i alle aldersgrupper, skyldes det at yngre årskull med høyere innslag i 2004 har rykket opp i neste aldersgruppe. Ser vi imidlertid på hver gruppe av årskull fra 50-årsalderen av, ser vi at innslagene ikke har økt: Innslaget for gruppen 46-55 år i 2004 har sunket fra 102 til 94, innen de i 2014 er blitt 56-65 år. For de som var 56-65 år i 2004 har innslaget sunket fra 87 til 80, innen de i 2014 er 66-75 år. På neste alderstrinn har innslaget sunket fra 70 til 68, altså holdt seg omtrent uendret for de som i 2014 er 76-85 år. Det er disse trekene vi må se på, når vi skal bedømme om en kommune har fått «nok påfyll av flytting» lenger ned på aldersskalaen. Når indeksene likevel heves på hvert enkelt alderstrinn, skyldes det den demografiske dynamikken som består i at også personer i en ung befolkning blir eldre med årene.

Tabell 3.2 *Aldersindekser (landet = 100) i 2004 og 2014. Vridning fra 2004 til 2014.*

2004	Tromsø	Omlandet	Balsfjord	Karlsøy	Lyn-gen	Stor-fjord
0-5	111	94	93	88	98	95
6-15	104	96	99	95	92	93
16-25	100	97	87	93	112	105
26-35	122	82	81	77	82	93
36-45	111	87	88	92	82	85
46-55	102	106	99	113	103	125
56-65	87	121	130	121	114	108
66-75	70	133	143	135	128	114
76-85	61	108	111	99	125	84
86 +	57	105	108	137	91	83
2014	Tromsø	Omlandet	Balsfjord	Karlsøy	Lyn-gen	Stor-fjord
0-5	104	70	70	65	66	79
6-15	99	98	100	83	105	101
16-25	111	92	94	91	89	94
26-35	113	73	70	77	70	78
36-45	107	87	90	79	88	84
46-55	102	100	102	108	91	96
56-65	94	124	113	130	124	150
66-75	80	142	142	151	147	126
76-85	68	149	155	165	153	106
86 +	59	127	129	120	159	82
Vridning	Tromsø	Omlandet	Balsfjord	Karlsøy	Lyn-gen	Stor-fjord
0-5	-7	-24	-23	-23	-32	-16
6-15	-5	+2	+1	-12	+13	+8
16-25	+11	-5	+7	-2	-23	-11
26-35	-9	-9	-11	0	-12	-15
36-45	-4	0	+2	-13	+6	-1
46-55	0	-6	+3	-5	-12	-29
56-65	+7	+3	-17	+9	+10	+42
66-75	+10	+9	-1	+16	+19	+12
76-85	+7	+41	+44	+66	+28	+22
86 +	+2	+22	+21	-17	+68	-1

For de fire omlandskommunene samlet har indeksen for aldersgruppen som i 2004 var 66-75 år økt fra 133 til 149, altså økt fra en tredel til en halv gang høyere innslag enn i landsbefolkningen fram til de i 2014 var 76-85 år. Her er svakere påfyll lenger ned på aldersskalaen hovedårsaken, i følgende rekkefølge Karlsøy, Lyngen, Balsfjord. For Storfjord har imidlertid indeksen avtatt fra 114 til 106 i denne gruppen av årskull. Hvis dette ikke har å gjøre med høy dødelighet, må det skyldes kraftig utflytting av folk i 80-årsalderen. Det siste rimer svært dårlig med at kommunen totalt har hatt netto innflytting i perioden.

Endringstabellen nederst viser hvordan påfyllet av unge nede på aldersskalaen har vært lavt, spesielt av småbarnsfamilier. Røde celler markerer svekkede innslag, blå celler markerer styrkede innslag, og innslag som ikke har endret seg mer +/- 5 indekspoeng står ufarget.

Innslaget av småbarn er blitt sterkt redusert i alle kommunene, og det samme gjelder gruppen av foreldre konsentrert til alder 26-35 år. I Karlsøy ser det imidlertid ut til at foreldregruppen er mer spredt ut i alder. Innslaget av skolebarnsfamilier ellers er imidlertid blitt lite endret.

Balsfjord har en bedre endringsprofil enn de øvrige. Selv om småbarnsfamiliene har sviktet Balsfjord like mye som i de andre kommunene, er innslagene styrket for de andre gruppene på nedre del av aldersskalaen. Tallene tyder på at innflyttingen til Balsfjord i stor grad har bestått av mange middelaldrende i arbeidsstyrken.

Den aldersgruppen som i størst grad skiller kommunene, er ungdomsgruppen 16-25 år. Her har Lyngen og til dels Storfjord måttet gi tapt. Balsfjord redder imidlertid bildet for omlandet som helhet. Innslaget i pensjonistgruppene har økt i alle kommunene, unntatt for eldste i Karlsøy. Grunnen er de svært mange gamle i Karlsøy i 2004, som nå altså er blitt borte. I alle kommunene, også som sagt Tromsø, eldes befolkningen via demografisk (naturlig ubønnhørlig) dynamikk.

Tabell 3.3 viser hvordan aldersstrukturen for de eldre i kommunene over 65 år kan sammenfattes i en helse-/omsorgsindikator. Dette er indikator som vektet innslagene på høyere alderstrinn mer enn på lavere trinn. Siden de fleste innslagene har økt fra 2004 til 2014, har også denne indikatoren alle steder økt. Hvis en slik indikator er lik 1, innebærer aldersfordelingen blant de eldre i den

aktuelle kommunen tilsvarende omsorgsbehov som i landsbefolkningen

Tabell 3.3 *Aldersinnslag vektet og omregnet til en helse-/omsorgsindikator. Landsbehovet = 1.*

	Tromsø	Omland	Balsfjord	Karlsøy	Lyn-gen	Storfjord
2004	0,67	1,16	1,21	1,23	1,13	0,96
2014	0,73	1,36	1,36	1,41	1,48	1,12

Kilde: Egne beregninger

Lyn-gen har i 2014 både den høyeste indikatoren og har hatt den desidert sterkeste endringen. Økningen i de fire nederste indeksene i tabell 5.2 demonstrerer hvorfor. Balsfjord representerer omlandskommunenes gjennomsnitt, bare Storfjord har lavere eldreomsorgsbehov. Forskjellen mellom Tromsø og omlandet har økt i tiårsperioden, her har vi en indikator på hvor mye. For å foregripe litt fra kapittel 3.3: Siden Tromsø med sin unge befolkning får høyere eldrebølge enn omlandskommunene i neste tiår, kan det hende bildet justeres litt tilbake innen 2024.

3.3 Flytting i livsløpsperspektiv

Flytting er et typisk livsfasefenomen. Det aller meste (70-80 prosent) av all flytting i voksenbefolkningen skjer i fasen fra man er 15 til man er 40 år, og mer enn halvparten av dette skjer når man er i 20-årene. Kvinner begynner å flytte i yngre aldrer enn menn, men gjør seg også fortere ferdig med sine flytteprosesser. Dette skyldes i hovedsak at kvinner i gjennomsnitt er 2-3 år yngre enn menn når de etablerer seg i par.

Over tid har både kvinner og menn brukt mer tid på å etablere seg på arbeids- og boligmarkedet. Det skyldes både at stadig flere tar utdanning og at stadig flere kvinner prioriterer oppstart av yrkeskarriere før de får barn. I løpet av de siste 20 årene har hoveddelen av flytteprosessene strukket seg omtrent fem år lenger ut i livsløpet (fra cirka 35 til cirka 40 år). Forskyvninger i fødselsmønsteret etter morens alder reflekterer også dette.

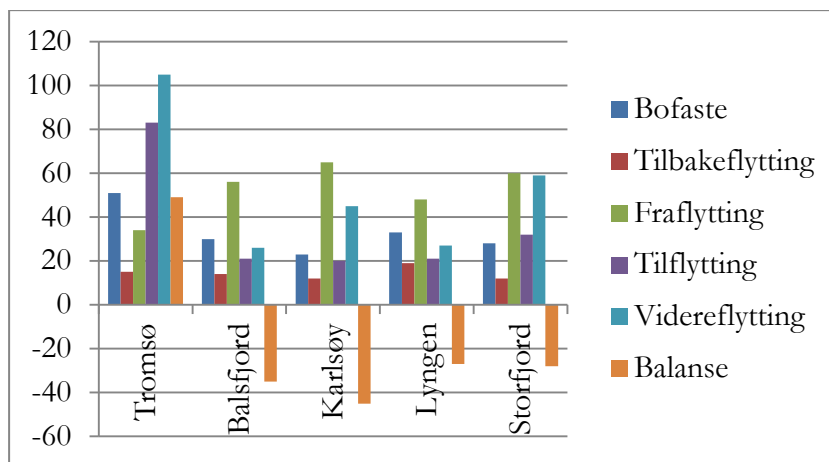
Mye av den flyttingen som tidligere fant sted i tenårene har etter hvert blitt flyttet opp i 20-årene. Dette skyldes at stadig flere har tatt videregående skole i oppvekstkommunen. Som følge av dette

er det blitt mye mindre flytting knyttet til sesongarbeid og korte arbeidsopphold. For gutter var dette i stor grad arbeid i næringer som har vært i tilbakegang (primær- og sekundærnæringer). For jenter gjaldt og gjelder det i større grad tjenesteytende næringer som varehandel, hotell/restaurant og turisme. I dag er dette en av grunnene til at kvinner har høyere videreflytting (større gjennomtrekk) i flyttemønsteret enn menn. Figurene viser dette i blå søyler for hver kommune.

3.3.1 Bofasthet, tilbakeflytting, fraflytting, tilflytting og videreflytting

Figur 3.1 og Figur 3.2 viser resultatet for kommunene av at fem årskull, født 1970-74, i en registeranalyse er fulgt gjennom aldersfasen 15-36/40 år (ikke alle kullene var blitt 40 år). Når vi tar utgangspunkt i alle som var 15 år i en kommune, vil vi på senere stadier i livet kunne gruppere dem etter om de har vært bofaste (aldri meldt flytting ut av kommunen), om de er tilbakeflyttere (meldt flytting ut og tilbake), eller om de har flyttet ut og blitt værende ute (fracflyttede). Når vi ser bort fra de få som dør før de er 40 år, vil alle i ungdomskullet på senere stadier befinne seg i en av de tre gruppene.

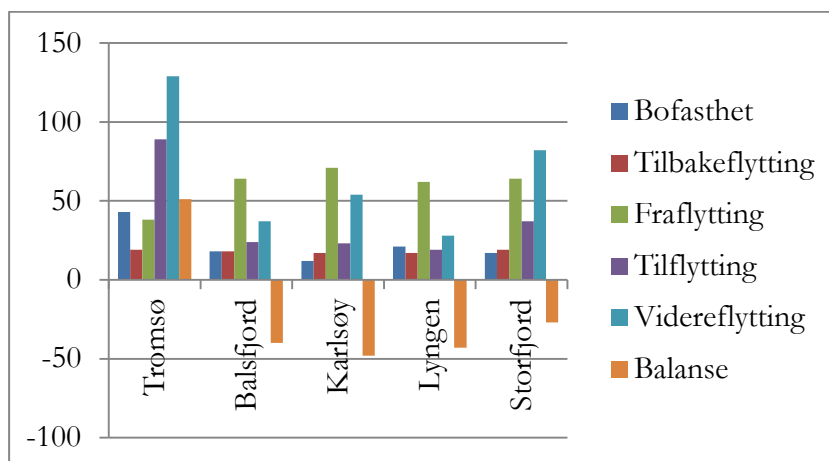
Figur 3.1 *Bofasthet og ulike typer flytting gjennom livsfasen 15-35/40 år for kommunene i Tromsøregionen. Årskull født 1970-74. Menn.*

Kilde: SSBs flyttemateriale

I Figur 3.1 summerer disse tre (i de tre første søylene) seg til 100. De to neste søylene viser størrelsen på innflyttere som bodde i kommunen som 40-åring (tilflyttere) og innflyttere som hadde flyttet ut igjen innen de var 40 år. I gjennomsnitt flytter 60 prosent av alle innflyttere videre i løpet av denne fasen. I kommunene i Tromsøregionen illustreres det at flertallet for begge kjønn og alle steder har flyttet videre, ved at de blå søylene er høyere enn de fiolette. Flyttebalansen gjennom den 20- 25-årige aldersfasen har vært positiv i Tromsø og negativ i de andre kommunene. Den oransje søylen er differansen mellom varig tilflytting og fraflytting (fiolett minus grønn). Disse størrelsene angir hvor stor del av et årskull som er vunnet eller gått tapt gjennom flytting i generasjonsperspektivet fra man er barn til godt voksen, det vil si første del av voksenlivet.

Figur 3.2 *Bofasthet og ulike typer flytting gjennom livsfasen 15-35/40 år for kommunene i Tromsø-regionen. Årskull født 1970-74. Kvinner.*

Kilde: SSBs flyttehistoriemateriale

Tabell 3.4 gir den samme informasjonen i høyre kolonne i hver tabell etter kommune og kjønn. De to andre kolonnene i hver tabell viser resultatet av tilsvarende flytteprosesser for to sett av eldre årskull. Aldersfasen er den samme, livsløpene har altså funnet sted lenger tilbake i tid. Tabellen innbyr til å se nærmere på noen utviklingstrekk. Vi skal referere noen av dem nedenfor.

Disse fordelingene er publisert tidligere. Tall for årskullene født 1950-56 er for hver kommune publisert i SSBs rapportserie 93/28-

30 (tallene for Nord-Norge i Rapport 93/30). Tallene for årskullene født 1957-62 er publisert i SSBs «gule serie», Aktuelle befolkningstall 99/3-5 (tall for Nord-Norge i nummer 99/5). Kilden er den samme i alle tilfellene: SSBs flyttehistoriemateriale.

Tabell 3.4 *Bofasthet og flytting gjennom aldersfasen 15-35/40 år for tre sett med årskull for kommunene i Tromsø-regionen. Prosent av kullstørrelsene på 15-årstrinnet for hver kommune og kjønn.*

Menn			TROMSØ	Kvinner		
1950-56	1957-62	1970-74		1950-56	1957-62	1970-74
57	56	51	Bofasthet	43	43	43
16	16	15	Tilbakeflytting	21	20	19
27	28	34	Fraflytting	36	37	38
80	68	83	Tilflytting	82	80	89
112	76	105	Videreflytting	153	105	129
+53	+40	+49	Tap/gevinst	+46	+43	+51

Menn			BALSFJORD	Kvinner		
1950-56	1957-62	1970-74		1950-56	1957-62	1970-74
31	34	30	Bofasthet	17	16	18
19	17	14	Tilbakeflytting	19	16	18
49	49	56	Fraflytting	64	68	64
18	14	21	Tilflytting	25	17	24
34	24	26	Videreflytting	43	42	37
-31	-35	-35	Tap/gevinst	-39	-51	-40

Menn			KARLSØY	Kvinner		
1950-56	1957-62	1970-74		1950-56	1957-62	1970-74
35	35	23	Bofasthet	19	15	12
13	11	12	Tilbakeflytting	18	17	17
52	54	65	Fraflytting	63	68	71
19	20	20	Tilflytting	19	22	23
53	38	45	Videreflytting	55	58	54
-33	-34	-45	Tap/gevinst	-44	-46	-48

Menn			LYNGEN	Kvinner		
1950-56	1957-62	1970-74		1950-56	1957-62	1970-74
33	29	33	Bofasthet	17	18	21
13	18	19	Tilbakeflytting	16	17	17
54	53	48	Fraflytting	67	65	62
12	15	21	Tilflytting	24	23	19
41	28	27	Videreflytting	34	42	28
-42	-38	-27	Tap/gevinst	-43	-42	-43

Menn			STORFJORD	Kvinner		
1950-56	1957-62	1970-74		1950-56	1957-62	1970-74
35	26	28	Bofasthet	18	17	17
26	20	12	Tilbakeflytting	22	21	19
39	54	60	Fraflytting	60	62	64
14	24	32	Tilflytting	37	50	37
29	37	59	Videreflytting	43	73	82
-25	-30	-28	Tap/gevinst	-23	-12	-27

Kilde: SSBs flyttemateriale

I kommentarene for hver kommune sammenlignes det litt med hvordan tilsvarende mønstre ser ut på landsnivå, det vil si for kommunene i gjennomsnitt. Det refereres også litt til hvordan mønstrene for de perifere distriktskommunene i gjennomsnitt ser ut.

Tromsø har høy bofasthet med samme kjønnsforskjell som i kommuner flest. Tilbakeflyttingen er litt lavere enn på landsbasis for menn. For menn har fraflyttingen økt litt, for kvinner er det små eller ingen endringer. Både for kvinner og menn gikk tilflyttingen ned en periode, for igjen å øke. Videreflyttingene viser det samme mønsteret, bare sterkere. Dette er normalt for kommuner i oppgang og reflekterer at kommunen/byen brukes av stadig flere. Flyttegevinsten gjennom første generasjonsfase av voksenlivet er for hvert årskull på størrelse med et halvt ungdomskull. I det lange løp er dette en svært kraftig vekst å planlegge for.

Balsfjord har nivåer for bofasthet, tilbakeflytting og fraflytting omtrent som distriktskommuner flest i periferien. De litt større kjønnsforskjellene i bofasthet og fraflytting reflekterer at menn i større grad enn kvinner overtar næringsseiendom, og at forskjellen er større desto større primærnæringsandelen i kommunene er. For menn har både fraflyttingen og tilflyttingen økt noe. Videreflyttingene er imidlertid gått ned, spesielt for menn, jf. årsaker nevnt innledningsvis. Flyttetapet er større enn for gjennomsnittet av distriktskommunene i landet (cirka 30 prosent), spesielt for kvinner. Litt lav tilflytting for kvinner er hovedårsaken.

Karlsøy har hatt et påfallende stort fall i bofastheten for begge kjønn, med tilsvarende økning i fraflyttingen. Tilbakeflyttingen er lav for menn, men litt over distriktsgjennomsnittet for kvinner. Tilflyttingen er for begge kjønn lav, uten at det er endringer å spore. Videreflyttingen har gått ned for menn, men holdt seg oppe for kvinner. Det er mange som flytter videre i forhold til alle som

kommer inn. Hadde Karlsøy klart å beholde 8-10 flere av de omtrent 50 som flyttere videre (målt i forhold til 100 gutter og jenter som vokser opp der), ville de hatt omtrent samme flyttetap som Balsfjord.

Lyngen har for begge kjønn et typisk normalmønster for distriktskommuner med hensyn til bofasthet, tilbakeflytting og fraflytting. Som eneste kommune i regionen har fraflyttingen avtatt. For menn har tilflyttingen økt og kommet opp på normalnivået for distriktskommunene. For kvinner er imidlertid tilflyttingen lav og har også avtatt litt. Dette gjør at det langsiktige flyttetapet for kvinner er større enn for menn. Videreflyttingene i kommunen har gått markert ned, og er for kvinner nede på det halve av gjennomtrekket i Karlsøy. Det skal derfor mye mer til for Lyngen enn for Karlsøy å «stoppe noen av videreflytterne» for å bøte på lekkasjen for kvinner.

Storfjord har hatt svært høy bofasthet for menn, men den har avtatt. Kjønnforskjellen er relativt lav, distriktsbeliggenheten tatt i betraktning. Tilbakeflyttingen har sviktet for menn, og fraflyttingen har økt sterkt. For kvinner er det små eller ingen endringer i resultatet av forløpene for jentene som vokste opp der. Det som i økende grad har gått tapt gjennom fraflytting har det for menn blitt kompensert for gjennom økende tilflytting, med tilhørende økning i videreflyttingene. Bak et bilde av uendrete flyttetap litt lavere enn distriktgjennomsnittet på 30 prosent, har det skjedd en sterk økning i utskiftingen av den mannlige befolkningen. For kvinner er flyttetapet lavere enn for menn. Årsaken er at Storfjord hele tiden har hatt høy innflytting av kvinner, med mange som blir værende og mange som flytter videre. Et par større institusjoner med mange kvinnearbeidsplasser er hovedårsaken.

Et apropos til videreflytterne: I Storfjord er det mye å hente på «å stoppe» noen av de mange videreflytterne på vei ut. Eksempel for kvinner: Stoppes hver sjettede kvinne som flytter videre i løpet av aldersfasen, halveres det langsiktige flyttetapet. Noe å tenke på? For de andre kommunene kan det for begge kjønn gjøres lignende betraktninger om forholdet mellom tilflytting, videreflytting og flyttelekkasjer for årskullene på veien fra barn til godt voksen.

3.3.2 Hvor det flyttes fra og hvor det flyttes til

I Tabell 3.5 til Tabell 3.9 ligger det for hver kommune oversikter over hvor de som flytter fra kommunen er bosatt som voksne, og hvor de som bor i kommunene som voksne hadde vokst opp. Vi skal gi et kort referat, og begynner med flyttingene mellom Tromsø og omlandet, og sammenligner litt med andre større byer.

Av alle som på varig basis flytter fra Tromsø, er det 5 prosent som er bosatt i en av de fire omlandskommunene når de er 35-40 år. Dette lave tallet har i hovedsak å gjøre med at Tromsø er stor i forhold til omlandet. Blant de som flytter fra Oslo, er til sammenligning nesten 60 prosent bosatt i omlandet i samme alder, i Stavanger-omlandet bor omtrent 50 prosent av de som flyttet fra byen, i omlandet til Bergen bor 35 prosent av de som flyttet fra byen, mens omlandet til Trondheim og Kristiansand i det lange løp mottar 25 prosent av flytterne. Også disse forskjellene reflekterer størrelsesforhold mellom by og omland.

Andelen av alle innflytterne i Tromsø som har vokst opp i en av omlandskommunene, er 12 prosent. I de andre storbyene ligger andelen mellom 15 og 20 prosent, altså ikke så veldig mye høyere. Tromsø er faktisk en sterkere tiltrekkingsmagnet overfor eget omland enn storbyene er sørpå, folketallet tatt i betraktning. Nesten halvparten av alle som har flyttet fra en omlandskommune var bosatt i Tromsø da de var 35-40 år, 45 av mennene og 50 prosent av kvinnene. Flest har det flyttet fra Karlsøy (over 60 prosent), deretter Lyngen (nær 50 prosent), så Balsfjord og Storfjord (med henholdsvis litt over og under 40 prosent).

Andelen som flytter til Sør-Norge er mye høyere fra Tromsø enn fra omlandskommunene. Av de som har flyttet fra Tromsø bodde 68 prosent i Sør-Norge som 40-åringer, av de som flyttet fra omlandet gjaldt det 26 prosent. Det siste er også gjennomsnittet for alle periferikommunene i Nord-Norge. Flyttingen til Sør-Norge er høyest fra Balsfjord, rekkefølgen videre er Lyngen, Karlsøy, Storfjord, med et spenn fra 31 til 17 prosent.

Halvparten av de som har flyttet til Sør-Norge fra Tromsø bor i Oslo-regionen. Oslo-regionen er her definert litt snevert, ved at Moss- og Drammensregionene ikke er inkludert. Regionen består av Oslo, Akershus og de åtte sentrale grensekommunene til Akershus i Østfold, Hedmark, Oppland og Buskerud. Den andre

halvparten av de som har flyttet til Sør-Norge fordeler seg nokså jevnt på andre storbyregioner og Sør-Norge ellers.

Halvparten av flytterne fra Balsfjord bor også i Oslo-regionen, men av flytterne fra Balsfjord finner vi færre i de andre storbyregionene. For de som har flyttet fra Karlsøy og Storfjord er det helt annerledes. Blant disse bor nær halvparten utenfor storbyregionene sørpå, og storbyregionene utenom Oslo får relativt sett ganske mange av de øvrige. Folk fra Karlsøy søker i minst grad til Oslo. Blant flytterne til Sør-Norge fra Lyngen bor drøyt 40 prosent i Oslo-regionen, og omtrent det samme utenfor storbyområdene. Lyngen er den kommunen som sender færrest til storbyregionene utenom Oslo.

Blant alle innflytterne til Tromsø kommer 17-18 prosent av begge kjønn fra Sør-Norge, ikke fullt halvparten av dem fra storbyregionene. Blant innflytterne til omlandskommunene kommer 13 prosent av mennene og 18 prosent av kvinnene fra Sør-Norge, med overvekt fra områder utenfor storbyene. Andelen av tilflytterne fra utlandet er i Tromsø 23 prosent og i omlandskommunene 19 prosent. Karlsøy har mange menn og Lyngen mange kvinner blant innvandrerne.

Tabell 3.5 *Årskullene født 1970-74 fulgt fra de var 15 til 35/40 år: Flyttehistorie gjennom livsfasen. Tromsø*

TROMSØ	Absolutte tall		Prosent av ungdomskullene	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Ungdomskullene	1972	1867	100	100
Bofaste	1010	802	51	43
Tilbakeflyttere	299	352	15	19
Fraflyttede	663	713	34	38
Tilflyttere	1630	1661	83	89
Videreflyttere	2069	2413	105	129
Balanse	+ 967	+ 948	+ 49	+ 51

1) Bofaste + tilbakeflyttere + fraflyttede = 100

2) Balanse = Tilflyttere – fraflyttede målt i forhold til størrelsen på ungdomskullene

3) Videreflyttere + Tilflyttere = Alle innflyttere i løpet av fasen i forhold til ungdomskullene

Hvor fra og hvor til? Tromsø

Fraflyttede til...	Fraflyttede, absolutte tall		Prosent av alle fracflyttede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	663	713	100	100
Omlandskommunene	38	29	6	4
- Balsfjord	22	19	3	3
- Karlsøy	7	6	1	1
- Lyngen	3	2	1	0
- Storfjord	6	2	1	0
Troms fylke ellers	59	63	9	9
Nord-Norge ellers	76	77	11	11
Oslo-regionen	245	242	37	34
Andre storbyregioner	88	114	13	16
Sør-Norge ellers	110	137	17	19
Utlandet	47	51	7	7

Tilflyttere fra...	Tilflyttede, absolutte tall		Prosent av alle tilflyttede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	1630	1661	100	100
Omlandskommunene	167	220	10	13
- Balsfjord	60	84	4	5
- Karlsøy	51	58	3	4
- Lyngen	36	57	2	3
- Storfjord	20	21	1	1
Troms fylke ellers	361	404	22	24
Nord-Norge ellers	419	399	26	24
Oslo-regionen	65	60	4	4
Andre storbyregioner	53	67	3	4
Sør-Norge ellers	162	170	10	10
Utlandet	403	341	25	21

Tabell 3.6 *Årskullene født 1970-74 fulgt fra de var 15 til 35/40 år:
Flyttehistorie gjennom livsfasen. Balsfjord*

Balsfjord	Absolutte tall		Prosent av ungdomskullene	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Ungdomskullene	284	285	100	100
Bofaste	86	51	30	18
Tilbakeflyttere	39	50	14	18
Fraflyttede	159	184	56	64
Tilflyttere	60	69	21	24
Videreflyttere	73	105	26	37
Balanse	- 99	-115	- 35	- 40

1) Bofaste + tilbakeflyttere + fraflyttede = 100

2) Balanse = Tilflyttere – fraflyttede målt i forhold til størrelsen på ungdomskullene

3) Videreflyttere + Tilflyttere = Alle innflyttere i løpet av fasen i forhold til ungdomskullene

Hvor fra og hvor til? Balsfjord

Fraflyttede til...	Fraflyttede, absolutte tall		Prosent av alle fraflyttede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	159	184	100	100
Tromsø	60	84	38	46
Omlandskommunene	6	6	4	3
- Karlsøy	1	0	1	1
- Lyngen	1	1	1	1
- Storfjord	4	5	2	1
Troms fylke ellers	25	21	16	12
Nord-Norge ellers	10	17	6	9
Oslo-regionen	27	26	17	14
Andre storbyregioner	13	4	8	2
Sør-Norge ellers	16	18	10	10
Utlandet	2	8	1	4

Tilflyttere fra...	Tilflyttede, absolutte tall		Prosent av alle tilflyttede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	60	69	100	100
Tromsø	22	19	37	28
Omlandskommunene	7	3	12	4
- Karlsøy	1	0		
- Lyngen	2	1		
- Storfjord	4	2		
Troms fylke ellers	14	13	23	19
Nord-Norge ellers	3	12	5	17
Oslo-regionen	2	0	3	0
Andre storbyregioner	1	4	1	6
Sør-Norge ellers	4	6	7	9
Utlandet	7	12	12	17

Tabell 3.7 *Årskullene født 1970-74 fulgt fra de var 15 til 35/40 år:
Flyttehistorie gjennom livsfasen. Karlsøy*

Karlsøy	Absolutte tall		Prosent av ungdomskullene	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Ungdomskullene	131	125	100	100
Bofaste	30	15	23	12
Tilbakeflyttere	16	21	12	17
Fraflyttede	85	89	65	71
Tilflyttere	26	29	20	23
Videreflyttere	59	68	45	54
Balanse	- 59	- 60	- 45	-48

- 1) Bofaste + tilbakeflyttere + fraflyttede = 100
- 2) Balanse = Tilflyttere – fraflyttede målt i forhold til størrelsen på ungdomskullene
- 3) Videreflyttere + Tilflyttere = Alle innflyttere i løpet av fasen i forhold til ungdomskullene

Hvor fra og hvor til? Karlsøy

Fraflyttede til...	Fraflyttede, absolutte tall		Prosent av alle fracflyttede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	85	89	100	100
Tromsø	51	58	60	65
Omlandskommunene	1	0	1	0
- Balsfjord	1	0		
- Lyngen	0	0		
- Storfjord	0	0		
Troms fylke ellers	6	6	7	7
Nord-Norge ellers	5	4	6	5
Oslo-regionen	7	5	8	6
Andre storbyregioner	6	4	7	4
Sør-Norge ellers	9	11	11	12
Utlandet	0	1	0	1

Tilflyttere fra...	Tilflyttede, absolutte tall		Prosent av alle tilflyttede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	26	29	100	100
Tromsø	7	6	27	21
Omlandskommunene	1	1	4	4
- Balsfjord	1	0		
- Lyngen	0	1		
- Storfjord	0	0		
Troms fylke ellers	1	2	4	7
Nord-Norge ellers	4	6	15	21
Oslo-regionen	2	1	8	3
Andre storbyregioner	0	1	0	3
Sør-Norge ellers	1	7	4	24
Utlandet	10	5	38	17

Tabell 3.8 *Årskullene født 1970-74 fulgt fra de var 15 til 35/40 år:
Flytthistorie gjennom livsfasen. Lyngen*

Lyngen	Absolutte tall		Prosent av ungdomskullene	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Ungdomskullene	165	185	100	100
Bofaste	54	39	33	21
Tilbakeflyttere	32	31	19	17
Fraflyttede	79	115	48	62
Tilflyttere	34	36	21	19
Videreflyttere	45	52	27	28
Balanse	- 45	- 79	- 27	- 43

1) Bofaste + tilbakeflyttere + fraflyttede = 100

2) Balanse = Tilflyttere – fraflyttede målt i forhold til størrelsen på ungdomskullene

3) Videreflyttere + Tilflyttere = Alle innflyttere i løpet av fasen i forhold til ungdomskullene

Hvor fra og hvor til? Lyngen

Fraflyttede til...	Fraflyttede, absolutte tall		Prosent av alle fraflyttede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	79	115	100	100
Tromsø	36	57	45	49
Omlandskommunene	5	4	6	3
- Balsfjord	2	1		
- Karlsøy	0	1		
- Storfjord	3	2		
Troms fylke ellers	7	15	9	13
Nord-Norge ellers	5	9	6	8
Oslo-regionen	10	11	13	10
Andre storbyregioner	6	2	8	2
Sør-Norge ellers	6	16	8	14
Utlandet	4	1	5	1

Tilflyttere fra...	Tilflyttede, absolutte tall		Prosent av alle tilflyttede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	34	36	100	100
Tromsø	3	2	9	6
Omlandskommunene	6	6	18	17
- Balsfjord	1	1	3	3
- Karlsøy	0	0	0	0
- Storfjord	5	5	15	14
Troms fylke ellers	6	8	18	22
Nord-Norge ellers	6	5	18	14
Oslo-regionen	2	2	6	6
Andre storbyregioner	2	0	6	0
Sør-Norge ellers	4	3	11	8
Utlandet	5	10	14	27

Tabell 3.9 *Årskullene født 1970-74 fulgt fra de var 15 til 35/40 år:
Flyttehistorie gjennom livsfasen. Storfjord*

Storfjord	Absolutte tall		Prosent av ungdomskullene	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Ungdomskullene	93	84	100	100
Bofaste	26	14	28	17
Tilbakeflyttere	11	16	12	19
Fraflyttede	56	54	60	64
Tilflyttere	30	31	32	37
Videreflyttere	55	69	59	82
Balanse	- 26	- 23	- 28	- 27

- 1) Bofaste + tilbakeflyttere + fraflyttede = 100
- 2) Balanse = Tilflyttere – fraflyttede målt i forhold til størrelsen på ungdomskullene
- 3) Videreflyttere + Tilflyttere = Alle innflyttere i løpet av fasen i forhold til ungdomskullene

Hvor fra og hvor til? Storfjord

Fraflyttede til...	Fraflyttede, absolutte tall		Prosent av alle fracflyttede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	56	54	100	100
Tromsø	20	21	36	39
Omlandskommunene	9	7	16	13
- Balsfjord	4	2	7	4
- Karlsøy	0	0	0	0
- Lyngen	5	5	9	9
Troms fylke ellers	12	11	22	20
Nord-Norge ellers	3	3	5	6
Oslo-regionen	3	3	5	5
Andre storbyregioner	2	2	4	4
Sør-Norge ellers	4	5	7	9
Utlandet	3	2	5	4

Tilflyttere fra...	Tilflyttede, absolutte tall		Prosent av alle tilflyttede	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	30	31	100	100
Tromsø	6	2	20	6
Omlandskommunene	7	7	23	23
- Balsfjord	4	5	13	16
- Karlsøy	0	0	0	0
- Lyngen	3	2	10	7
Troms fylke ellers	4	7	14	23
Nord-Norge ellers	5	4	17	13
Oslo-regionen	0	0	0	0
Andre storbyregioner	1	1	3	3
Sør-Norge ellers	1	5	3	16
Utlandet	6	5	20	16

3.4 Demografiske bølger, implikasjoner og utsikter

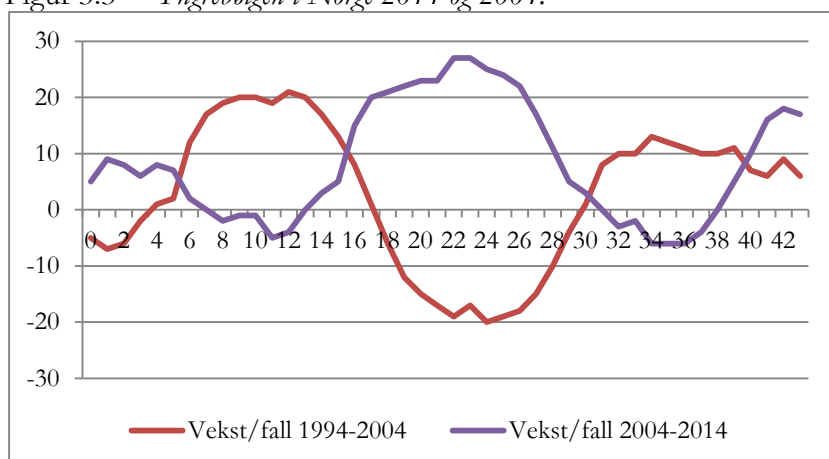
Variasjonene i fødselstall skaper vekst og fall på ulike alderssjikt i befolkningen over tid. Disse svingningene kalles demografiske bølger, eller «Sundtske bølger», et begrep formulert av Eilert Sundt

på 1800-tallet. Slike bølger får i utgangspunktet ulike regionale forløp, avhengig av fruktbarhetsnivå og aldersstruktur regionalt. Over tid vil de regionale bølgene forsterkes eller svekkes via positive eller negative endringer i flyttemønsteret. På landsnivå er det bare endringer i (netto) innvandring som på nedre del av aldersskalaen kan justere bølgestørrelsene. Fra 60-årsalderen av øker eldrebølgen på landsnivå fordi nye årskull stadig lever lenger enn forgjengerne.

Slike demografiske bølger impliserer forventninger om vekst og fall i ulike aldersgrupper over tid. En enkel metodisk behandling av slike implikasjoner kaller vi for «utsiktanalyse». På landsnivå står vi i kommende tiår foran både en eldrebølge og en yngrebølge. Eldrebølgen er godt innarbeidet og godt kjent både som begrep og fenomen, knyttet til de store kullene født på 1940-tallet. Yngrebølgen, som nå slår inn i aldersgruppen 25-35 år, og som gir utsikt til en betydelig vekst på landsnivå, er mindre kjent. Vi skal begynne med å omtale den, både dens egenskaper generelt, og utslagene for Tromsø-regionen spesielt. Etterpå omtaler vi eldrebølgen og dens egenskaper på tilsvarende måte.

3.4.1 Yngrebølgen og dens påvirkning av flytting i tilhørende alderssjikt

Vi står nå foran en markant yngrebølge i Norge (Figur 3.3). På landsbasis ligger det an til at vi om ti år vil ha 23 prosent flere i alder 25-35 år enn vi har nå (blå kurve midt på figuren). For første gang på 40 år blir det dermed vekst å fordele i denne aldersgruppen i befolkningen, som er den som i størst grad flytter. Etableringsflyttingene vil skje med vekst å fordele som ramme. Kommuner og regioner har dermed sjansen til å få flere unge innflyttere enn før, hvis de klarer å vinne til seg mer av landsveksten.

Figur 3.3 *Yngrebølgen i Norge 2014 og 2004.*

Kilde: SSB.

Den blå kurven viser de demografiske bølgene på landsnivå per 2014, den røde hvordan de samme bølgene så ut for ti år siden. Aldersaksen ligger langs den horisontale aksene, bølgeutslagene er målt langs den vertikale aksene. Dagens yngrebølge er den blå som framtrer i aldersspennet 15-30 år. Disse vil være i alder 25-40 år om tiår. Toppen av den kommer i alder 25-35 år med 23 % vekst i snitt. Den røde bølgen i aldersspennet mellom 5 og 15 år er den samme bølgen for ti år siden. Vi ser den har vokst seg større i løpet av tiåret. Årsaken er den økte innvandringen for de årskullene som har gjennomlevd disse aldersfasene.

Imidlertid er yngrebølgen i utgangspunktet svært skjevt regionalt fordelt - i sentraliserende retning. Årsaken er at økende sentraliserende flytting i familiebefolkningen i perioden bak oss har løftet bølgen, som til nå har vært en barnebølge, i sentrale strøk, og senket dem i distriktsområdene. De fleste storbyene har nå en utsikt til omkring 40 prosent vekst i aldersgruppen 25-35 år, mens det er drøyt 100 distriktskommuner som ikke har noe av landets yngrebølge i sikte i det hele tatt.

Den blå bølgen midt på figuren viser størrelsen på dagens yngrebølge på landsnivå. Om ti år er toppen av denne bølgen kommet opp i midten av 30-årene.

Veksten som yngrebølgen skaper i kommende tiår står i spesielt stor kontrast til hvordan tilsvarende situasjon var for ti år siden. Da sto landet foran en bølgedal på 15 prosent (rød kurve i samme alderssjikt på figuren). Denne bølgedalen skyldtes fruktbarhetsned-

gangen på 1970- og 80-tallet. Rammen for å rekruttere flere unge voksne gjennom økt innenlandsk flytting var for ti år siden altså at det ville være 15 prosent færre på landsnivå å rekruttere, noe som gjorde den økte arbeidsinnvandringen i det siste tiåret svært kjærkommen.

Økningen som vi har hatt i innvandring siste tiår har nå nesten fylt helt igjen denne bølgedalen på 15 prosent (den blå kurven ti år høyere på aldersskalaen enn dagens yngrebølge). Vi kan nå konstatere at effekten av den sterke fruktbarhetsnedgangen landet fikk på 1970- og 80-tallet, nærmest er blitt eliminert av innvandring i årene etterpå. Det er bare små rester av den store bølgedalen igjen. Hvis det høye innvandringsnivået i denne aldersgruppen gjennom siste tiår fortsetter, vil innvandrerne møte yngrebølgen, med mye sterkere konkurranse om jobbene som resultat. Det vil da antakelig bli stilt større krav til kompetanse og formell fagutdanning både for innvandrere og norsk ungdom. Det kan også hende at innvandringen ikke blir like høy, eventuelt at noen flere arbeidsinnvandrere enn før flytter ut av landet igjen. Situasjonene i landene arbeidsinnvandrerne kommer fra, har naturligvis også innvirkning. Poenget er at yngrebølgen representerer en annen rammebetingelse for arbeidsinnvandring enn i tiåret bak oss.

Størrelsen på yngrebølgen i en region eller kommune kan tolkes som utsikt til vekst (anslag). Et slikt utsiktsanslag blir realisert hvis flyttetapet eller flyttingevinsten gjennom de tiårige aldersfasene som skal gjennomleves opp mot alderstrinnene 25-35 år i kommende tiår, i sum repeteres fra flyttingene i de samme fasene i tiårsperioden bak oss. På kommunenivå vil dette sjeldent skje, men på et aggregert regionalt nivå sørger den pågående sentraliseringen for at avvikene som regel ikke blir så store.

De store regionale ulikhetene i størrelsen på yngrebølgen kan i tillegg til å tolkes som utsiktsanslag eller prognoser også tolkes som potensialer for endring i flyttemønsteret. Kommuner/områder med større yngrebølger enn de klarer å sysselsette kan avgi noe av sitt store vekstpotensial til kommuner eller områder med bølger som er mindre enn rekrutteringsbehovet tilsier. Spesielt kan dette gjelde for flytting mellom nabokommuner og innenfor regioner med intern konkurranse. Ut fra denne situasjonen kan vi som en hovedhypotese tenke oss en flyttestruktur med svakere sentralisering framover. Begrunnelsen er at sentrale kommuner med store bølger og sterk vekst i utsikt har noe å kunne avgi til kommuner

som har mindre eller ingen bølge i sikte. I så fall vil de regionale forskjellene i yngrebølgene utjevnes når bølgene beveger seg høyere opp på aldersskalaen.

Tabell 3.10 *Yngrebølger og flyttebalanser gjennom ungdoms- og etableringsfasene 2004-2014. Prosent av kullstørrelsen*

	Yngrebølge tolket som utsikt til vekst/fall i aldersgruppen 26-35 år, gitt uendret flyttebalanse	Flyttebalanser gjennom aldersfasene 16-26, 17-27, 18-28, 19-29, 20-30 år, osv opp til og med 25-35 år
Landet	23	+24
Tromsø	41	+45
Omlandet samlet	3	-18
Balsfjord	18	-11
Karlsøy	4	-11
Lyngen	-17	-34
Storfjord	0	-16

Kilde: SSB

Situasjonen i Tromsøregionen i utgangspunktet er akkurat slik. Mens yngrebølgen i Tromsø ligger an til å gi kommunen 41 prosent flere i alder 25 til 35 år i 2024, har omlandskommunene samlet kun utsikt til 3 prosent vekst i aldersgruppen. Dette representerer en potensiell vridning i flyttemønsteret i de tilhørende aldersfasene. Men hvis omlandskommune skal få noe av den store yngrebølgen i Tromsø, og altså hente flere flyttere fra Tromsø enn før, er det imidlertid ikke nok at det finnes et potensial for å få flere inn, potensialet må også utløses av noe. Det kan være flere arbeidsplasser, bedre kommunikasjoner, økt tilgjengelighet til goder eller økt attraktivitet på andre områder, for eksempel gjennom bedret informasjon og økt markedsføring av kommunene. I tillegg må Tromsø «være villig til», eller ikke ha behov for, å rekruttere alle de

41 prosent flere som med uendret flyttemønster kommer opp i denne aldersgruppen.

Et annet moment som kan føre til at Tromsø ikke beholder hele sin yngrebølge i løpet av det kommende tiåret, er at yngrebølgene i de kommunene som leverer innflyttere til Tromsø er så små, at den flyttebalansen Tromsø hadde i foregående tiår ikke blir realisert. De årskullene som var i denne aldersgruppen da var avtakende og representerte en bølgedal i alle kommuner – også i Tromsø. Dermed ble flyttebalansene oppnådd med langt færre personer i flyttestrømmene enn det som skal til i kommende tiår. Slik sett er situasjonen med store yngrebølger i byene og store regionale forskjeller i kommunene rundt litt sårbar for endringer. For eksempel «klarer ikke» SSBs framskrivinger å gi Tromsø på langt nær nok innflyttere til å vedlikeholde tidligere flyttegevinsten. I følge SSBs middelalternativ (MMMM) reduseres flyttegevinsten gjennom de aktuelle tiårige aldersfasene fra 45 til 21 prosent!

For de fire omlandskommunene er situasjonen svært forskjellig. Det går et skille mellom Balsfjord, som har en yngrebølge som gir utsikt til 18 prosent vekst, og de tre øvrige, som til sammen har utsikt til tilbakegang på 7 prosent. Til sammen tar disse tre altså ikke del i landets yngrebølge i det hele tatt. Men blant disse er det også forskjeller: Karlsøy har en liten yngrebølge på 4 prosent i sikte, Storfjord står akkurat på 0 – det vil si at kommunen har like mange ungdommer som skal opp i denne aldersgruppen som den hadde for ti år siden, mens Lyngen trekker bildet sterkt ned med utsikt til hele 17 prosent nedgang.

De store forskjellene skyldes ulikheter og vridninger i aldersstrukturene i kommunene. Hvis vi går tilbake til Tabell 3.2 og ser på vridningene for aldersgruppen 16-25 år fra 2004 til 2014 (nederste del av tabellen), ser vi et tilsvarende mønster: Balsfjord har fått styrket sitt innslag i den gruppen som gir bidrag til yngrebølgen, mens de andre har fått redusert sine innslag, og Lyngen spesielt mye. Disse forskjellene i indekspoeng rendyrker det som har å gjøre med ulikhet i kommunenes aldersstrukturer. Betydningen av yngrebølgens størrelse på landsnivå er det her korrigert for i indeksberegningene.

Som påpekt flere ganger er det en sammenheng mellom størrelsene på de endringene i yngrebølgen som en kommune kan få gjennom tiåret som kommer, og endringer i flyttebalansen gjen-

nom de tilhørende aldersfasene i forhold til flyttingene for de årskullene som er født ti år før. De sistnevnte er de som utgjorde bølgedalen av dem som skulle opp i aldersgruppen 26-35 år fra 2004 til 2014. Ved å se litt på flyttebalansene gjennom fasene for disse årskullene, og variasjonene i disse for de fem siste tiårsperiodene, kan vi spekulere litt på om det muligens kan ligge an til noen vridninger i flyttemønsteret.

Tabell 3.11 viser fem fortløpende observasjoner av den gjennomsnittlige flyttegevinsten i Tromsø og de gjennomsnittlige flyttetapene i omlandskommunene over de ti aldersfasene 16-26 år, 17-27 år, også videre opp til og med 26-35 år. Det er hvis observasjonene i siste periode, fra 2004 til 2014, blir repetert i kommende tiår at yngrebølgen består uendret når årskullene i 2024 er blitt 26-35 år. Vi ser Lyngen nå skiller seg mer og mer ut. For fem år siden var flyttetapet i alle de fire omlandskommunene omtrent på samme nivå (30 prosent).

Tabell 3.11 *Flyttegevinst og flyttetap i kommunene gjennom de fem tiårsperiodene fra 2000-2010 til 2004-2014 gjennom de ti aldersfasene fra og med 16-26 år til og med 25-35 år. Prosent.*

Periode	Tromsø	Balsfjord	Karlsøy	Lyngen	Storfjord
2004-2014	45	-11	-11	-34	-16
2003-2013	43	-13	-23	-34	-17
2002-2012	39	-16	-26	-30	-27
2001-2011	38	-21	-28	-26	-31
2000-2010	40	-30	-29	-30	-32

Kilde: SSBs flyttehistoriemateriale

Gjennom de siste fem tiårsperiodene har Tromsø hatt en økning i flyttegevinsten fra omkring 40 til 45 prosent gjennom disse tiårsfasene. Både Balsfjord, Karlsøy og Storfjord har fått redusert sine flyttetap betraktelig i de senere årene, mens tapet for Lyngen har holdt seg høyt hele tiden. Selv om mye ser mørkt ut for Lyngen, nedgang både gjennom manglende yngrebølge og høyt nettotap gjennom de kommende aldersfasene, kan det pekes på noe positivt: Utfordringen med å redusere bølgedalen for de yngre kan

være overkommelig når det er nok å redusere flyttetapet fra et så høyt nivå som 34 prosent! Vi illustrerer med et regneeksempel for Lyngen nedenfor.

Først tar vi imidlertid et eksempel som illustrerer hvor kraftig omfordelingseffekten av de store ulikhetene i kommunenes yngrebølger kan bli for regionen som helhet: Hvis flyttegevinsten for de ti kullene som befinner seg i yngrebølgen i 2014 kun gir Tromsø en flyttegevinst på 35 prosent, altså ti prosentpoeng lavere enn det gevinsten var i forrige tiår, reduseres innflyttingen til Tromsø med omtrent 1000 personer i aldersgruppen 26-35 år innen 2024. Hvis halvparten av disse i stedet flyttet til omlandskommunene, ville yngrebølgen for disse kommunene samlet ha steget fra 3 til 35 prosent. Yngrebølgen i Tromsø ville da ha blitt jekket ned fra 41 til 32 prosent. Dermed ville vekstpotensialet for disse kullene blitt omtrent den samme for Tromsø og omlandet med tanke på utviklingen etter 2024, når kullene skal videre oppover mot 40-årsalderen.

Så til en illustrasjon for Lyngen: Siden Lyngen er den av kommunene som i størst grad mangler yngrebølge, har kommunen også mest å vinne på å forbedre denne store flyttelekkasjen på 34 prosent. Hvis kommunen fikk en økt flyttegevinst på mellom 20 og 30 personer for de ti kullene i aldersgruppen i løpet av perioden, hentet fra Tromsø eller et annet sted, ville flyttetapet gjennom tiårsfasene gå ned til nivået for de andre kommunene, som ligger fra 10 til 15 prosent. Dette vil lukke over halvparten av bølgedalen på 17 prosent. Realisert nivå i 2024 vil da bli at det står igjen sju prosent av bølgedalen.

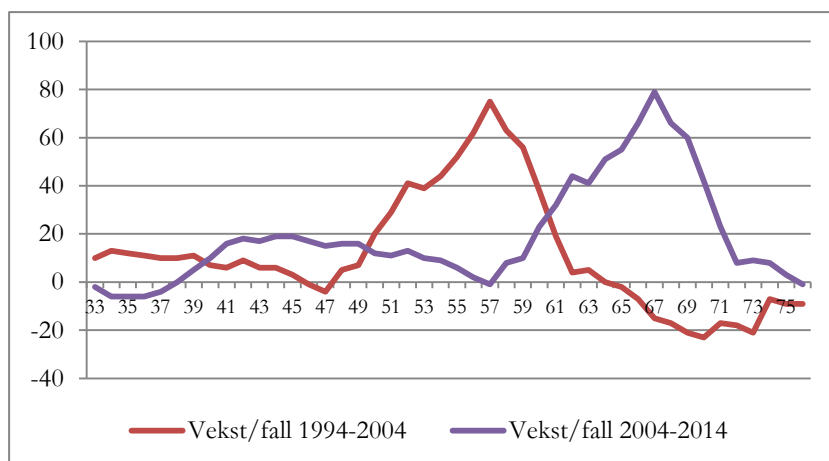
For de andre kommunene er det neppe realistisk å tenke seg at flyttetapene skal forbedres så mye i disse fasene. Men de kan ta det igjen i senere faser. Et blikk på flyttebalansene i etterfølgende tiårsfaser viser at Balsfjord har klart det. Gjennom fasene fra 36 til 45 år fikk Balsfjord i siste tiårsperiode en flyttegevinst på 10 prosent. I de samme fasene har Tromsø kun bare holdt balanse. De andre storbyene har lekkasjer i disse fasene, på grunn av høy videreflytting til omlandet av innflytterfamilier som får barn i byene. Kanskje er det samme fenomen som også har gjort seg gjeldende i flyttestrømmen mellom Tromsø og Balsfjord? Tradisjonelt har videreflyttingene fra Tromsø i disse fasene i større grad gått tilbake til de fylkene og landsdelene som innflytterne kom fra. Kapittel 3.3 viser at Tromsø i det lange løp sender flere videreflyttere ut av

kommunen enn det vokser opp barn i Tromsø. Skulle omlandskommunene klare å få tak i noen få flere av disse, ville det representere en kraftig bedring i utsiktene deres.

3.4.2 Eldrebølgen

I det kommende tiåret får landet en eldrebølge som i 2024 topper seg i alderssjiktet 70-80 år. Den blå kurven i Figur 3.4 viser bølgens plassering på aldersskalaen i dag, den røde viser plasseringen for ti år siden. Som for yngre bølgen er årsaken til eldrebølgen at store årskull kommer opp på alderstrinn hvor det var små årskull før. Grunnen til at eldrebølgen er blitt så ekstremt stor, er kombinasjonen av at kullene født på 1930-tallet var usedvanlig små, mens kullene født utover på 1940-tallet var spesielt store. Toppen av bølgen har i 2024 nådd fram til 78-årstrinnet, ved at det store 1946-kullet, det største av dem alle, er målt i forhold til det lille 1936-kullet.

Figur 3.4 Eldrebølgen i Norge, 2004 og 2014.

Kilde: SSB

Etter hvert som nye årskull stadig lever lenger enn forgjengerne, vil eldrebølgen over tid bygge seg stadig høyere. Når den blå kurven i 2024 har beveget seg ti år lenger opp på aldersskalaen enn det som er vist i figuren, er det ikke usannsynlig at bølgetoppen som nå er på 80 prosent begynner å nærme seg 100 prosent. I så fall vil 1946-kullet da ha blitt dobbelt så stort som kullet født ti år før er nå i 2014.

Tabell 3.12 viser i første kolonne hvor mye større aldersgruppen 70-80 år vil være i 2024 enn i 2014. I landsbefolkningen ligger aldersgruppen, før effekten av dødelighetsreduksjon vurderes, an til å bli nær halvannen gang så stor. Tromsø har utsikt til å få en vekst i aldersgruppen på 69 prosent.

I de fire omlandskommunene spenner utsikten til eldrebølge i aldersgruppen seg fra 8 prosent i Balsfjord til 84 prosent i Storfjord.

Størrelsen på eldrebølgene henger i stor grad sammen med aldersstrukturene. Generelt er det slik at kommuner med gammel befolkning i dag, ligger an til å få mindre eldrebølger enn gjennomsnittet. Motsatt vil kommuner med ung befolkning i dag tendere mot å få store eldrebølger. Dette skyldes at de eldregruppene som i dag består av små årskull på landsbasis, blir erstattet av grupper av årskull som er store på landsbasis. Er det mange av de første blir endringen mindre enn hvis det er få av de første. Ved «normale» aldersstrukturer får vi slike effekter. Hvis aldersstrukturene har spesielle bulker, kan det bli annerledes.

Tabell 3.12 *Forventet eldrebølge i aldersgruppen 70-80 år i 2024 i kommunene. Aldersinnslag i tre eldregrupper i 2014.*

	Eldrebølge (%) utsikt	Aldersinnslag, årsklasser		
		2014-2024	56-65 år	66-75 år
LANDET	49	100	100	100
Tromsø	69	94	80	68
Balsfjord	8	113	142	155
Karlsøy	33	130	151	165
Lyngen	34	124	147	153
Storfjord	84	150	126	106

Kilde: SSB, egne beregninger

Her ser vi det ovennevnte illustrert: Balsfjord har langt høyere innslag av personer i de to eldste gruppene i dag enn av personer i de store kullene som nå er i alder 56-65 år. Eldrebølgen blir da liten, vekst på 8 prosent vil ikke merkes i det hele tatt for en kommune som har et normalt godt utviklet eldreomsorgsapparat. Omvendt har Storfjord langt høyere innslag av de årskullene som på landsbasis er store, og får av den grunn en svært kraftig vekst i eldre-

gruppen. Antall personer mellom 70 og 80 år blir nesten fordoblet i løpet av tiåret.

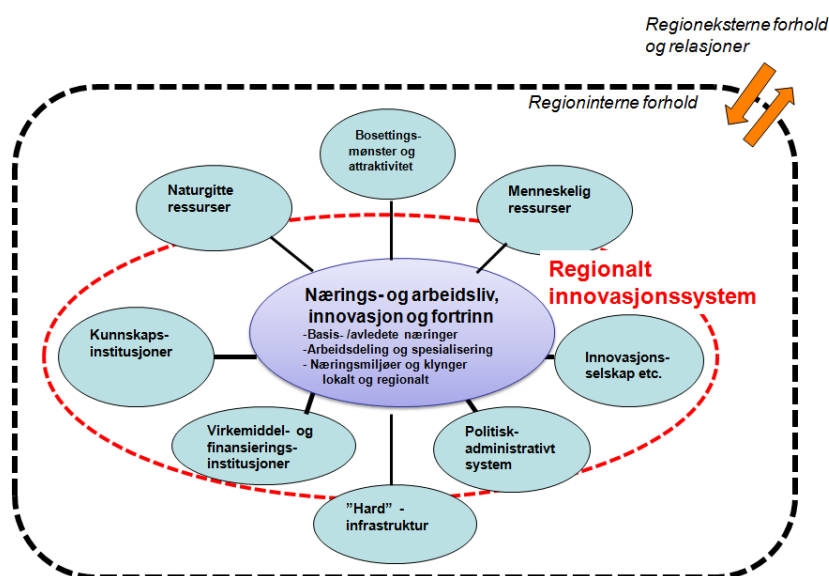
Det er kun Storfjord som er i denne situasjonen. Karlsøy og Lyn-gen har relativ små eldrebølger i sikte, sammenlignet med både Tromsø og landet som helhet. Disse har også en aldrende befolkning i den forstand at innslagene øker med alderen. Dette er den typiske distriktsprofilen. Storfjord er annerledes på grunn av fraflytting og spesiell lav rekruttering rett etter annen verdenskrig.

Et siste poeng: Det kan oppstå forvekslinger mellom hva en eldrebølge er og hva et høyt eldreinnslag i befolkningen. Eldrebølger gir uttrykk for endring (i dette tilfelle vekst), mens eldreinnslag gir uttrykk for nivået av eldre i befolkningen på ett tidspunkt. Forskjellen er altså den klassiske, nivå i motsetning til endring. Eldrebølgene bør derfor vurderes i lys av nivåtallene når betydningen av dem for omsorgsbehov og økonomisk belastning skal vurderes. Med til bildet hører ofte at de kommunene som har en gammel befolkning allerede, har kommet lenger i å prioritere eldreomsorgsapparatet før eldrebølgen kommer. Dermed har de en tilleggsfordel i forhold til kommuner med ung befolkning, som til nå ikke har måttet prioritere eldreomsorg like mye.

4 Næringsstruktur og –utvikling, fortrinn og muligheter

En regions næringsutvikling og potensialer påvirkes på den ene siden av nasjonale og internasjonale rammevilkår og drivkrefter, relasjoner og utvekslinger med andre regioner, og på annen side av regionens egne ressurser, strukturer og systemer samt drivkrefter. Viktige regioninterne forhold er knyttet til ressursgrunnlag, næringsstrukturer og -miljøer, kunnskapsinfrastruktur og innovasjonssystemet.

Figur 4.1 Perspektiv på regionalt verdiskapingsmiljø og næringsutvikling

I første del av kapittelet omtales noen rammevilkår av generell betydning for næringsutviklingen i Tromsøregionen, mens i andre del omtales regionens spesifikke egenskaper med hensyn til strukturer og utviklingstrekk. Her kommer vi inn på forhold knyttet til ressursgrunnlaget, nærings- og klyngemiljøer, samt kunnskaps- og

innovasjonssystemet. Kapitlet avsluttes med sammenfatning av regionale fortrinn og mulige samhandlingsfelt for styrket innovasjon og næringsutvikling i regionen, samt by og omland.

4.1 Generelle rammevilkår og drivkrefter

4.1.1 Globalisering og internasjonale utviklingstrekk

En langvarig tendens til *økende globalisering* har gjort flere bedrifter, næringer og regioner sterkere integrert i globale relasjoner og eksponert for internasjonal konkurranse og konjunkturrelle svingninger. De siste femten årene har også integrasjonen i Europa gått videre med EU-utvidelser østover. Økonomisk krise og høy ledighet i mange EU-land, har sammen med liberalisering av regler for arbeidskraftformidling og –utleie, bidratt til økt arbeidsinnvandring til by og bygd i EØS-landet Norge, som i samme periode har hatt lav ledighet og høyt aktivitetsnivå i næringslivet.

Det har også vært en langvarig tendens til utvikling av en mer utpreget *kunnskapsøkonomi* i industrialiserte høykostland. Dette har ført til en mer kunnskaps- og innovasjonsdrevet næringsutvikling i de fleste bransjer og regioner i slike land. De kunnskapsintensive næringene har vokst særlig sterkt fram i mange byregioner, men verdiskapingen i de fleste bransjer og sektorer har samtidig blitt mer avhengig av kontinuerlig kunnskapsutvikling og innovasjon.

Parallelt med de omtalte utviklingstrekkene har et segment av en *opplevelsesøkonomi* også vokst sterkere fram globalt og særlig i en del industrialiserte land de senere årene. Informasjonssamfunnet og utviklingen av en større middelklasse nasjonalt og globalt har økt etterspørselen etter opplevelser i reise, fritid og jobb. Dette har åpnet nye muligheter for næringsutvikling og tilleggsinntekter i by og bygd om man har unike kvaliteter, tilgjengelighet og evne til tilrettelegging. Byregioners egen befolkning representerer i seg selv et stort marked for slike tjenester i et velferdssamfunn.

4.1.2 Nasjonale forhold og påvirkninger

Generelle utviklingstrekk knyttet til økt globalisering og internasjonalisering har sammen med nasjonal politikk og næringsdynamikk bidratt til økt *sentralisering og urbanisering* av arbeidsplasser og bosetting på alle geografiske nivåer i landet. Dette har blitt forsterket av

demografiske strukturer og utdanningssamfunnets utvikling med økende utdanningstilbøyelighet og mer urbane ”bostedspreferanser”. Dette har gitt en sterk vekst i større byregioner, som har vokst både i kraft av egendynamikk og selvforsterkende vekst, og ikke minst som en følge av tilførsel av ressurser utenfra. Utviklingen har gitt en kontinuerlig utfordring med (netto-) utflytting og kompetanselekkasje særlig fra distriktsregioner uten byer eller større servicesentra.

Det siste tiåret har landet hatt historiens største befolkningsvekst. Veksten har kommet i store deler av landet, også i langt flere distriktskommuner enn på lenge. Bakgrunnen har blant annet vært arbeidsinnvandring fra EU-/EØS-området, som har blitt utløst av en kombinasjon av høy ledighet og østutvidelse i EU, liberalisering av arbeidskraftutleie og –formidling (vikarbyrådirektivet) og høy arbeidskraftetterspørsel i norsk økonomi.

Makroøkonomisk politikk og ulike typer sektorpolitikk legger viktige rammebetingelser for næringsvekst og -utvikling i by og land. Det siste tiåret har nasjonal sektorpolitikk og dynamikken knyttet til primærnæringer, olje- og gassektor samt velferds- og kommunepolitikk vært særlig viktig i så måte.

Primærnæringspolitikken har lagt til rette for strukturrasjonaliseringer og økt konsentrasjon innenfor de store distriktsnæringene fiske og jordbruk over lang tid. Havbruks- og oppdrettspolitikken har på samme måte lagt til rette for økt konsentrasjon og sentralisering av eierskap og produksjon (slakteri, foredling). Nasjonale myndigheter arbeider med ny politikk for sjømatindustrien, som vil påvirke framtidige konsentrasjonsprosesser i sektoren. Norsk *olje- og gasspolitikk* sammen med internasjonale oljepriser la grunnlaget for svært høyt investerings- og aktivitetsnivå i sektoren og relatert virksomhet gjennom det siste tiåret fram til 2014. Dette ga sterke vekstimpulser i norsk økonomi, med særlig sterk vekst i arbeidsplasser i sørnorske storbyregioner foruten i enkelte distriktsregioner på kysten¹². Aktivitetsnivået i sektoren og leverandørnæringene bidro til økende rekrutterings- og arbeidskraftproblemer i andre kystnæringer uten de samme lønns- og arbeidsvilkårene. Olje- og gassektorens betydning for Tromsøregionen og nordområdene framover er beheftet med stor usikkerhet. Endelig har

¹²Bl.a. i Sunnmøre- og Nordmøre, på Helgeland (Sandnessjøen/Brønnøysund), i Hammerfest og Alta, foruten litt i Harstad- og Tromsøregionen.

den nasjonale *velferds- og kommunepolitikken* hatt stor betydning for utviklingen i offentlig forvaltning, tjenestetilbud og arbeidsplasser i by og land det siste tiåret. Offentlig sektor har vært en vekstsektor som har skapt mange arbeidsplasser både i by og omland i Tromsøregionen det siste tiåret. Kommunestrukturer, bosettingsmønstret, demografiske strukturer og nasjonale reformer (barnehage, eldreomsorg) har bidratt til en desentralisert vekst av arbeidsplasser i sektoren. Sektorveksten har også indirekte bidratt til vekst både i befolkning og privat tjenesteyting i mange regioner. Velferdstilbudet påvirker steder og regioners attraktivitet som næringslokalitet og bosted.

Den nasjonale *distrikts- og regionalpolitikken* har til hensikt å styrke verdiskaping og bosetting i hele landet. Politikken omfatter en rekke virkemidler for å stimulere næringsutvikling og sysselsetting, særlig i distriktene. Utviklingen det siste tiåret har vært preget av noe redusert budsjettstøtte til politikken, og det siste året også noe vridning i profil (fra fokus på nærings- og lokalsamfunnsutvikling til større fokus på infrastruktur- og byregionutvikling).

I denne sammenheng bør det nevnes at Tromsøregionen ligger innenfor det distriktpolitiske virkemiddelområdet. Tre av kommunene (Storfjord, Lyngen, Karlsøy) ligger også innenfor *Tiltakssonen i Nord-Troms og Finnmark*, som blant annet omfatter bedrifts- og personretta virkemidler i form av fritak for arbeidsgiveravgift, fritak for elektrisitetsavgift på forbruk, enkelte reduksjoner i personbeskatningen samt nedskrivingsmuligheter på studielån (inntil ti prosent av opprinnelig lånegrunnlag, avgrenset oppad til kr. 25.000 per år). Evalueringer av ordningen har vist at den bidrar til å styrke bosettingen, og særlig tilgangen på personer med høyere utdanning (Norut 2011). De to mest sentrale kommunene i regionen ligger utenfor tiltakssonen, men innenfor distriktpolitisk virkeområde, og har derfor noe redusert arbeidsgiveravgift (Tromsø: 7,9%, Balsfjord: 5,1%) i forhold til landet utenfor virkeområdet (14,2%).

Troms fylkeskommune forvalter betydelige midler til tiltak for å styrke nærings- og samfunnsutviklingen i fylket, blant annet RUP-midler (121 mill.kr. 2014) og RDA-midler (127 mill.kr. 2014). I dette ligger midler inne til Innovasjon Norge (investerings- og innovasjonstiltak), kommunale næringsfond, innovasjonsinfrastruktur, ungt entreprenørskap, transportstøtte, VRI-programmet, regionale satsinger innenfor marin sektor og reiseliv, næringspoli-

tisk forum m.m. Alle kommunene i Tromsøregionen ligger i virkeområdet for disse ordningene som forvaltes på fylkesregionalt nivå. I tillegg ligger alle de fem kommunene i Tromsøregionen (minus en del av Tromsø kommune) innenfor virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger for næringsutvikling (før 2012 gjaldt dette bare Lyngen og Storfjord). Det betyr at alle bosatte kan søke tilskudd som bidrar til å fremme næringsutvikling i samiske områder, og der man særlig prioriterer primærnæringer, reiseliv og kultur-næringer. Det har ligget utenfor vårt arbeid her å kartlegge samlet omfang og betydningen av disse ulike regionale virkemidlene som forvaltes av fylkeskommunen, fylkesmannen og Sametinget.

4.2 Byregionen – strukturer og funksjoner

Tromsøregionen er en monosentrisk byregion med bare en by som er ganske dominerende i størrelse og posisjon innenfor regionens by- og tettstedshierarki. Det er snakk om en mellomstor byregion etter nasjonal klassifiseringsstandard målt etter sentralitet, folketall og funksjoner (Gundersen og Juvkam 2012). Byregionen har landsdelens største konsentrerte næringsmiljø og flere høyere ordens tjenestefunksjoner. Byen er et viktig administrasjons-, kunnskaps-, nærings- og logistikk-senter i landsdelen foruten å være landets største fiskerihavn. I Tromsø kommunes høringsutkast til strategisk næringsplan (2014-20) beskrives byen slik:

”Tromsø er verdens minste storby, hvor sentrum utgjør byens sjel og identitet. Vi har et kompakt bysentrum som kombinerer nærhet til naturen med småbyens sjarm og storbyens urbane kvaliteter. Det er det viktigste byområdet i Nord-Norge – et reiselivsmål, handelsområde, kulturarena, boligområde og forretnings- og næringslivsknutepunkt.

Tradisjonelt har Tromsø sentrum vært et sentralt arbeidsplassområde med handel som den viktigste bærebjelken. Tidligere har også industrien, med Tromsø Skipsverft og Macks ølbryggeri vært karakteristiske tilskudd til sentrumsområdet. Flyttingen av disse har gitt plass til nye boliger og andre næringer i sentrum. I fremtiden vil et levende og attraktivt sentrum være av stor betydning for videre utvikling av storbyregionene. Vi må derfor ta grep for å sikre at sentrum også i fremtiden er et sted hvor det er attraktivt å bosette seg, etablere bedrifter eller besøke.”

Foruten sentrale roller og funksjoner i fylket og landsdelen, er Tromsø naturlig nok også et sterkt regionsenter for omlandet i egen region. Omlandskommunene er på sin side karakterisert ved store arealer, forholdsvis lave folketall, mange små tettsteder og mye spredt bosetting. Der ligger mye av regionens naturressurser og viktige deler av de ressursbaserte næringene. Omlandet er også et viktig fritids- og rekreasjonsområde for bybefolkningen og andre tilreisende.

4.3 Ressursgrunnlaget

4.3.1 Store og varierte naturgitte ressurser

Tromsøregionen har store og varierte natur- og miljøressurser i sjø og på land. Historisk har høsting og foredling av biologiske ressurser dannet mye av grunnlaget for bosetting og verdiskaping. De marine ressursene utnyttes intensivt innenfor sjømatnæringer (torskefiskeri, rekefiske, lakseoppdrett). Areal- og brukskonflikter søkes redusert blant annet gjennom interkommunale kystsoneplaner. Mye av de terrestriske ressursene har lenge vært utnyttet innenfor reindrift, jordbruk og fangstvirksomhet. Regionens geologiske ressurser har i mindre grad vært utnyttet, med unntak av litt bergverk. Potensialene i forhold til økonomisk verdiskaping er ukjente, selv om økt utnyttelse i mange tilfeller vil komme i konflikt med andre bruksinteresser og miljøhensyn. Ellers har regionen store fornybare energiressurser, som i noen grad er utnyttet. Videre utbygging av vann- og vindkraft på land eller nære kystområder vil imidlertid mange steder komme i konflikt med andre brukerinteresser (fiske, reiseliv) og miljøhensyn (biologisk mangfold, naturlandskap). Mulighetene for å kunne utnytte bølgekraft og vindkraft til havs ligger lengre fram i tid.

Regionen har ellers unike naturkvaliteter knyttet til landskapet og lysforholdene. Landskapsformene er varierte med fjord-, kyst-, innlands- og fjellandskaper. Lysforholdene er unike og varierer fra nordlys og mørketid til midnattssol og lys hele døgnet. Naturkvalitetene sammen med den levende byen og lokalsamfunnene, gir Tromsøregionen høy attraktivitet som internasjonal reiselivsdesti-

nasjon¹³. Det er grunn til å anta at dette også har betydning for bostedsattraktiviteten.

4.3.2 Allsidig kulturarv og kulturelle ressurser

Tromsøregionen har en mangfoldig kulturarv og varierte kulturelle ressurser med historisk tilknytning til ulike folkegrupper og tradisjoner. Regionen har historisk vært et sentralt område for ”de tre stammers møte”. Foruten den opprinnelige samiske befolkning ble området tidlig påvirket av kvensk og norsk innvandring. I nyere tid har økende arbeidsinnvandring fra andre nordiske land og østeuropeiske land gjort seg mer gjeldende. Samtidig har innvandring av flyktninger og asylsøkere fra Midtøsten og Afrika økt noe. Dette har forsterket regionens flerkulturelle karakter. Den historiske befolknings- og næringsutviklingen i regionen har således gitt et mangfold av tradisjoner og ressurser knyttet til både samisk kultur, kvensk kultur, norsk kultur og ellers nyere tilskudd av ulike kulturelle tradisjoner som enkelte nye innvandrergrupper har med seg.

Tromsøregionen rommer også en spesiell kombinasjon av ulike typer historisk utviklede næringskulturer som forenklet kan knyttes til henholdsvis ”kystkultur” (fiskeri- og sjøfartsbasert kystsamfunn), ”bondekultur” (landbruksbaserte bygder), ”samisk næringskultur” (reindrift, fiske/jordbruk, fangst) og ”bykultur” (servicenæringer, konsum, opplevelse, nye kunnskapsintensive næringer). Regionen har levende tradisjons- og nyskapingkulturer som representerer viktige betingelser for næringsutvikling i ulike deler av området.

4.3.3 Befolkning, utdanning og kompetanse

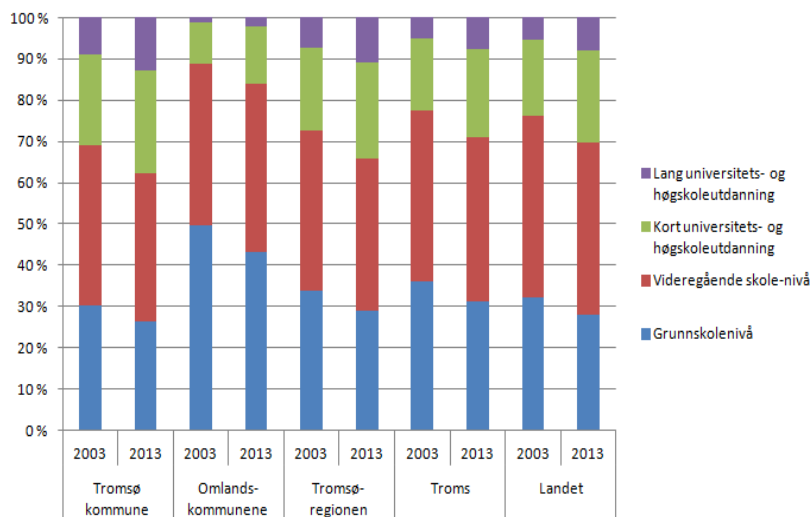
En mellomstor byregion som Tromsøregionen (83.000 innbyggere) har i en norsk regional sammenheng forholdsvis store arbeidskraft- og kompetanseressurser som grunnlag for næringsutvikling. Disse representerer naturligvis også en betydelig regional kjøpekraft relatert til ulike typer konsumvarer m.m.

Befolkningens *formelle utdanningsnivå* ligger på nivå med landsgjennomsnittet, men det er store forskjeller internt mellom by og om-land (se figur under). Mens andelen med universitets- og høyskole-

¹³På dette grunnlag ble forøvrig Tromsøområdet kåret til en verdens ti mest anbefalte reiselivsdestinasjoner av det internasjonale reiselivsmagasinet Lonely Planet i 2015.

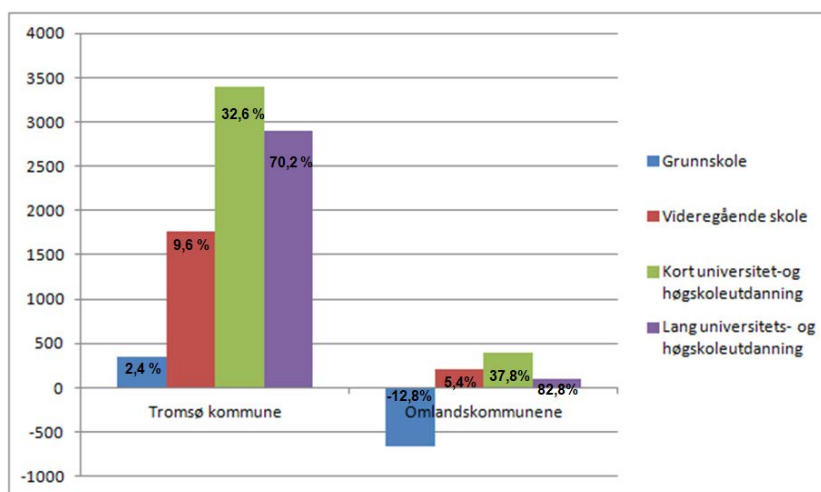
utdanning (UoH-utdanning) i Tromsø kommune er 35 prosent, er den 17 prosent i omlandskommunene (forskjellen er enda større for lang UoH-utdanning). Dette skyldes i hovedsak ulikheter i nærings- og sektorstruktur, men også forskjellig lokalisering av ulike funksjoner innenfor enkelt næringer. Dette by-landmønsteret er imidlertid et generelt nasjonalt fenomen, men altså ganske markant over forholdsvis korte avstander internt i Tromsøregionen (For utdanningsnivå i den enkelte kommune, se figur v1 i vedlegg).

Figur 4.2 Utdanningsnivået i Tromsøregionen (2003 og 2013).

Kilde: SSB

Figur 4.3 *Absolutte og relative endringer (2003-2013) av personer i yrkesaktive alder (16-67 år) etter utdanningsnivå i by- og omlandskommuner i Tromsøregionen.*

Kilde: SSB

Den yrkesaktive befolkningen i regionen representerer en svært stor kompetansebredde målt i antall utdanningsfelt og fagområder. Dette gjenspeiler et differensiert arbeids- og næringsliv i regionen. Næringer har ofte ulike kompetansebasener. I litteraturen skilles det mellom tre hovedtyper¹⁴: syntetiske (erfaringsbasert), analytiske (forskningsbasert) og symbolske (kulturbasert) kompetansebasener. I Tromsøregionen er næringer med alle disse kompetansebasener rikelig representert. De fleste yrkesaktive jobber i næringer dominert av syntetiske kompetansebasener, mens antall yrkesaktive i næringer forankret til de to andre kompetansebasener er langt mindre, men samtidig viktige vekstnæringer særlig i Tromsø¹⁵.

¹⁴Næringers *kompetansebasener* (KB) er de kompetanse- og kunnskapsbasene og -formene som er særlig viktig for innovasjon og verdiskaping i den aktuelle næringen. Det har vært vanlig å skille mellom tre idealtyper: ”syntetiske”, ”analytiske” og ”symbolske” (Asheim & Gertler 2005, Moodysson 2008), selv om det i virkeligheten vil være blandingsvarianter. Syntetiske KB er forankret til erfaringsbasert kompetanse og innovasjon som småstegforbedringer gjennom interaktiv læring i og mellom bedrifter i en verdikjede eller lignende. Analytisk KB er mer forankret til vitenskaplig kunnskap og FoU-drevne innovasjonsprosesser med utspring i FoU-virksomhet og høyt utdannet arbeidskraft. Symbolske KB er knyttet til ulike typer estetisk/semantiske/kulturelle kompetanser og innovasjonsprosessenes bruk i framstilling av unike, tidsavgrensede prosjekter/produkter/tjenester.

¹⁵Som det vil framgå av omtalen av næringsstrukturer og -miljø, er omlandskommunene særlig spesialisert innen ressursbaserte næringer (syntetiske/erfaringsbaserte kompetansebasener), mens bykommunen i tillegg er spesialisert innenfor FoU-intensive næringer (”analytisk/vitenskapsbaserte” kompetansebasener) og opplevelsesnæringer (”symbolske” kompetansebasener).

En av utfordringene for flere næringer og deler av offentlig sektor i regionen de senere årene, har vært å beholde og tiltrekke seg tilstrekkelig med kompetansepersonell og arbeidskraft. Det har vært utfordringer med å rekruttere nok personell med midlere og høyere utdanning særlig til deler av offentlig sektor men også fagarbeidere til viktige basish næringer. Dette har vært prekært i enkelte av omlandskommunene, men også i deler av arbeidslivet i Tromsø.

4.4 Næringsstruktur og –utvikling på regionalt nivå

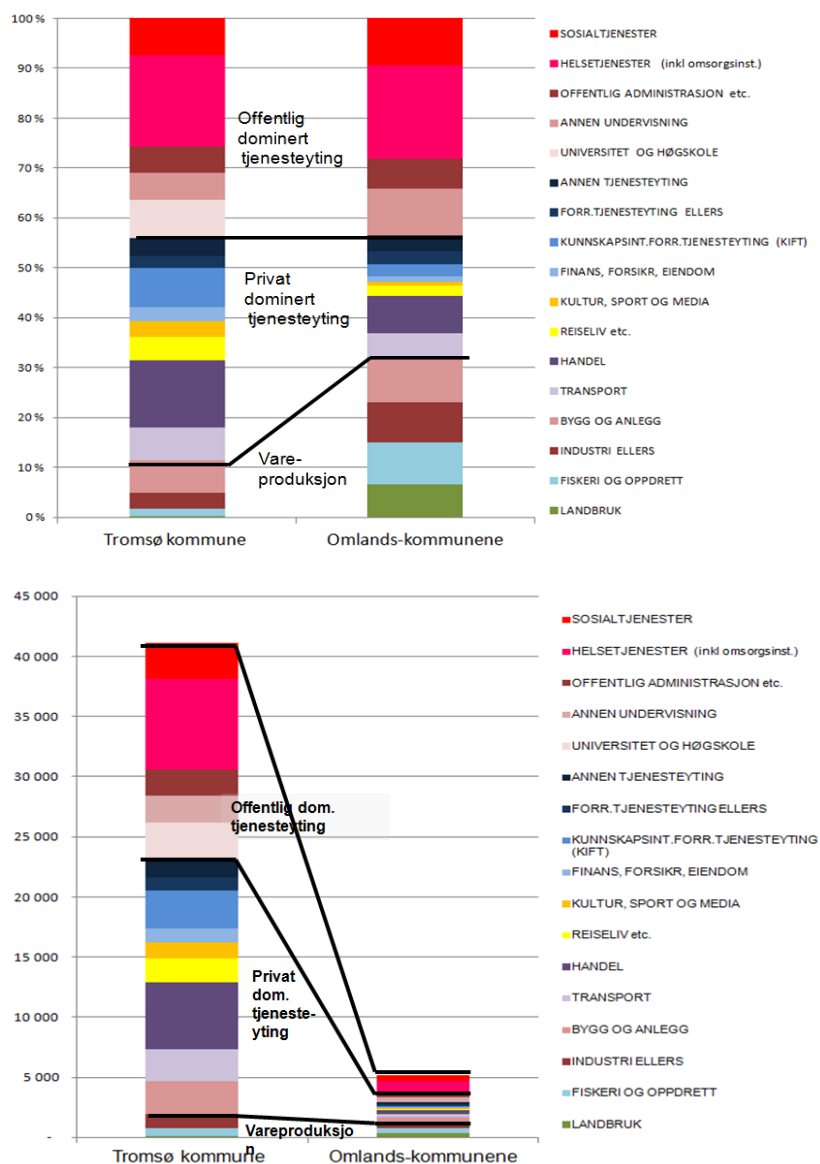
4.4.1 Bedrifts- og næringsstruktur

Tromsøregionen er en serviceregion (86 prosent sysselsatte i tjenesteyting) med en allsidig næringsstruktur. Andelen sysselsatte i tjenesteyting er høyere enn på landsbasis. Det har i første rekke sammenheng med Tromsøs rolle som landsdelssenter, som har gitt et større innslag av statlige institusjoner og foretak (universitet, sykehus m.m.) enn det folketallet i kommunen skulle tilsi. Dette har også gitt ekstra vekstimpulser til privat tjenesteyting.

Regionen har et middels stort næringsmiljø med 6600 bedrifter og 26200 arbeidsplasser i privat sektor (2014). De fleste bedriftene er små, og den gjennomsnittlige bedriftsstørrelsen er på 4,0 sysselsatte¹⁶. Kvantitativt er næringsmiljøet i regionen sterkt konsentrert til Tromsø kommune (23248 arbeidsplasser: 89 prosent av regionens) mens resten er fordelt på en rekke småsteder og spredte lokaliteter i de fire omlandskommunene (2989 arbeidsplasser). Dette viser noe av Tromsøregionens monosentriske struktur med et ganske dominerende tungt bymiljø i forhold til et omland med mange spredt lokaliserte bedrifter, arbeidsplasser og næringsmiljøer. Alle næringer og sektorer med unntak av landbruk har flere arbeidsplasser i Tromsø kommune enn omlandskommunene. Særlig dominerende er imidlertid Tromsø innenfor privat tjenesteyting (94 prosent av regionens arbeidsplasser), og her har dominansen vært økende (se avsnitt 4.4.3).

¹⁶ Tallene for Tromsø kommune er 4,4, omlandskommunene er 2,2, Troms fylke er 3,5 sysselsatte, og landet 3,8 sysselsatte (BoF 2014).

Figur 4.4 Sektor- og næringsstrukturer i Tromsøregionen 2014. Sysselettingen prosentvis og absolutt fordelt.

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell 4.1 *Bedrifter og sysselsatte i hovednæringer i Tromsø-regionen 2014*

	SYSSELSATTE 2014 (absolutte tall)			SYSSELSATTE 2014 (prosent fordeling)				BEDRIFTER/VIRKSOMHETER 2014			GJENNOMSNITTLIG SYSSELSATTE PER BEDRIFT		
	Tromsø kommune	Omlands- kommunene	Tromsø- regionen	Tromsø kommune	Omlands- kommunene	Tromsø- regionen	LANDET	Tromsø kommune	Omlands- kommunene	Tromsø- regionen	Tromsø kommune	Omlands- kommunene	Tromsø- regionen
ALLE NÆRINGER OG SEKTORER	41 415	5 157	46 582	100,0	100,0	100,0	100	6 267	1 571	7 838	7	3	6
1. PRIMÆRNÆRINGER:	475	627	1 103	1,1	12,1	2,4	2,5	404	527	931	1	1	1
LANDBRUK	98	334	432	0,2	6,5	0,9	1,9	146	336	482	1	1	1
FISKE/FANGST	314	244	558	0,8	4,7	1,2	0,3	248	186	434	1	1	1
OPPDRETT	64	49	113	0,2	0,9	0,2	0,3	10	5	15	6	10	8
2. SEKUNDÆRNÆRINGER:	4 484	1 049	5 532	10,8	20,3	11,9	19,2	783	275	1 058	6	4	5
FISKEINDUSTRI	254	138	391	0,6	2,7	0,8	0,4	21	9	30	12	15	13
ANNEN INDUSTRI	1 243	419	1 662	3,0	8,1	3,6	8,5	191	66	257	7	6	6
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bergverk, olje/gass)	94	23	117	0,2	0,4	0,3	1,9	7	4	11	13	6	11
BYGG OG ANLEGG	2 719	461	3 179	6,6	8,9	6,8	7,9	552	193	745	5	2	4
ENERGI	174	8	182	0,4	0,2	0,4	0,6	12	3	15	15	3	12
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTEYTING:	18 288	1 253	19 541	44,2	24,2	41,9	44,7	4 040	539	4 579	5	2	4
TRANSPORT	2 674	246	2 920	6,5	4,8	6,3	4,7	304	78	382	9	3	8
HANDEL	5 554	386	5 940	13,4	7,5	12,8	13,9	880	120	1 000	6	3	6
REISELIV etc.	1 967	109	2 076	4,7	2,1	4,5	3,5	245	59	304	8	2	7
KULTUR, SPORT OG MEDIA	1 297	38	1 334	3,1	0,7	2,9	3,3	522	43	565	2	1	2
FINANS, FORSKR. TIENDOM	1 158	53	1 211	2,8	1,0	2,6	3,0	713	79	792	2	1	2
KUNNSKAPSINT.FORR.TJENESTEYTING (KIFT)	3 199	124	3 323	7,7	2,4	7,1	9,2	961	81	1 042	3	2	3
FORR.TJENESTEYTING ELLERS	1 033	133	1 166	2,5	2,6	2,5	3,0	106	14	120	10	10	10
ANNEN TJENESTEYTING	1 408	153	1 570	3,4	3,1	3,1	4,0	309	65	374	5	3	4
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTEYTING:	18 167	2 239	20 406	43,9	43,3	43,8	33,6	1 040	230	1 270	17	10	16
UNIVERSITET OG HØRSKOLE	3 203	-	3 203	7,7	-	6,9	1,6	6	-	6	534	-	534
ANNEN UNDERVISNING	2 243	483	2 725	5,4	9,3	5,9	6,2	241	38	279	9	13	10
OFFENTLIG ADMINISTRASJON etc.	2 124	313	2 437	5,1	6,1	5,2	5,3	59	31	90	36	10	27
FORSVAR	7	-	7	0,0	-	0,0	0,8	1	-	1	7	-	7
HELSETEJNESTER (inkl omsorgstnst.)	7 558	961	8 518	18,2	18,6	18,3	12,7	523	93	616	14	10	14
SOSIALTJENESTER	3 032	482	3 515	7,3	9,3	7,5	7,0	210	67	277	14	7	13

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Regioners og kommuners næringsspesialisering kan si noe om de næringer som området har utviklet spesiell kompetanse og/eller styrke innenfor. Dette kan være resultat av spesielle lokaliseringfortrinn, konkurranse- og vekstevner over tid. En vanlig måte å indikere dette på er å se på de næringer som er overrepresentert i området i forhold til et større referanseområde (eks. landet)¹⁷. I overrepresenterte næringer vil det vanligvis være bygd opp mye bedrifts- og bransjespesifikk kompetanse, som kan representere fortrinn og viktige ressurser å bygge videre på i innovasjons- og utviklingsarbeid. Det er imidlertid ikke automatisk gitt at historisk utviklede styrker representerer verdifulle ressurser for fremtiden. Det kreves vanligvis at bedrifter og bransjen som skal opprettholde evne til sysselsetting og fortsatt vekst i verdiskaping også må ha evne til oppgradering og fornyelse gjennom innhenting av ny kunnskap utenfra og tilpasse seg nye rammevilkår, teknologier og markedsforhold. (Tabell v1 og Tabell v2 i vedlegg viser flere detaljer for næringer og kommuner).

¹⁷Dette gjøres ved bruk av *lokaliseringkvotienter*, og en næring som regionalt sysselsetter over 20 prosent av andelsnivået på landsbasis (dvs. lokaliseringkvotient >1,2) regnes vanligvis for å være en regional næringsspesialisering.

Regioners næringsspesialisering kan også si noe om regionens sårbarhet og robusthet. Regioner som er ensidig spesialisert i en eller få bransjer er generelt ofte mer sårbare for ytre sjokk enn mer allsidig spesialiserte regioner. Allsidig spesialiserte regioner har større diversitet i næringsstrukturer og kunnskapsbaser, som er fordelaktig for innovasjon og omstillingsevne. På den annen side vil imidlertid byregioner som har allsidig spesialisert i mange relaterte servicenæringer kunne ha ganske følsomme arbeidsmarkeder i perioder med eksempelvis nasjonal nedgangskonjunktur som svekker etterspørselen etter både nærings- og personrettede tjenester.

Tromsøregionen har en allsidig næringsstruktur med mange bransjer representert med betydelig sysselsetting. På et relativt høyt aggregeringsnivå er regionen først og fremst spesialisert innenfor (Tabell 4.2 og tabell v3 i vedlegg):

- Sjømatnæringer (fiske, fiskeindustri, handel)
- Maritime næringer (særlig sjøfart)
- Opplevelsesnæring (særlig reiseliv og kunst)
- Deler av forretningsmessig tjenesteyting

4.4.2 Arbeidsdeling og spesialisering internt i regionen

Tromsøregionen er også karakterisert av betydelig funksjonell arbeidsdeling og næringsdifferensiering mellom by og omland. Tromsø er *regionens servicesenter* med stort innslag av ulike servicenæringer og former for person- og næringsrettet tjenesteyting rettet mot det regionale markedet. Tromsøs servicenæringer har imidlertid et større omland enn som så. Dette gjør at Tromsø er allsidig bransjespesialisert og overrepresentert innenfor både handel, forretningsmessig tjenesteyting, opplevelse, UoH-sektor foruten sjømat og maritime næring (sjøfart). Dette er næringer som er rettet mot regionalt marked (eks. handel), eksportmarked (eks. sjømat), og i stor grad mot både interne og eksterne markeder (eks. forretningsmessig tjenesteyting, opplevelse).

Tabell 4.2 Hovedtrekk ved næringsstrukturen i Tromsøregionen 2014

	ARBEIDSPLASSENE FORDELT PÅ BY OG OMLAND (2014)			ARBEIDSDILING og SPESIALISERING internt i Tromsøregionen (lok.kvot. for regionen=1,0)			NÆRINGSSPESIALISERING vs. landet (lok.kvot. for landet=1,0)		
	Tromsø kommune	Omlands- kommunene	Tromsø- regionen	Tromsø kommune	Omlands- kommunene	Tromsø- regionen	Tromsø kommune	Omlands- kommunene	Tromsø- regionen
ALLE NÆRINGER OG SEKTORER	89	11	100	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
1. PRIMÆRNÆRINGER:	43	57	100	0,5	5,1	1,0	0,5	4,8	0,9
LANDBRUK	23	77	100	0,3	7,0	1,0	0,1	3,4	0,5
FISKE/FANGST	56	44	100	0,6	3,9	1,0	2,6	16,3	4,1
OPPDRETT	57	43	100	0,6	3,9	1,0	0,5	3,2	0,8
2. SEKUNDÆRNÆRINGER:	81	19	100	0,9	1,7	1,0	0,6	1,1	0,6
FISKEINDUSTRI	65	35	100	0,7	3,2	1,0	1,5	6,6	2,1
ANNEN INDUSTRI	75	25	100	0,8	2,3	1,0	0,4	1,0	0,4
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bergverk, olje/gass)	80	20	100	0,9	1,8	1,0	0,1	0,2	0,1
BYGG OG ANLEGG	86	14	100	1,0	1,3	1,0	0,8	1,1	0,9
ENERGI	95	5	100	1,1	0,4	1,0	0,7	0,3	0,7
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTEYTING:	94	6	100	1,1	0,6	1,0	1,0	0,5	0,9
TRANSPORT	92	8	100	1,0	0,8	1,0	1,4	1,0	1,3
HANDEL	93	7	100	1,1	0,6	1,0	1,0	0,5	0,9
REISELIV etc.	95	5	100	1,1	0,5	1,0	1,4	0,6	1,3
KULTUR, SPORT OG MEDIA	97	3	100	1,1	0,3	1,0	1,0	0,2	0,9
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	96	4	100	1,1	0,4	1,0	0,9	0,3	0,9
KUNNSKAPSINT.FORR.TJENESTEYTING (KIFT)	96	4	100	1,1	0,3	1,0	0,8	0,3	0,8
FORR.TJENESTEYTING ELLERS	89	11	100	1,0	1,0	1,0	0,8	0,9	0,8
ANNEN TJENESTEYTING	90	10	100	1,0	0,9	1,0	0,8	0,8	0,8
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTEYTING:	89	11	100	1,0	1,0	1,0	1,3	1,3	1,3
UNIVERSITET OG HØGSKOLE	100	-	100	1,1	-	1,0	4,9	-	4,3
ANNEN UNDERVISNING	82	18	100	0,9	1,6	1,0	0,9	1,5	0,9
OFFENTLIG ADMINISTRASJON etc.	87	13	100	1,0	1,2	1,0	1,0	1,2	1,0
HELSETJENESTER (inkl omsorgsinst.)	89	11	100	1,0	1,0	1,0	1,4	1,5	1,4
SOSIALTJENESTER	86	14	100	1,0	1,2	1,0	1,0	1,3	1,1

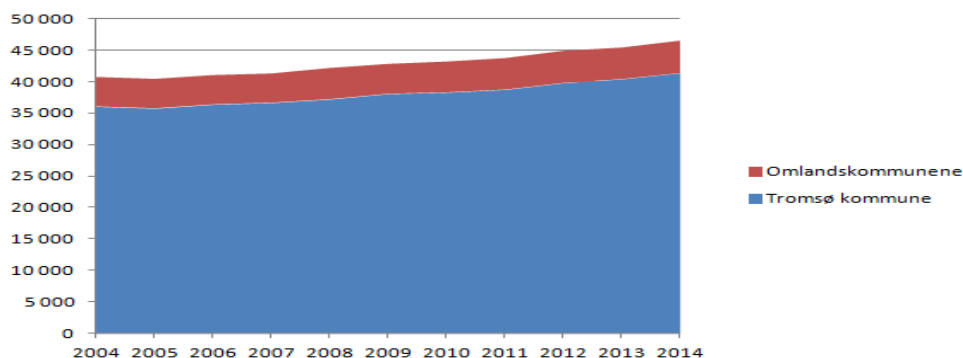
Kilde: NIBRs tilrettede versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Omlandskommunene har i større grad funksjoner som *produksjons-, bosettings- og rekreasjonsområder* i regionen. De har et relativt større innslag av produksjonsnæringer enn bykommunen, og er spesialisert innenfor ressursbaserte næringer, industri samt bygg/anlegg. Disse er i større grad rettet mot markeder utenfor egen kommune og til dels region (selv om disse også omsetter i regionalt og har særlig Tromsø som marked), og har slik sett funksjoner for viktige basissnæringer i regionen. (Tall for enkeltkommuner er samlet vedleggstabell v4).

4.4.3 Utviklingstrekkene det siste tiåret

Tromsøregionen har vært en vekstregion med markant økning i antallet arbeidsplasser det siste tiåret (14%, 2004-14). Dette har vært en sterkere relativ vekst enn fylket (3%) og landsdelen (8%), men litt mindre enn landet (17%). Hoveddelen av veksten i regionen har kommet de siste fem årene (9% 2009-14). I denne perioden har BA-regionen Tromsø vært den av landets mellomstore byregioner med størst relativ vekst.

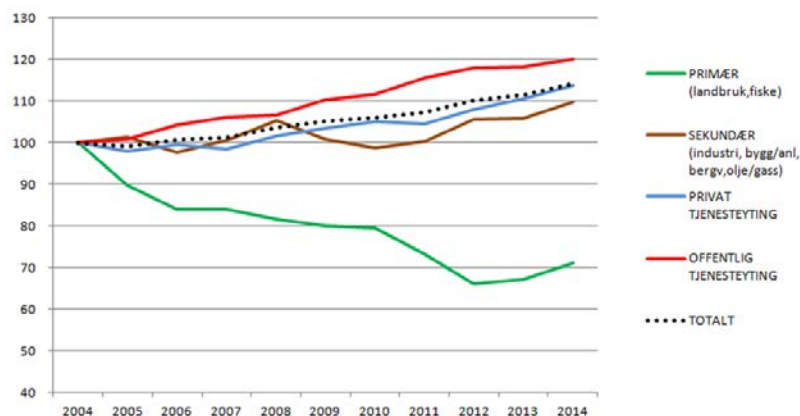
Figur 4.5 *Syssestetingsutviklingen i Tromsø kommune og omlandskommunene 2004-2014*

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tromsøregionen har i perioden 2004-14 hatt sterkest relativ vekst i offentlig tjenesteyting, men også betydelig i privat tjenesteyting og noe også i sekundærnæringene (se figur 4.5). Primærnæringene har hatt betydelig samlet nedgang. I siste del av perioden har det vært vekst i alle hovedsektorene, også primærnæringene.

Figur 4.6 *Utvikling i hovedsektorer i Tromsøregionen 2004-14 (antall sysselsatte i 2004=100).*

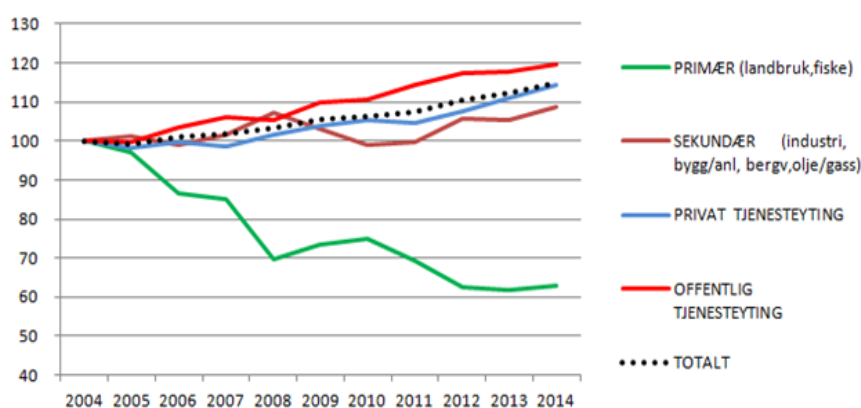

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Hovedtrekkene i denne utviklingen gjenspeiles både i by og om-land, selv om bykommunen har klart sterkere vekst i privat tjenesteyting (se Figur 4.6) mens omlandskommunene har hatt en

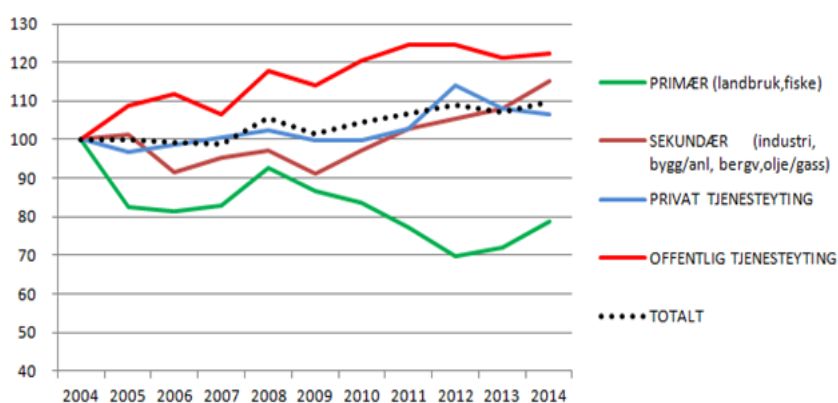
sterkere relativ vekst i primær- og sekundærnæringene særlig de siste 4-5 årene (se Figur 4.7).

Figur 4.7 *Utvikling i hovedsektorer 2004-14 i Tromsø kommune (antall sysselsatte i 2004=100).*

Kilde: NIBRs tilrettede versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Figur 4.8 *Utvikling i hovedsektorer 2004-14 i omlandskommunene samlet (antall sysselsatte i 2004=100).*

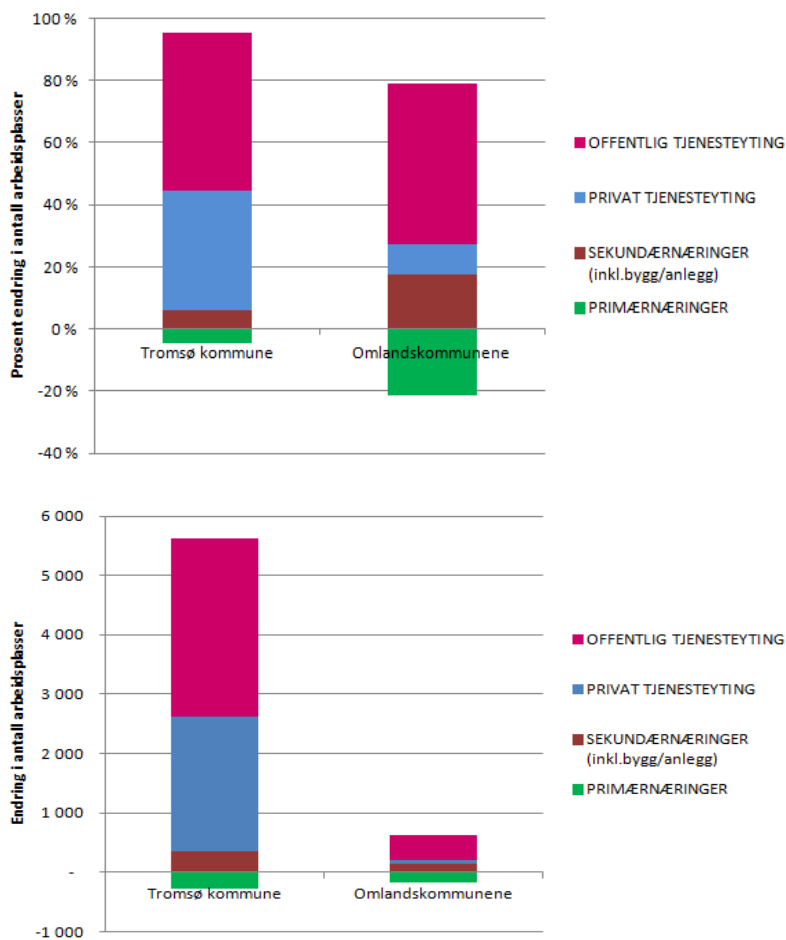

Kilde: NIBRs tilrettede versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Når veksten i arbeidsplasser 2004-14 fordeles innenfor henholdsvis bykommunene og omlandskommunene går det fram at privat og offentlig tjenesteyting har vært klart viktigst for tilveksten av arbeidsplasser i regionen (se Figur 4.5). I Tromsø kommune har privat tjenesteyting gitt et nesten like stort bidrag som offentlig sektor, mens i omlandskommunene har offentlig tjenesteyting vært

viktigst men der har også sekundærnæringene gitt et betydelig bidrag for tilveksten. (For enkeltkommuner i omlandet, se vedleggstabell v5).

Figur 4.9 *Veksten i arbeidsplasser fordelt (relativt og absolutt) på hovedsektorer i henholdsvis Tromsø kommune og omlandskommunene 2004-14.*

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell 4.3 *Nærings- og sektorutviklingen i Tromsøregionen 2004-14*
(næringene sortert etter absolutte endringer innenfor hovedsektorene i regionen)

	Absolutte endringer			Relative endringer (%)				
	Tromsøregionen			Tromsøregionen		Troms		
	I alt	Tromsø kom.	Omlandskommune	I alt	Tromsø kom.	Omlandskommunene		
ALLE NÆRINGER OG SEKTORER	5 798	5 342	456	14,2	14,8	9,7	3,9	17,0
1. PRIMÆRNÆRINGER:	-449	-280	-168	-28,9	-37,1	-21,2	-31,9	-20,3
OPPDRETT	-146	-72	-74	-56,4	-53,0	-60,2	-26,2	14,4
LANDBRUK	-148	-70	-78	-25,6	-41,7	-19,0	-33,3	-23,8
FISKE/FANGST	-154	-138	-16	-21,7	-30,6	-6,2	-32,8	-20,1
2. SEKUNDÆRNÆRINGER:	496	358	138	9,8	8,7	15,2	8,7	15,8
BYGG OG ANLEGG	589	436	153	22,8	19,1	49,9	18,1	39,0
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bergverk, olje/gass)	112	90	22	1906,1	2064,5	1446,8	178,4	85,9
ANNEN INDUSTRI	68	-70	138	4,3	-5,3	49,1	-3,5	-5,1
ENERGI	-106	-64	-42	-36,8	-27,0	-83,3	-32,8	10,3
FISKEINDUSTRI	-167	-34	-133	-29,9	-11,8	-49,1	-7,9	-12,5
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTEYTING:	2 350	2 274	77	13,7	14,2	6,5	7,6	20,6
KUNNSKAPSINTENSIV FORR.TJENESTEYTING	878	845	33	35,9	35,9	35,9	32,3	45,7
HANDEL	508	598	-89	9,4	12,1	-18,8	2,2	8,4
FORRETNINGSMESSIG TJENESTEYTING ELLERS	431	307	124	58,6	42,3	1323,8	33,1	80,4
KULTUR, SPORT OG MEDIA	387	374	13	40,8	40,5	52,9	37,0	21,8
ANNEN TJENESTEYTING (personlig tjen.m.m.)	133	149	-17	9,2	11,9	-9,4	7,4	18,9
REISELIV, OVERNATTING, SERVERING	114	104	10	5,8	5,6	10,3	-2,5	11,3
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	-24	-17	-6	-1,9	-1,5	-10,9	-6,9	14,9
TRANSPORT	-76	-85	9	-2,5	-3,1	3,8	-6,7	7,5
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTEYTING:	3 400	2 990	410	20,0	19,7	22,4	3,7	17,2
HELSETJENESTER (inkl omsorgsinst.)	1 438	1 119	319	20,3	17,4	49,7	25,6	21,8
UNIVERSITET OG HØGSKOLE	771	771	-	31,7	31,7	-	32,0	27,7
SOSIALTJENESTER	578	524	54	19,7	20,9	12,6	16,5	30,1
OFFENTLIG ADMINISTRASJON etc.	307	308	-1	14,4	17,0	-0,3	7,5	8,4
ANNEN UNDERVISNING	304	266	38	12,6	13,5	8,6	0,2	6,4
FORSVAR	2	2	-	40,0	40,0	-	-84,9	-10,6

	Absolutte endringer						Relative endringer (%)					
	Regionen	Tromsø	Balsfjord	Karlsøy	Lyngen	Storfjord	Regionen	Tromsø	Balsfjord	Karlsøy	Lyngen	Storfjord
ALLE NÆRINGER OG SEKTORER	5 798	5 342	424	-137	97	72	14,2	14,8	23,0	-13,8	8,0	10,9
1. PRIMÆRNÆRINGER:	-449	-280	-62	-55	-28	-22	-28,9	-37,1	-20,4	-21,2	-19,0	-28,4
OPPDRETT	-146	-72	-14	-24	-33	-3	-56,4	-53,0	-100,0	-47,1	-73,4	-23,2
LANDBRUK	-148	-70	-42	-2	-21	-12	-25,6	-41,7	-15,8	-5,5	-37,4	-27,0
FISKE/FANGST	-154	-138	-6	-29	26	-7	-21,7	-30,6	-25,0	-17,2	55,2	-35,1
2. SEKUNDÆRNÆRINGER:	496	358	252	-71	-51	8	9,8	8,7	83,0	-30,5	-15,8	15,3
BYGG OG ANLEGG	589	436	110	-19	60	3	22,8	19,1	75,0	-31,9	89,8	7,6
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bergverk, olje/gass)	112	90	15	-1	7	-	1906,1	2064,5	-	-100,0	966,9	-
ANNEN INDUSTRI	68	-70	143	-10	-1	5	4,3	-5,3	101,4	-64,1	-0,8	57,9
ENERGI	-106	-64	-16	-8	-18	0	-36,8	-27,0	-100,0	-100,0	-98,9	1,9
FISKEINDUSTRI	-167	-34	-	-33	-100	-	-29,9	-11,8	-	-22,4	-81,4	-
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTEYTING:	2 350	2 274	-50	-12	99	39	13,7	14,2	-9,4	-7,7	33,2	20,5
KUNNSKAPSINTENSIV FORR.TJENESTEYTING (KIFT)	878	845	12	10	2	10	35,9	35,9	42,5	86,8	3,3	139,5
HANDEL	508	598	-57	5	-28	-10	9,4	12,1	-23,3	7,9	-24,7	-15,9
FORR.TJENESTEYTING ELLERS	431	307	-1	4	120	-	58,6	42,3	-9,8	527,8	13973,8	-
KULTUR, SPORT OG MEDIA	387	374	2	5	9	-2	40,8	40,5	14,2	173,8	331,1	-26,8
ANNEN TJENESTEYTING	133	149	-5	-9	-7	3	9,2	11,9	-5,4	-56,6	-23,8	7,4
REISELIV etc.	114	104	15	-5	8	-9	5,8	5,6	29,6	-46,2	71,6	-31,7
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	-24	-17	-0	-4	1	-3	-1,9	-1,5	-1,4	-33,4	2,5	-55,3
TRANSPORT	-76	-85	-15	-19	-6	49	-2,5	-3,1	-19,7	-39,9	-8,6	131,6
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTEYTING:	3 400	2 990	285	1	77	47	20,0	19,7	40,2	0,4	17,6	13,9
HELSETJENESTER (inkl omsorgsinst.)	1 438	1 119	195	83	41	0	20,3	17,4	79,5	93,0	24,7	0,2
UNIVERSITET OG HØGSKOLE	771	771	-	-	-	-	31,7	31,7	-	-	-	-
SOSIALTJENESTER	578	524	52	-48	39	11	19,7	20,9	32,7	-48,0	34,2	20,8
OFFENTLIG ADMINISTRASJON etc.	307	308	1	-27	3	22	14,4	17,0	1,1	-32,9	5,9	24,2
ANNEN UNDERVISNING	304	266	37	-6	-7	14	12,6	13,5	17,2	-8,3	-6,2	25,0
FORSVAR	2	2	-	-	-	-	40,0	40,0	-	-	-	-

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tromsøregionen har altså hatt sterk vekst både i privat og offentlig sektor. Veksten i offentlig sektor har vært sterkere enn på landsbasis, mens det for privat sektor har vært omvendt (se Tabell 4.3)

De store vekstbransjene innen privat sektor i regionen har vært kunnskapsintensiv forretningsmessig tjenesteyting (KIFI) (878 arbeidsplasser), bygg/anlegg (589), handel (508) og opplevelsesnæringer (501). Tromsø kommune har stått for hoveddelen av sysselsettingsveksten i disse bransjene i regionen, selv om den relative veksten i flere av bransjene har vært høyere i omlandskommunene, men fra et lavt utgangspunkt. De store nedgangsbransjene i regionen har vært sjømat (-467 arbeidsplasser) og landbruk (-148) (for sistnevnte bransje, se også vedleggstabell v6), som har gått betydelig tilbake i antall arbeidsplasser både i bykommunen og omlandskommunene.

Det som har vært regionens vekst- og nedgangsbransjer har også vært dette i både Tromsø kommune og omlandskommunene. De bransjene der det har vært størst forskjell i utvikling mellom by og omland er handel og annen industri. Handelsnæringen har vokst svært kraftig i Tromsø kommune, og samtidig gått sterkt tilbake i omlandskommunene. Prosessene bak denne sentraliseringen i handelsnæringen er sammensatt. Det motsatte mønsteret, om enn i mindre skala, har man hatt innenfor ”annen industri”, dvs. det har vært en klar vekst i omlandskommunene og nedgang i byen. Bak dette ligger en spesiell industriutvikling i Balsfjord, som blant annet har blitt forsterket av enkelte utflyttinger av bedrifter fra Tromsø og plassproblemer der (for eksempel Macks ølbryggeri).

Internt i regionen har Tromsø kommune altså hatt større absolutt og relativ vekst (14% eller 5342 arbeidsplasser) enn omlandskommunene samlet (10% eller 456 arbeidsplasser). Forskjellene i vekst-ratene har imidlertid ikke vært større enn at fordelingen av arbeidsplasser mellom by- og omlandskommunene stort sett er opprettholdt, dvs. man kan snakke om en svakt sentraliserende utvikling i regionen. Tromsø kommune har økt sin andel av arbeidsplassene i privat sektor i regionen noe (fra 88,2 prosent i 2004/05 til 88,9 prosent i 2013/14) men mindre i offentlig sektor (fra 88,8 til 89,0 prosent). Dette tildekker imidlertid en mer *ujevn utvikling blant omlandskommunene* for perioden 2004-14 (Balsfjord 23%, Storfjord 11%, Lyngen -2%¹⁸ og Karlsøy -14%). Utviklingen de siste fem årene har ikke vært så ujevn.

¹⁸Tallet er justert ved at bemanningsbransjen er trukket ut (uten det ville Lyngen hatt vekst på +8%, som ikke er reelt fordi det er knyttet til etablering av en stor bedrift (120 ansatte) med kontor i Lyngen, men ingen arbeidsplasser eller yrkesaktive bosatte i Lyngen utover eier).

Kommunenes ulike vekstrater i antall arbeidsplasser i privat sektor det siste tiåret kan knyttes til ulikheter særlig i to forhold:

1. Næringsstrukturene. Allsidighet i næringsstruktur med høyt innslag av servicenæringer har gitt vekstfordeler, mens ensidige strukturer med høyt innslag av sjømatnæringer har gitt sårbarhet og lite ny tilvekst av arbeidsplasser.
2. Funksjonell nærhet til byen og/eller hovedveier inn/ut av regionen (E6/E8) har gitt lokaliseringsfortrinn og vekst for arealkrevende prosess-, distribusjons- og lagernæringer.

Karlsøy har her vært sterkest påvirket av disse ulempene, mens eksempelvis Balsfjord har hatt et gunstigere utgangspunkt i forhold til nevnte betingelser.

4.5 Lokale næringsmiljøer og -utvikling

Regionens næringsmiljø består i realiteten av en rekke lokale næringsmiljøer med sine særtrekk og spesialiseringer, som på ulike måter er integrert i både lokale og overlokale relasjoner. I det følgende beskrives derfor viktige egenskaper ved næringsmiljøene i de fem kommunene i regionen.

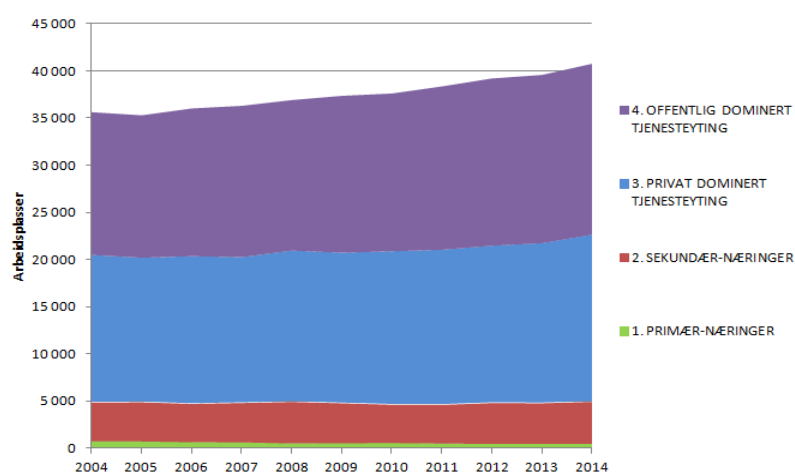
4.5.1 Næringsmiljøer, kunnskapsinstitusjoner og utvikling i Tromsø kommune

Tromsø har mange arbeidsplasser (40.765 i 2014) hvorav de fleste er i privat dominert sektor (55%). Offentlig sektor er riktignok andelsvis noe større enn på landsbasis, men det skyldes i hovedsak statlige institusjoner og foretak (universitet, sykehus) som er lokalisert til landsdelssenteret. Tromsø er landsdelens største administrasjons-, kunnskaps-, fiskeri- og logistikk-senter, og har viktige servicefunksjoner både for landsdelen og fylket, foruten overfor kommunene i Tromsøregionen.

Tromsø har vært kjennetegnet av sterk absolutt og relativ vekst i arbeidsplasser og befolkning det siste tiåret. Tromsø har stått for hele 92 prosent (tilsvarer 5342 arbeidsplasser) av regionens arbeidsplassvekst det siste tiåret. Vekstraten (15% i 2004-14) har vært betydelig høyere enn omlandskommunene (7%), fylket (3 %) og landsdelen (8%). Det har vært størst absolutt og relativ vekst i offentlig sektor (20%, 2990 arbeidsplasser), men også markant i

privat sektor (11%, 2157 arbeidsplasser). Hoveddelen av veksten i privat sektor har kommet de siste fem årene (9%). Tromsøs vekst i privat sektor (11% i perioden 2004-11) har vært mye sterkere enn i omlandskommunene (2%). Veksten i Tromsø har særlig kommet innen kunnskapsintensive tjenester (KIFIT) men også i handel, opplevelsesnæringer og bygg/anlegg (se tabell v7 i vedlegg). Sektoren har hatt fordeler av byens befolkningsvekst, ringvirkninger av offentlig sektorvekst, samt stigende konjunkturer for reiselivet.

Figur 4.10 Utviklingen i antall arbeidsplasser i Tromsø kommune 2004 til 2014

Kilde: NIBRs tilrettede versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Næringsmiljø

Næringsmiljøet i Tromsø kommune består av hele 5300 bedrifter og 23300 arbeidsplasser (2014), og disse er sterkt konsentrert til byområdet. Det er snakk om et *allsidig næringsmiljø* av ressursnæringer, maritime næringer, opplevelsesnæringer, kunnskapsintensive næringer, foruten mer ordinære person- og bedriftsrettet tjenesteyting. De største bransjene er handel, kunnskapsintensiv tjenesteyting (KIFIT), bygg/anlegg, transport/sjøfart samt reiseliv. Kommunen er *spesialisert* innenfor sjømat, maritim og reiseliv samtidig som UoH-, FoU- og helsesektoren er klart overrepresentert.

Tromsø er godt forspent med kunnskapsinstitusjoner og mellomliggende organisasjoner mellom utdanning, forskning, innovasjon

og næringsliv. Store og viktige institusjoner er her UIT¹⁹, UNN²⁰, FRAM²¹-senteret, samt Forskningsparken med NORINNOVA Technology Transfer med sitt fokus på teknologiske nyvinninger og forskningsbaserte innovasjoner²². ”Siden etablering har Forskningsparken vært med på over 80 nyetableringer som har skapt over 500 kompetansearbeidsplasser og flere næringsklynger innen blant annet bioteknologi, helseteknologi og energiteknologi” (iflg. Tromsø-området regionråd ”Sammen om fremtiden”). Samlet representerer dette et tungt kunnskaps- og innovasjonsmiljø i byen. I tillegg til dette har Tromsø en betydelig næring av kunnskapsintensive rådgivings- og konsulentbedrifter, foruten viktige finansieringsforetak²³. Samlet gjør dette at Tromsø er godt forspent med bedrifter og organisasjoner som er viktige i innovasjonssystemer og næringsutvikling i en kunnskapsøkonomi.

De kunnskaps-, innovasjons- og virkemiddelinstusjonene som er lokalisert i Tromsø har imidlertid hele fylket og til dels landsdelen som virkeområde. De er samtidig kompetanseintensive institusjoner som tiltrekker seg studenter, arbeidskraft, befolkning og investorer til Tromsø. De har bidratt til å skape et større, mer variert og attraktivt arbeidsmarked i regionen, og ellers til å forsyne forvaltning og næring i området med kvalifisert arbeidskraft. Enkelte av institusjonene har ellers vært viktige forutsetninger for utviklingen av kunnskapsintensive bransjer og nyetableringer i Tromsø. Totalt

¹⁹ *Universitetet i Tromsø/Norges Arktiske Universitet (UIT)* (Høgskolen i Tromsø ble innfusjonert i 2009, og Høgskolen i Finnmark i 2013) har drøye 2600 årsverk, 1400 utdannings- og forskningsstillinger, og 9300 studenter (2013). Dette er et breddeuniversitet med en rekke utdanningstilbud med relevans for offentlig og privat sektor i Tromsøregionen og landsdelen. De største fakultetene er Helsevitenskap (514 stillinger), Humanoria/samfunnsvitenskap/lærerutdanning (315), Naturvitenskap og teknologi (242) samt Biovitenskap, fiskeri og økonomi (203).

²⁰ *Universitetssykehuset Nord-Norge (UNN)* er en del av Helse Nord RHF med rundt 6000 medarbeidere, hvorav 4500 jobber i avdelingen i Tromsø, og som har et viktig kompetanse- og forskningsmiljø.

²¹ *FRAM – er Nordområdesenteret for klima- og miljøforskning*. Senteret består av 21 institusjoner som driver med tverrfaglig forskning, rådgivning, forvaltning og formidling innen naturvitenskap, samfunnsvitenskap og teknologi. I dag har 9 av de 21 medlemmene tilhold i bygget, hvor det arbeider 300 ansatte. Senteret har til hensikt å bidra til kunnskapsbasert forvaltning og bruk av miljø og naturressurser i nord, og å styrke koblingen mellom forskning og utdanning.

²² *Forskningsparken i Tromsø* (etablert 1994) har om lag 60 leietakere med 850 ansatte innenfor ulike bransjer. I parken ligger også forskningsvirksomheten NORUT-Tromsø (teknologi og samfunnsvitenskap) og innovasjonsselskapet NORINNOVA (tilbyr kompetanse, nettverk, tjenester, kontor, kapital for å stimulere innovasjon i etablerte og nye næringer). I parken ligger også BarentsBioCentre Lab for utvikling av bioteknologi som næring (gir gründere, forskere og bedrifter tilgang på bioteknologiske laboratorier med avansert utstyr m.m.). ”Inkubator Tromsø” er ellers et samarbeid mellom Siva, Innovasjon Norge og Norinnova Technology Transfer. Her får gründere med innovative ideer tilgang til tilrettelagte lokaler med kontorhotellfunksjonalitet, rådgivning og stipend fra Innovasjon Norge.

sett bidrar disse institusjonene til betydelige økonomiske ringvirkninger i andre sektorer og bransjer i Tromsø spesielt. De representerer ellers et betydelig potensielt aktivum for framtidig nærings- og samfunnsutvikling i hele regionen.

Oppsummeringsvis kan man på grunnlag av ressurser, strukturer og utviklingstrekk si at Tromsø kommunen har ganske allsidig næringsmessig *styrke og fortrinn* knyttet til følgende bransjer og ”klyngemiljøer”:

- Sjømat (fiske, fiskeindustri, oppdrett)
- Maritime næringer (sjøfart, industrier og service)
- Opplevelsesnæringer (reiseliv, kultur)
- FoU-intensive bransjer relatert til annet næringsliv (marin bioteknologi, satellitt/miljøovervåking, helse/medisin)
- Bygg/anlegg relatert til arktiske strøk
- Deler av energisektoren
- Kunnskaps- og forskningsmiljøet

Lokal næringspolitikk

Tromsø kommune har arbeidet som tilrettelegger og stimulator for næringsutvikling og i tillegg påtatt seg rolle som døråpner og vertskap for arrangementer og investorer utenfra. Gjennom den strategiske næringsplanen er mål, strategier og tiltak for arbeidet utviklet og nedfelt. Rullering og utvikling av planen skjer i drøftinger med næringsforening og bransjeorganisasjoner. Foruten den ordinære næringsplanen har kommunen også utarbeidet en egen strategisk plan for de petromaritime næringene (2011), som ledd i tilretteleggingsarbeidet for disse. Tromsø kommune stod også sentralt i en tidligere utviklet strategisk næringsplan (2008) for en større Tromsøregion som inkluderte Nord-Tromsregionen. Ellers har kommunen via det interkommunale Tromsø-området regionråd (Tromsø, Balsfjord, Karlsøy) vært involvert i arbeidet med Kystsoneplanen.

Tromsø har nylig avsluttet arbeidet med høringsutkastet til ny strategisk næringsplan (2014-2020). Her står det under visjon at ”Tromsø skal være tyngdepunktet i nord innen innovasjon, næringsutvikling og vekst, med en tett og effektiv kopling mellom næringsliv, academia og offentlig sektor”. Planens hovedmål er å

skape ”sterk sysselsettingsvekst i privat sektor” som knyttes til følgende delmål (Høringsutkast SNP 2014-2020, s.16):

- ”1. Det skal utvikles og videreutvikles flere, sterke næringsklynger det kommende tiåret
2. Det skal etableres effektive koplinger mellom næringsliv, akademia og offentlig sektor.
3. Tilstrekkelig arealansetning skal sikre framtidig utvikling av boligområder, infrastruktur og næringsområder både på sjø og land.
4. Tromsø kommune skal være fremst i landet mht. innovative offentlige anskaffelser, og bidra betydelig til nærings- og produktutvikling gjennom sine innkjøp”.

I forordet står det at ”Det er imidlertid tre områder hvor Tromsø har et spesielt stort potensial for vekst i årene fremover. Det første er *handel, kultur og reiseliv*. Kommunen vil styrke disse områdene gjennom både utvikling av handelssentraene og av Tromsø sentrum. Tromsø er også privilegert som har UiT og de store *forskningsmiljøene* i Breivika. Tromsø har potensial for en rekke synergieffekter fra disse miljøene. Det er viktig å se hvordan vi kan utnytte disse miljøene bedre og hvordan kommunen kan legge til rette for videre utvikling innen FOU-relatert virksomhet. Og endelig har Tromsø vært bygd opp rundt maritim næringsvirksomhet. *Marin og maritim virksomhet* vil fortsatt bli gitt høy prioritet i --.....”
.....”Pga. disse næringsstradisjonene, har også kommunens næringsliv kompetanser som er ettertraktet innen den nye næringen i nord, nemlig petroleumsnæringen. I 2013 ble kommunens nye *petromaritime* næringsstrategi vedtatt. Planen skisserer kommunens visjoner, mål, strategier og tiltak på dette felt de kommende årene”.

I henhold til næringsplanen (2014-2020 s.11-14) skal innsatsen framover særlig rettes mot følgende av Tromsøs næringsmiljøer ”som langt på vei kan betraktes som klynger: (1) Fiskeri og havbruk, (2) Marin bioteknologi, (3) Romteknologi / miljøovervåking, (4) Petroleum / Maritim virksomhet /Energiklyngen Nord, (5) Reiseliv og (6) Kultur-næringen ”. I planen står det at kommunens rolle, i lys av klyngetenkingen, er tosidig. For det første å legge til rette for at bedrifter som inngår i en næringsklynge kan samlokaliseres. For det andre å arbeide for at nye bedrifter, som vil kunne komplettere eksisterende og utvikle potensielle næringsklynger,

skal lokaliseres til slike næringsområder. Kommunen kan bidra til å legge til rette for samlokalisering av bedrifter. Mekanismene knyttet til å utnytte geografisk nærhet, er det opptil næringslivet selv å utvikle ifølge kommunen.

I planen understrekes det at kommune også har et stort distrikt der landbruk, fiskeri, havbruk og turisme er viktige næringer. Kommunen har laget en egen landbruksplan (2013) med mål, strategier og tiltak for utvikling i næringen. Kommunen jobber med Kystverket og lokalt næringsliv om utbygging og utbedring av fiskerihavner og fasiliteter for å styrke fiskeriene og Tromsøs posisjon som landets største fiskerikommune. Kommunen arbeider ellers med tilrettelegginger for havbruksnæringen i forbindelse med den regionale kystsoneplanen som er vedtatt.

I forbindelse med rullering av kommuneplanens samfunns- og arealdel vil kommunen også bandlegge industriarealer i distrikts-Tromsø. Gjennom det samme planarbeidet, og tiltak i planen, hevder kommunen at man skal ”ta grep for å styrke turistnæringen i distriktene”.

For å nå målene i planen legger kommunen følgende strategier til grunn:

1. Det skal satses på arealtilrettelegging, infrastruktur og samferdsel
2. Satsing på kompetanseutvikling, og økt samarbeid med regionens kompetansemiljøer
3. Tilrettelegge for styrking og utvikling av næringsklynger
4. Styrke gründeratsingen i kommunen
5. Bidra til produkt- og bedriftsutvikling gjennom en innovativ bruk av kommunes innkjøpsmidler
6. Forenkling overfor næringslivet
7. Styrke Tromsø som Norges største fiskerihavn, samt være tilretteleggende overfor havbruksnæringen
8. Bygge en god kompetanse- og infrastrukturmessig struktur innen reiseliv, med spesiell fokus på arrangementsturisme

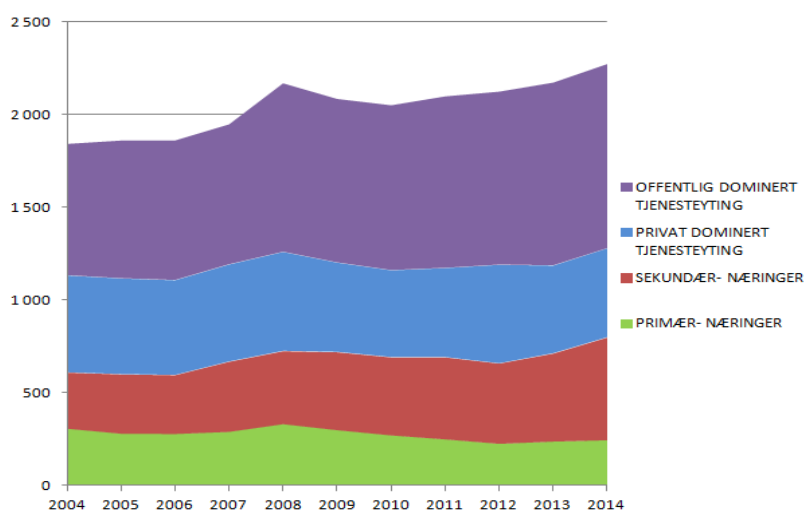
4.5.2 Næringsmiljøer og utvikling i Balsfjord kommune

Balsfjord er en fjord- og innlandskommune med slake, fruktbare ller og strandflater som har gitt gode betingelser for arktisk jord-

bruk og utvikling av Nord-Norges største landbrukskommune. Kommunen er regionens og fylkets største hytte- og fritidskommune. Det er i alt 2270 arbeidsplasser i kommunen (1.1.2014), hvorav de fleste i privat sektor (56%), fordelt på primær- og sekundærnæringene (35%), og en del i privat service (21%).

Det siste tiåret har Balsfjord vært den kommunen i Tromsø-regionen med de høyeste vekstratene i arbeidsplasser (23%, 2004-14). Bak ligger sterk vekst i offentlig sektor (40%), men også markant vekst i privat sektor (13%). Offentlige helsetjenester og undervisning har gitt særlig mange nye arbeidsplasser. I privat sektor har veksten særlig kommet i industri (nærings- og drikkevareindustri med mer) og bygg/anlegg. Det har også vært en mindre tilvekst innenfor reiseliv og forretningsmessig tjenesteyting. Balsfjords vekst skyldes både lokale bedrifter og næringer med vekstevne, men også tilførsel av bedrifter som flytter ut fra Tromsø (for eksempel Macks bryggeri). Det er også en viss nettoutflytting av folk til Balsfjord fra Tromsø, som antakelig også i noen grad stimulerer vekst i enkelte lokale servicenæringer.

Figur 4.11 *Sektorfordelt sysselsettingsutvikling i Balsfjord kommune 2004 til 2014.*

Kilde: NIBRs tilrettede versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Næringsmiljø

Næringsmiljøet i Balsfjord består av 560 bedrifter og 1300 arbeidsplasser, som er fordelt på en ganske allsidig bransjestruktur. De

største bransjene er bygg/anlegg (256 arbeidsplasser), landbruk (226), nærings- og nytelsesindustri (208), handel (188) og annen privat tjenesteyting (84). Kommunen er bransjespesialisert innenfor landbruk, bygg og anlegg, nærings- og nytelsesmiddelindustri (se tabell v8 i vedlegg).

Balsfjord er landsdelens største jordbrukskommune. Mens den næringen er spredt lokalisert, er industri og service mer konsentrert til tettstedene Storsteinnes og Nordkjosbotn foruten Bergneset industriområde. *Storsteinnes* er administrasjons- og servicesenteret med hoveddelen av kommunens offentlig og private tjenesteyting. *Bergneset* industriområde har mye av industrien med bedrifter i ulike bransjer (for, mølle, gjenvinning, bygg/anlegg m.m.)²⁴. Bergneset industriområde er utviklet som et attraktivt lokaliseringssted med store næringsarealer og strategisk beliggenhet i forhold til sjøen (dypvannskai) og hovedveien gjennom regionen og landsdelen (E6). *Nordkjosbotn* har også et næringsmiljø av bedrifter²⁵ i ulike bransjer (handel, drikkevare, bygg/anlegg, lager/transport etc.). Stedet har strategisk godbeliggenhet i forhold til E6 og E8 og dermed hovedveien til Tromsø. Det er utviklet næringspark med store arealer og moderne infrastruktur (VVA, strøm, bredbånd etc.). Kommunen utvikler også næringsarealer på begge sider av E6 på strekningen Stormoen – Tømmerelv. Det aktuelle området utgjør det største sammenhengende arealet som er avsatt til næringsutvikling i Troms fylke.

Oppsummeringsvis viser ressurser, strukturer og utviklingstrekk at Balsfjord har næringsmessige *styrker og fortrinn* særlig innenfor:

- Mat- og drikkevareproduksjon (særlig landbruksbasert)
- Industri i ulike bransjer (for, gjenvinning m.m.)
- Bygg/anlegg
- Opplevelsesnæring

Det er også innenfor disse næringsmiljøene at Balsfjord kommune har best muligheter for verdiskaping og sysselsetting framover. Det er næringer det er investert mye i og utviklet viktig kompetanse innenfor over tid. Balsfjord har godt opparbeidete og tilrettelagte næringsarealer med utvidelsesmuligheter. I kombinasjon med gunstig logistikk- og kommunikasjonsmessige beliggenhet i forhold

²⁴ Bl.a. EWOS, Fellekjøpet, Fiskå Mølle, Norsk Metallgjenvinning, Norske Shell, Brd.Karlsen as.

²⁵ Mack Ølbryggeri, Bewi Polar as, Storegga Betong, Mesta m.fl

til Tromsø og gjennomfartsårer i landsdelen, gir dette visse lokaliseringsfortrinn for arealkrevende industri- og distribusjonsnæringer.

Lokal næringspolitikk

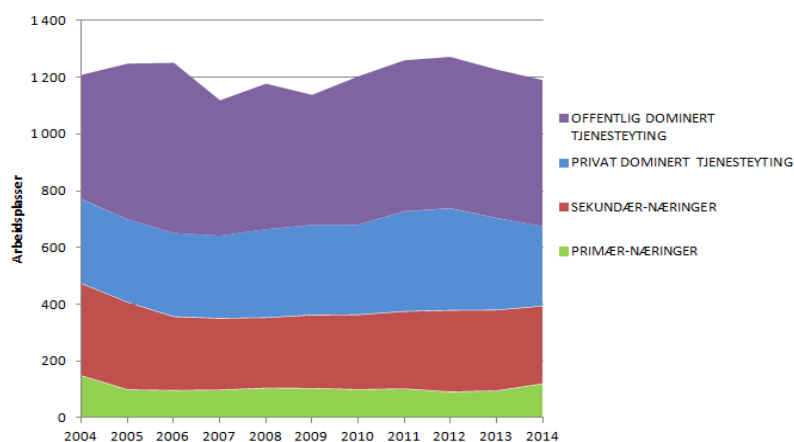
Kommunen har tradisjonelt vært tiltaksorientert, både politisk og administrativt. Tilrettelegging for næringsutvikling har vært et satsingsområde. Dette har vært viktig for å få ”innlokalisert” bedrifter som kommer utenfra, inkludert flytter ut fra pressområder som Tromsø (eks. Mack bryggeri). En viktig del av arbeidet med tilrettelegging for utvikling har vært å opparbeide strategisk plasserte næringsarealer med full infrastruktur for VVA, strøm og bredbånd. Kommunen har også jobbet aktivt med prosjekter for utvidelse av havn- og kaifasiliteter med tilhørende bak- og lagerarealer på Bergneset. Kommune forvalter et næringsfond (ca.1 mill. kr./år) som gir lån og tilskudd til virksomheter etter søknad. Arbeidet med ny strategisk næringsplan skal i gang primo 2015.

4.5.3 Næringsmiljøer og utvikling i Lyngen kommune

I Lyngen er det 1191 arbeidsplasser (1.1.2014), hvorav de fleste finnes i privat sektor (56%) fordelt på primær- og sekundærnæringer (33%) samt privat service (23%). Kommunen markedsfører seg som ”Alpekommunen i Nord” og er kjent for fjellrik natur med Lyngsalpene og fylkets høyeste topp (Jiehkkevárri 1833 m.o.h.), som har vært ettertraktet av klatrere siden slutten på 1800-tallet. Kommune ligger på halvøya mellom fjordene Lyngen og Ullsfjorden. Avstanden til Tromsø fra Lyngseidet er 70 km, der ferge over Ullsfjorden kommer i tillegg.

Lyngen har hatt *en liten nedgang* i antall arbeidsplasser det siste tiåret (-1,5% 2004-14), men bak ligger en ujevn utvikling med sterk vekst i offentlig sektor (18%) og nedgang i privat sektor (-12%).

Figur 4.12 *Antall arbeidsplasser i Lyngen kommune 2004-2014 fordelt på hovedsektorer*

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Hele nedgangen i privat sektor kom i første del av perioden (2004-2009), mens utviklingen siden har vært mer stabil. Nedgangen rammet særlig fiskeindustrien (reke) og noen grad handel og bank. Dette skyldes nedleggning av eksternt eid rekefabrikk, handelslekkasje til Tromsø og bankrasjonaliseringer. Men Lyngen har også hatt vekst av arbeidsplasser i fiske, landbruksbasert næringsmiddelindustri, bygg/anlegg og opplevelsesnæringer. Selv om sistnevnte er forholdsvis liten målt i arbeidsplasser har det hatt betydning for tilleggssinntekter og etterspørsel i andre næringer lokalt.

Næringsmiljø

Næringsmiljøet består av 320 bedrifter og 800 arbeidsplasser fordelt på mange bransjer og lokaliteter. De største enkeltbransjene er bygg/anlegg (127 arbeidsplasser), handel (84), fiske (73), transport (69) og annen industri (38)²⁶. Kommunen er *bransjespesialisert* innenfor landbruk²⁷, fiske og fiskeindustri, foruten bygg/anlegg og plastvareindustri (se tabell v9 i vedlegg).

Næringsmiljøet er noe konsentrert til tettstedene Furufleten, Lyngseidet og Nord-Lenangen. Lengst sør ligger stedet *Furuflaten*

²⁶Bemanningsbransjen ("Utleie/formidling av arbeidskraft") holdes utenfor her. I Lyngen er det registrert 115 ansatte i to bedrifter i bransjen som iflg. bedriftsinformant bare sysselsetter eieren i kommunen (de ansatte er arbeidsinnvandrere som bor og arbeider helt andre steder i landet).

²⁷I Lyngen er det registrert 64 landbruksbedrifter (BoF) og 36 sysselsatte ved måletids-punktet (uke i november 2013).

med lange tradisjoner som innovativ industribygd, og der det i dag er lokalisert flere²⁸ bedrifter og industriinkubatorer. Det har blant utviklet seg her en mikroklynge av avanserte plastvareprodusenter som opererer på nasjonale og internasjonale markeder. Inkubatoren (Intek Lyngen etabl. 2004)²⁹ eies av lokale interessenter og SIVA, og arbeider med å styrke entreprenør- og innovasjonsevnen lokalt og regionalt. Inkubatormiljøet har viktige nettverk og relasjoner til innovasjonsselskapet Norinnova og Tromsømiljøet, og arbeider med innovasjon på flere måter. Lokalmiljøet har imidlertid hatt betydelig utfordringer med å rekruttere nok kompetansearbeidskraft.

Lyngseidet er kommunens administrasjonssenter med forholdsvis godt utbygde servicetjenester. Foruten kommunale velferdstjenester er her ulike typer private husholds- og næringstjenester. Enkelte typer service har vært gjenstand for økt konkurranse og lekkasje til Tromsø. Lengst nord ligger *Nord-Lenangen* som er en tradisjonsrik kystbygd spesialisert innen sjømat, dvs. fiske, rekeindustri og relatert virksomhet som det viktigste³⁰. I tillegg finnes noen sjøbaserte industri- og servicebedrifter, og de senere år er det investert mye i nye større kombinasjonsbåter i fisket foruten natur- og kulturbaserte opplevelsesbedrifter³¹.

Oppsummeringsvis viser ressurser, strukturer og utviklingstrekk at Lyngen har næringsmessige *styrker og fortrinn* særlig innenfor:

- Matproduksjon fra sjø og land
- Plast- og metallvarer
- Marine biprodukter
- Opplevelsesnæringer

Det er også i disse næringene at mulighetene for å opprettholde og/eller øke sysselsetting og verdiskapingen ligger. Man har imidlertid betydelig utfordringer med å klare å rekruttere kompetent arbeidskraft, både fagarbeider og folk med noe høyere utdanning.

²⁸ Bl.a. Haplast, Eco-tech, Akva-Ren, Arctic Plast, Monteringsservice, Lyngen Renhold, Uformia, Furstål.

²⁹ Intek Lyngen har som mål å være en drivkraft for industriutvikling, entreprenørskap og innovasjon i regionen"

³⁰ Her finnes fiskemottak, rekemottak (Lyngen Reker) og fabrikk med produksjon av mel basert på rekeskall (Bioprawns).

³¹ Eks. Lyngen Havfiske & Tursenter kombinerer overnatting og kortreiste matspesialiteter med muligheter for havfiske, tinde- og breturer m.m,

Særskilte fortrinn og potensialer synes å være knyttet til områdets unike naturgitte fortrinn, men dette er også betydelig utfordringer knyttet til det å utvikle en større opplevelsesnæring her. Nærheten til Tromsøs service-, kunnskaps- og innovasjonsmiljøer, samt Balsfjords industri- og skolemiljø, kan bli viktigere å utnytte enda bedre framover.

Lokal næringspolitikk

Lyngen har tradisjoner for tiltaks- og tilretteleggingsarbeid for næringsutvikling inkludert samarbeid med lokal næringsorganisasjon med strategiske næringsplaner. I den siste strategiske næringsplanen (2013-2020) er følgende tiltaksområder utpekt:

- Tilrettelegge for grundervirksomhet og innovasjon
- Samarbeide, markedsføre og bygge omdømme
- Utvikle de naturgitte forutsetningene for naturbasert reiseliv
- Utvikle infrastrukturen innad i kommunen
- Bidra til at landbruk, fiskeri, oppdrett, maritim næring og oljerelarte næringer kan styrke seg i kommunen.

Kommunen har også et *utviklingsfond* hvis formål er å bidra til kompetanseheving, nyetableringer og innovasjon. Samarbeidsprosjekter, samt tiltak der målgruppen er kvinner og ungdom, prioriteres. Kommunen var også med på utvikling av strategisk næringsplan for en større Tromsøregion (9 kommuner) i 2011.

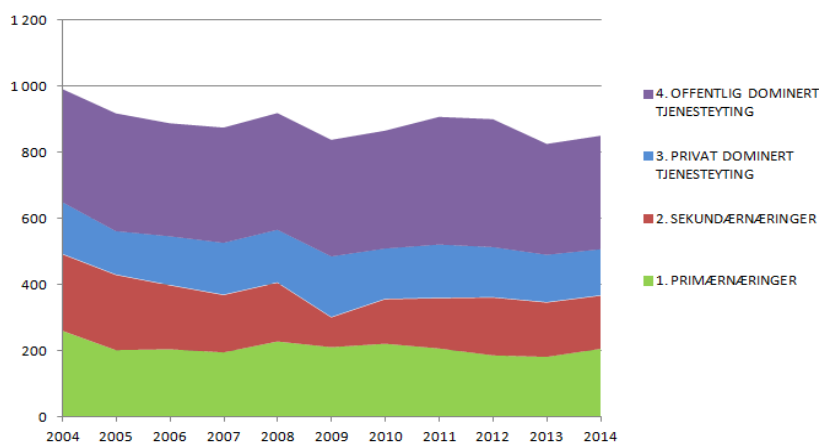
4.5.4 Næringsmiljøer og utvikling i Karlsøy kommune

Karlsøy er en utprega øykommune bestående av over 600 øyer, store sjøarealer og nærhet til store marine ressurser. Det bor folk på fem øyer (Ringvassøya, Vannøya, Reinøya, Rebbenesøya og Karlsøya), mens en av de mest kjente er fugleøya Nord-Fugløy som blant annet har Europas største havørnbestander. Karlsøy er regionens mest utpregete sjømatkommune og har stor avhengighet av disse næringene. I kommunen er det samlet 850 arbeidsplasser hvorav de fleste i privat sektor (60%) knyttet til primær- og sekundærnæringer (44%).

Karlsøy har hatt betydelig nedgang i antall arbeidsplasser det siste tiåret under ett (-14%, 2004-14), men utviklingen de siste 4-5 årene har vært bedre. Bakgrunnen for nedgangen var sterk reduksjon i

privat sektor (-22%/-138 arbeidsplasser), mens offentlig sektor har holdt seg oppe på samme nivå. Hele nedgangen skjedde i perioden 2004-09 (-25%), mens det har vært vekst senere (5% i 2009-2014). Den største nedgangen kom i ulike deler av sjømatnæringen (-86 arbeidsplasser), noe som ga negative ringvirkninger i bygg, anlegg og transport. Foruten økt avgang og svekket i rekruttering til fiske, kom nedgangen i forbindelse med to konkurser innen henholdsvis oppdrett (Dåfjord Laks/Aurora Salomon) og klippfisk (GPG)³². Bedriftene ble kjøpt opp og videreført; først med mindre arbeidsstokker enn tidligere, deretter noe økning etter 2009. Ellers har det i perioden 2004-2014 vært en liten økning av arbeidsplasser innenfor konsulent, opplevelse og handel. Størst har imidlertid veksten vært innenfor helsetjenester.

Figur 4.13 *Utviklingen i hovedsektorer i Karlsøy kommune 2004-14 (antall arbeidsplasser)*³³.

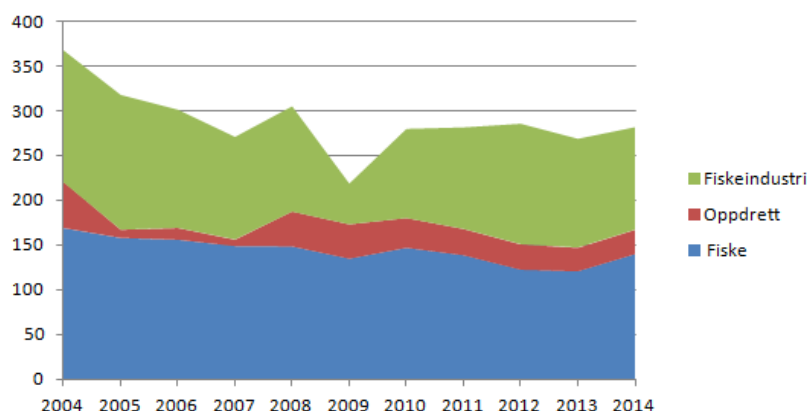

Kilde: NIBRs tilrettede versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

³²Den lokaleide Dåfjord Laks/Aurora Salomon ble kjøpt opp av det vestlandske globale oppdrettselskapet Lerøy gjennom datterselskapet Lerøy Aurora med kontorbase i Tromsø og hovedproduksjon i Nord-Troms. Fisken slaktes i dag i Skjervøy. Det islandskeid GPG var et klippelskap som gikk konkurs, men Karlsøybedriften ble kjøpt opp og restartet av lokale interessenter gjennom Torsvågbruket.

³³Alle tall eksklusiv bemanningsbransjen (Utleie/formidling av arbeidskraft).

Figur 4.14 *Sysselsettingsutviklinga i sjømatnæringa i Karlsøy kommune 2004-2014.*

Kilde: NIBRs tilrettede versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Næringsmiljø

Næringsmiljøet består av 295 bedrifter og 512 arbeidsplasser (2014), dvs. mange små bedrifter. I tillegg har Karlsøy mange arbeidsplasser (344) i offentlig tjenesteyting, hvorav flest i helse- og sosialsektor. *Næringsmiljøet* er spredt lokalisert men er innenfor industri og service noe mer konsentrert til fire småsteder: Hansnes, Vannvåg, Vannareid og Stakkvik. *Næringsmiljøet* domineres av sjømatnæringer og relatert virksomhet, men har gradvis blitt litt mer differensiert. De *største enkeltbransjene* målt i antall arbeidsplasser er i rangert rekkefølge fiske, fiskeindustri, handel, bygg/anlegg og landbruk (se tabell v10 i vedlegg). På bransjenivå er Karlsøy *spesialisert* innen fiske, fiskeindustri, oppdrett og landbruk: dvs. matproduksjon generelt, og sjømatproduksjon spesielt.

Oppsummeringsvis viser ressurser, strukturer og utviklingstrekk at Karlsøy har næringsmessige *styrker og fortrinn* særlig innenfor:

- Mat fra sjø og land, og spesielt sjømat.
- Opplevelsesnæringer (reiseliv/kultur).

Opplevelsesnæringen er foreløpig en liten næring målt i antall bedrifter (21) og sysselsatte totalt på fulltid (12). Dette er i hovedsak småvirksomhet innen reiseliv og opplevelse, som i betydelig grad fungerer som biinntektskilder i hushold og/eller tilleggsnæringer for folk som har hovedjobb i andre næringer/

sektorer. Det er potensialer for noe lokal vekst i næringen, men infrastruktur og kommunikasjoner skaper visse begrensninger. Naturgeografien gir kommunikasjonsmessige utfordringer for eksportorientert næringsliv i Karlsøy, både innen sjømat og reiseliv. Betydningen av gode kommunikasjoner er av økt betydning for disse næringenes utviklingsmuligheter og gjør dem sårbare ved kutt i ferge- og båtanløp. Energi- og miljøfeltet er ellers et felt med visse potensialer i Karlsøy³⁴. Imidlertid vil en utbygging av fornybarfeltet her kunne komme i konflikt med andre bruks- og næringsinteresser som kan være viktigere for kommunen i et langsiktig perspektiv.

Lokal næringspolitikk

Kommunen har lang erfaring som tiltakskommune og skal snart i gang med å utarbeide en ny strategisk næringsplan. Kommunen har et næringsfond som særlig har vært brukt til lån og tilskudd, særlig til folk som vil starte opp i fisket (båt) eller reiseliv. Kommunen var også med i det interkommunale arbeidet med strategisk næringsplan i Tromsøregionen i 2008, men fikk lite utbytte av det. Kommunen har også drevet tiltaksarbeid gjennom et omstillingsprogram (2010-14) med støtte fra fylkeskommunen (75% av kostnadene). Målet har vært å skape en mer attraktiv kommune, styrke eksisterende næringsliv ("og skape minst 50 nye arbeidsplasser fra 2010 til 2014" iflg. kommunens webside), og ha særlig fokus på ungdom og flere kvinner i arbeid. Programmet har hatt fem satsingsområder: styrke etablert næringsliv, nyetablering, omdømme, kommunen som samarbeidspartner, kommunikasjon og infrastruktur. Programmet har hatt et helhetlig perspektiv, dvs. ikke bare fokusert på å opprette arbeidsplasser men også å gjøre Karlsøy attraktiv som bosted med "aktivt kulturliv og gode kommunikasjoner". En sentral del har vært tiltak for å styrke reiselivsnæringen. Man har latt høyskolestuderende ungdom fra kommunen ta sommerjobber, studentoppgaver m.m. for å belyse muligheter og utfordringer knyttet til reiseliv, boligmarked etc.

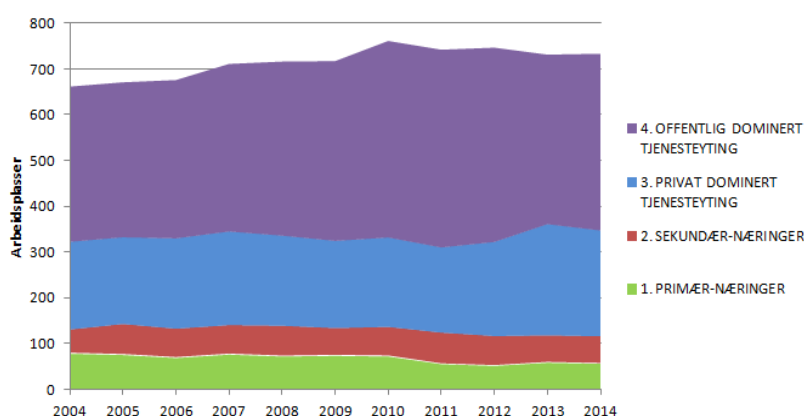
³⁴ Troms Kraft startet i 2012 produksjon fra sin første vindkraftpark som ligger på Fakken i Karlsøy kommune. Strømmen går til kunder i Karlsøy og Tromsø kommune. Nær Fakken ligger også planområdet for Vannøya Havkraftverk (I, II og III) utviklet av Troms Kraft. En full utbygging av vindparken vil gi opp til 2500 GWh (tilsvarende forbruket til ca.106 000 husholdninger). Melding om plan og konsekvensutredning ligger hos NVE i påvente utredninger/avklaringer rundt Havenergi-loven (Kilde: Troms Krafts hjemmeside).

4.5.5 Næringsmiljøer og utvikling i Storfjord kommune

Storfjord er fjord- og innlandskommunen innerst i Lyngenfjorden. Kommunen har grense både til Finland og Sverige. Landsdelens hovedvei (E6) går gjennom kommunen, foruten Nordlysveien (E8) til Finland/Sverige. Høye fjell og store utmarksarealer kjennetegner ellers kommunen, som har norsk rekord i antall klarværsdager, er av de tørreste stedene i landet og ellers varmeste sommersteder i Troms.

Storfjord er en kommune med 733 arbeidsplasser (1.1.2014), hvorav omtrent like mange i offentlig (53%) og privat sektor (47%). I sistnevnte sektor er servicenæringen (32%) dobbelt så stor som primær- og sekundærnæringene samlet (16%). Storfjord skiller seg slik sett noe fra de andre omlandskommunene i Tromsøregionen ved å være en mer utpreget servicekommune (86% av arbeidsplassene er i privat og offentlig service, mot 64% for de øvrige omlandskommunene) og på denne måten mer lik Tromsø kommune. En noe større offentlig administrativ virksomhet enn andre omlandskommuner påvirkes i noen grad av at man har tollstedsfunksjoner samt lensmannskontor for flere kommuner

Figur 4.15 *Sysselsettingsutviklingen etter hovedsektor, Storfjord kommune*

Kilde: NIBRs tilrettede versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Storfjord har hatt markant vekst i arbeidsplasser (11% i perioden 2004 til 2014), både i offentlig dominert sektor (14%) og privat sektor (8%). Mye av veksten i privat sektor har kommet i transportsektoren (49 arbeidsplasser) og litt innenfor forretningsmessig

tjenesteyting (10 arbeidsplasser). Veksten i transport har blant annet sammenheng med en større nordisk filialetablering som følge av gunstig beliggenhet i forhold til hovedtransportårene gjennom regionen (E6) og ut av landet (E8). Landbruk og handel har vært lokale nedgangsnæringer. Noe av veksten innenfor offentlig dominert tjenesteyting har for øvrig vært knyttet til en privat institusjon (Landsforeningen for Hjerte- og Lungesyke, LHL).

Næringsmiljø

Næringsmiljøet i Storfjord består av 170 bedrifter og 350 arbeidsplasser (2014). Mens primær- og reiselivsbedriftene er ganske spredt lokalisert er mange bedrifter i de øvrige bransjene mer konsentrert til tre-fire næringsområder avsatt i kommunen (i Skibotn, Hatteng, Oteren). Disse ligger gunstig i forhold til hovedveier og gjennomfartsårer (E6/E8). Naturgeografisk og klimatisk skjermes området av Lyngsalpene, som gir et spesielt tørt klima. Dette har gitt tiltrekningskraft på campingturister og enkelte nasjonale helseinstitusjoner (LHL).

Næringsmiljøet er bransjemessig sammensatt (se tabell v11 i vedlegg). De største bransjene er transportnæringen (87 arbeidsplasser), handel (50), bygg/anlegg (37), landbruk (34) og reiseliv (18). Kommunen har enkelte små bransjespesialiseringer innenfor matproduksjon, transportnæring³⁵, forretningstjenester (dvs. vaskerivirksomhet³⁶) og energi.

Oppsummeringsvis viser ressurser, strukturer og utviklingstrekk at Storfjord har næringsmessige *styrker og fortrinn* særlig innenfor:

- Mat fra sjø og land
- Transportsektoren (godstransport)
- Opplevelse/reiseliv

Reiseliv (inkludert overnatting/servering) er en liten næring målt i antall bedrifter (16) og sysselsatte (18). På grunn av en større nedlegging (av Skibotn Turisthotell, som ble flyktningmottak), har den registrerte sysselsettingen i reiselivet gått litt ned i måleperioden. I perioden er det imidlertid også etablert enkelte nye opplevel-

³⁵ Her inngår flere bedrifter, men den største er det svenskeide selskapet Wiik Transport as, som har etablert sin filial i landsdelen nettopp i Storfjord pga. gunstig beliggenhet.

³⁶ "Annen tjenesteyting" består her av større privat vaskeribedrift (Breeze Troms), som tidligere var eid av fylkeskommunen.

sesbedrifter (eks. Lyngsfjord Adventure, som senere flyttet hovedbasen til Balsfjord). Enkelte opplevelsesaktiviteter er binæringer til andre næringer. Storfjord har ellers en god del hytter og campingplasser som gir etterspørselsvirkninger i andre bransjer (handel, bygg/anlegg). Opplevelsesnæringen samlet har således større økonomisk betydning enn det som måles i form av direkte hovedsyssetting i selve næringen.

Lokal næringspolitikk.

Storfjord har tradisjoner som tiltakskommune med arbeid for tilrettelegging for næringsutvikling. En strategisk næringsplan (2011-15) er tidligere utarbeidet med strategiske innsatsområder og en rekke tiltak innen opplevelse (reiseliv, kultur), mat fra hav/land, transport, grenseoverskridende arbeid (Nordkalottsentret) og bærekraftig bruk av energi og utmark.

I 2014 ble Storfjord kommune også med i det nasjonale Småkommuneprogrammet, og har på grunnlag av det utarbeidet en ny integrert nærings- og samfunnsutviklingsplan med strategier og tiltak for å styrke bostedsattraktivitet, besøksattraktivitet og bedriftsattraktivitet.

4.6 System og samhandling relatert til næringsutvikling

I det følgende omtales egenskaper ved (i) kunnskaps- og innovasjonssystemet i Tromsøregionen, og (ii) samhandlingen mellom kommunene på felt med relevans for næringsutvikling.

4.6.1 Kunnskaps- og innovasjonssystemet i regionen

Regioners *kunnskaps- og innovasjonssystemer* representerer viktige betingelser for næringsutvikling i området. Begrepet belyser i utgangspunktet kunnskapsprodusenter (eks. utdannings- og FoU-institusjoner) og brukere (bedrifter, næringsliv), samspill og kunnskapsflyt mellom disse delsystemene. I dette har også mellomliggende organisasjoner (eks. innovasjonsselskap), virkemiddel- og finansieringsapparatet samt politiske institusjoner betydning. I et innovasjonssystem vil man kunne ha innslag av både forskningsintensive bedrifter og FoU-institusjoner orientert mot vitenskaplig kunnskap og innovasjon, og mer fagarbeider- og erfaringsbaserte bedrifter og institusjoner preget av småstegsinnovasjon drevet av

interaktiv læring i bedrifter og verdikjeder. Regioner med funksjonelle innovasjonssystemer regnes for å ha gunstige betingelser for innovasjon, mens andre regioner vil ha ulike grader systemsvikt (fravær av viktige organisasjoner, samhandling osv.)

Det er ikke utviklet et funksjonelt *innovasjonsystem* som er knyttet spesielt til Tromsøregionen. Derimot er regionen tilnærmet komplett når det gjelder typer av viktige organisasjoner som prinsipielt må til i et slikt funksjonelt system. På den ene siden har regionen et forholdsvis stort og variert nærings- og klyngemiljø av bedrifter forankret til spesialiserte og differensierte kompetansebaser av ulike typer (analytisk, syntetisk og symbolsk). I tillegg er regionen godt forspent med *kunnskapsorganisasjoner* (utdanning, FoU), foruten videregående skoler med yrkesutdanninger og fagskoler³⁷ med relevans for viktige deler av næringslivet i regionen. Videre gir universitet et omfattende studietilbud innen høyere utdanning, inkludert profesjonsutdanninger med stor relevans for deler av regionens næringsliv (ingeniør- og økonomifag, lærerutdanning m.m.). Universitet har høyere utdanning og forskning innen teknologi og naturvitenskap, fiskeri- og biovitenskap, planlegging og samfunnsvitenskap. Nærings- og forvaltningsrettet forskning drives ellers ved FRAM-senteret, NORUT m.m. Videre er det etablert viktige mellomliggende organisasjoner i området med blant annet Norinnova/ "Inkubator Tromsø"³⁸ samt industriinkubatoren Inteklyngen i Lyngen. Disse arbeider på ulike måter med å styrke kunnskapsflyten mellom forskning, næringsliv og kapital, og legge til rette for entreprenørskap og innovasjon både i etablerte næringer og i utvikling av nye næringer. I Tromsø er ellers viktige virkemiddelaktører og –organisasjoner lokalisert med fylkeskommunen, fylkesmannen og Innovasjon Norge, foruten private finansieringsinstitusjoner. Videre er her viktige bransje- og næringsorganisasjoner som har ulike roller i det regionale næringsmiljøet³⁹.

³⁷ *Yrkesretta fagutdanninger* relatert til næringslivets behov i regionen finnes særlig ved Nordkjosbotn VGS (teknikk og industriell produksjon, elektrofag/automatisering, restaurant/matfag m.m.), Tromsø maritime skole (teknikk og industriell produksjon, maritime fag, skips elektro, reiseliv, transportfag m.m.) og Kvaløya VGS (bygg/anleggsteknikk). I tillegg finnes 5 videregående skoler i Tromsø-regionen (Breivang VGS, Breivika VGS, Kongsbakken VGS, Tromsdalen VGS, SMI-Skolen) som har utdanningstilbud av mer allmenn karakter og/eller profesjonskarakter med størst relevans for offentlig forvaltning og tjenesteyting.

³⁸ Se omtale under Tromsø kommune foran.

³⁹ Ulike bransje- og næringsorganisasjoner spiller også en rolle i dette systemet. Foruten landbruks-, fiske- og reiselivsorganisasjoner, samt LO/NHO, er her særlig *Tromsøregionens næringsforening* viktig. Foreningen har 750 medlemmer i hele fylket med en hovedvekt på nærområdet, og driver en rekke aktiviteter fra veiledning og hjelp for bedrifter som ønsker å etablere seg i regionen, tilrettelegging for kunnskapsdeling og kontakt mellom bedrifter, akademia og offentlig myndigheter. "Dette gjør

Det finnes ingen helhetlig studie av Tromsøregionens egenskaper som regionalt innovasjonsystem – og eventuell systemsvikt knyttet til manglende samhandling fra de senere årene⁴⁰. Det er imidlertid rimelig godt dokumentert fra tidligere år at universitets- og forskningsmiljøet i Tromsø over tid har gitt mange viktige bidrag til utvikling av nye produkter, prosesser, markeder og bedrifter særlig i Tromsø. Miljøet har bidratt til utvikling av et mer variert næringsliv og arbeidsmarked i fylket, spesielt knyttet til utviklingen av et mer kunnskapsintensivt næringsmiljø i Tromsø med spesialiseringer på nye felt relaterte til etablerte næringer (marin bioteknologi, IKT-relatert til satellitter, miljøovervåking, helse m.m.).

Enkelte litt nyere studier av forholdet mellom kunnskapsmiljøet og næringslivet kan imidlertid trekkes fram som relevante, selv om studieområdet har vært litt større enn Tromsøregionen⁴¹. Det er grunn til å tro at noe av dette fortsatt har en viss gyldighet ettersom det tar tid å endre på slike forhold. I en aktuell studie (Bye, red. 2010) framgår det at mange av bedriftene i fylket driver en eller annen form for utviklingsarbeid, mens svært få driver egen forskning. De fleste er småbedrifter med begrensede kompetanseressurser og svært begrensede finansielle ressurser. De fleste bedriftene har kunder og leverandører som viktigste samarbeidspartnere i sitt utviklingsarbeid, og disse partnerne befinner seg ofte utenfor fylket. Slike verdikjederelasjoner er svært utbredt i de store marine næringene. Når det kommer til reiselivsnæringen er det vanligere at bedrifter samarbeider om utvikling med andre likeartede bedrifter i fylket. Innenfor de maritime næringene er nasjonale samarbeid om utvikling viktigere enn regionalt for de fleste av dem. Videre er det verdt å merke seg at KIFIT-sektoren, videregående skole og Universitet i Tromsø, er de viktigste kompetansmiljøene som bedriftene i Tromsø samarbeider med i sitt utviklingsarbeid, foruten enkelte utenlandske miljøer. Når det gjelder virke-

det til en viktig bidragsyter for at Tromsø ikke bare framstår som e motor for byen, men for hele regionen” Iflg. ”Sammen for framtiden” (s.18) /Tromsø-området regionråd.

⁴⁰I en tidligere studie (Sæther et.al. 2000) omtales følgende tre forhold som har bidratt til å begrense samspill og tilhørende ringvirkninger mellom UoH-miljøet i Tromsø og næringslivet i landsdelen: (1) *UoH-institusjonenes faglige innretning* har i første rekke vært vendt mot offentlig forvaltning og tjenesteyting, (2) *brobyggingstiltakene* for styrket teknologiformidling har blitt forankret utenfor universitetet (FoU-stiftelser, forskingsparker) og redusert mulige synergieffekter, og (3) *næringslivet* i landsdelen har hatt lav FoU-kapasitet og vært lite FoU- og UoH-orientert (dominans av ressursnæringer, lite FoU-investeringer i næringslivet, mange små bedrifter med begrensede finansielle og kompetansmessige ressurser, spredt lokaliserte/tynne næringsmiljøer, mange enheter i konserner med FoU-avdelinger og beslutningsenheter utenfor landsdelen).

⁴¹Se særlig Bye (red): (2010); ”Vi vil, vi vil – men får vi det til?” Samhandlingen mellom næringsliv og FoU-miljø i Troms. Norut Rapport nr.4/2010.

middelapparatet er egen kommune, Troms fylkeskommune og Innovasjon Norges avdeling i Troms, de institusjonene som flest bedrifter arbeider hyppigst med i sitt utviklingsarbeid.

I nevnte studie kommer det ellers fram at mange bedriftsledere oppfatter FoU-miljøet i Tromsø som for lite synlig og for lite orientert mot næringslivet. Videre avdekkes oppfatninger i næringslivet om at det er noe mangelfull kunnskap i FoU-miljøet om mulighetene for kommersialisering av nye ideer. Det synes imidlertid å være klare bransjeforskjeller i disse oppfatningene⁴². De viktigste hindringene for å ta i bruk forskning i egen virksomhet knyttes ellers av bedriftslederne til manglende ressurser i bedriften, at man ikke vet hvor man skal henvende seg for å utvikle samarbeid og at støtteordninger ikke dekker bedriftenes behov. Her er det også enkelte bransjeforskjeller⁴³. I undersøkelsen spurte man også bedriftslederne om hva som skal til for å fremme samarbeidet mellom næringslivet og FoU-miljøet. De viktigste momentene som da ble trukket fram var at (i) FoU-miljøene måtte bli mer synlige, (ii) det måtte utvikles møteplasser og arenaer for dialog og samarbeid, (iii) forskningen måtte gjøres mer relevant for bedriftene, og (iv) avklaringer rundt rettigheter om eierskap til forskningsresultater burde bedres. Ifølge denne undersøkelsen opplyste FoU-miljøenes informanter om utfordringer knyttet til (i) at man bør kjenne bedre til hverandres roller og utfordringer, (ii) betydningen av at det å utvikle gode relasjoner tar lang tid, og (iii) at man burde gjøre mer aktiv bruk av bedrifter som arbeider i skjæringspunktet mellom forskning og næring. Undersøkelsen viste for øvrig at mye av næringslivet hadde liten kjennskap til viktige virkemidler som var tilgjengelig for eksempelvis kompetansemegling, mobilitet etc.

Universitetet, med tilhørende forskningsaktiviteter i Tromsø, er ikke først og fremst orientert mot Tromsøregionens spesielle behov og utfordringer knyttet til kvalifisert arbeidskraft og næringsrettet FoU. Institusjonen opererer mot et langt større oppland i landsdelen og til dels utenfor landsdelen. Tromsøregionen har imidlertid en såpass stor andel av fylkets og tildels av landsdelens

⁴²Bedrifter innen marine næringer er har mest positive erfaringer og utviklet samarbeid med FoU-miljøet i Troms i forhold til øvrige bransjer. Under 10% av bedriftene innen reiseliv, petromaritim, energi/miljø har god kontakt med FoU-miljøet i Troms eller god tilgang på relevant FoU i Troms (Bye red.2010).

⁴³ Bedriftene innen marin sektor opplever disse hindringene mindre problematiske i forhold til de øvrige bedriftene i undersøkelsen (Bye red.2010).

næringsliv og forvaltningsmiljø, at det representerer et viktig bruker- og mottakerområde for kandidater og kunnskaper fra institusjonene som er lokalisert i byen. Det er imidlertid fortsatt slik, som framkommet i tidligere studier, at mye av UoH-institusjonenes faglige innretning og forskning er vendt mot offentlig forvaltning og tjenesteyting, og en mye mindre del mot næringslivet. Etter at høgsolen ble innlemmet i universitetet omfatter denne også yrkesrettede profesjonsutdanninger (ingeniør, økonomisk-administrative, lærerutdanning etc.), som har relevans for en større del av næringslivet og tjenestesektoren i regionen.

Universitet, høgsolen, forskningsinstitusjoner og innovasjonsselskaper i Tromsø har også over lengre tid arbeidet strategisk på ulike måter for å styrke den næringsrettede FoU-virksomheten i fylket og landsdelen⁴⁴. Utdanningsinstitusjonene har på sin side også arbeidet med å utvikle strategier og tiltak for å styrke kunnskapsinstitusjonenes innretning i forhold til behovene i næringsliv og forvaltning i landsdelen. Siden 2006/07 har det vært inngått *regionale avtaler* med regionråd, inkludert Tromsø-området regionråd, om utdanningstilbud og tilpasningsmuligheter til behov i næringsliv og forvaltning. Man har også arbeidet aktivt med nasjonale virkemidler for å styrke relasjonene mellom utdanningsinstitusjon og næringsliv (forsker- og studentmobilitet).

De yrkesretta videregående skolene (fylkeskommunen) i regionen (Tromsø, Nordkjosbotn) er ellers institusjoner som er svært viktige for utdanning av fagarbeidere og for å forsyne næringslivet i regionen med fagkompetanse og rekrutter. Her samarbeider også enkelte skoler med bedrifter om praksisnær opplæring og lærlingeordninger. Dette er viktige institusjoner i en region der en stor del av næringslivet er avhengige av folk med teknisk og erfaringsbasert kompetanse til drift og innovasjon. Disse har mindre grad behov for personer med UoH-utdanning.

Det *offentlige regionale virkemiddelapparatet* for nærings- og samfunnsutvikling ivaretas særlig av Innovasjon Norge og fylkeskommunen, men det er også noen virkemidler som forvaltes av fylkesmannen

⁴⁴ *Aksjonsprogrammet* (etabl. 2004) ble initiert av Norut, UiTromsø, Norinova og Innovasjon Norge med sikte på ”å styrke regionens konkurransekraft innen næringsrettet FoU ved å utvikle gode relasjoner mellom FoU- miljø, næringsliv og regionale myndigheter samt utvikle strategier i interesserte FoU-enheter som kan styrke regionens konkurransekraft innen næringsrettet FoU. Med ”næringsrettet FoU” menes prosjekter og tiltak som styrker FoU-miljøets evne til å bidra i kommersialisering av forskningsresultater ("ufødt" næringsliv) og/eller som styrker FoU-miljøets evne til å bidra i innovasjoner i eksisterende, "født" næringsliv.

(utrednings- og tilretteleggingstiltak i bygdene) og Sametinget (støtteordning for næringsutvikling i samiske bosettingsområder). Det har ikke vært mulig innenfor rammene i dette prosjektet å kartlegge hvor god koordineringen og samordningen av virkemidlene for næringsutvikling og innovasjon er i regionen.

Gjennom nasjonale og regionale klyngeprogrammer (NCE, Arena, VRI) har det over en årrekke vært arbeidet med kunnskapsoverføring og brobyggingstiltak mellom næringsliv, kunnskapsmiljø, innovasjons- og virkemiddelaktører, innenfor flere næringsklynger i fylket (sjømat, reiseliv, maritim m.m.). I mange av disse nettverkene er bedrifter og kunnskapsaktører i Tromsø kommune involvert, men mer sporadisk og sjeldnere også bedrifter i omlandskommunene. Regionale innovasjons- og virkemiddelinstusjoner (som IN og SIVA) synes å være i aktiv bruk av mange bedrifter i Tromsø kommune, foruten en del bedrifter tilknyttet aktive lokale næringsmiljøer i omlandskommunene, som for eksempel på Furuflaten i Lyngen (særlig Intelklynge) og på Bergneset i Balsfjord. Ellers er virkemidler tilgjengelig for næringsutvikling i enkeltbedrifter gjennom IN-Troms sine virkemidler, kommunale næringsfond og Sametingets virkemidler for næringsutvikling.

4.6.2 Kommunenes roller i næringspolitikken

Det formelle ansvaret for næringspolitikken er fordelt mellom staten, fylkeskommunene og kommunene, der sentrale myndigheter har hovedansvaret. Kommunene som instusjoner har liten innflytelse på viktige rammebetingelser og drivkrefter som påvirker nærings- og samfunnsutviklingen lokalt. Men kommunene har i prinsippet viktige roller og muligheter for å påvirke noe av næringsutviklingen gjennom planlegging, tilrettelegging, rådgiving og stimulering. Her er funksjoner og oppgaver knyttet til strategisk næringsplanlegging, arealplanlegging, infrastruktur (arealer, VVA, breibånd etc.), førstelinjetjenester (veiledning/rådgiving/tilskudd til etablerere og bedriftsutvikling via næringsfond e.l.), forvaltning knyttet næring (bruksendring, byggetillatelse, skjenkeløyve) samt saksforberedende oppgaver knyttet til søknader om bygdeutvikling (uttalelse til IN). I tillegg har kommunene som eier av grunnskolen også prinsipielt visse muligheter for å påvirke kontakt og innsikt i lokal næringsliv gjennom utdanningsløpet, ungt entreprenørskap og elevbedrifter, og dermed grunnlag for utdannings- og jobbvalg senere. Utover dette har kommunen også andre oppgaver knyttet

til velferdstilbud og samfunnsutvikling som har betydning for bosteds- og næringsattraktivitet i kommunen.

Alle kommunene i Tromsøregionen har, om enn i noe ulike grad og form, tradisjoner med å drive tiltaks- og tilretteleggingsarbeid relatert til næringsliv og bosetting. Det har vært noe variasjon i politiske prioriteringer, ressursbruk og organiseringen av det næringsrettede arbeidet⁴⁵, som i noen grad også har vært betinget av litt ulike behov og muligheter. Men alle kommunene har drevet det lovpålagte tilretteleggingsarbeidet, og de har de senere årene hatt en del stimuleringsmidler (næringsfond) for å understøtte nyetableringer, utviklingsprosjekter etc. (se tidligere omtaler). Kommunene har i varierende grad hatt egne næringsjefer, dvs. noen har lagt dette til teknisk sjef eller lignende. I et par av kommunene har det vært utfordringer knyttet til stabilitet og rekruttering av kompetansepersonell til det næringsrettede arbeidet.

Det har vært utviklet en rekke interkommunale samarbeid der to til fire av de fem kommunene i Tromsøregionen har vært involvert, men få samarbeid med akkurat de fem kommunene som inngår i Tromsøregionen slik den er definert her. Det eneste er knyttet til det interkommunale selskapet Ishavskystens friluftsråd (etablert 2007), som ble opprettet for å fremme kompetansespredning og økt friluftsliv i kommunene. Blant de tre kommunene i *Tromsø-området regionråd* (Tromsø, Balsfjord og Karlsøy) har det vært gjennomført mange interkommunale samarbeid direkte eller via rådet, og det er snakk om 21 oppgave- og tjenestoområder de senere årene (i følge liste utarbeidet av Tromsø kommune v/ Voktor). Av disse kan følgende tre rubriseres som klart næringsrelaterte samarbeidsoppgaver: (i) Kystsoneplan for Tromsøregionen, (ii) Interkommunalt landbrukskontor og (iii) Partnerskapsavtale mellom regionrådet og UiT NAU. Lyngen kommune har også vært med i arbeidet med Kystsoneplanen. Et par av de andre kommunene i Tromsøregionen (Storfjord, Lyngen) har på sin side langvarige interkommunalt samarbeid i Nord-Troms, og gjennom *Nord-Troms Regionråd* (inkl. Nordreisa, Kvæangen, Skjervøy og Kåfjord). Her har man samarbeidet om regionale næringsstrategier, planleggingsoppgaver m.m.

⁴⁵Nasjonalt er det også stor variasjon i kommunenes politiske prioritering, ressursbruk og organisering av næringsrettet arbeid. Kfr. Innovasjon Norge og KS (2010): Førstelinije for utvikling av næringsliv i kommunene.

Ellers ble et tidsavgrenset interkommunalt samarbeid knyttet til utarbeidelse av strategisk næringsplan for en større tromsøregion gjennomført i 2007-08. Foruten de fem kommunene i det nåværende byregionprosjektet var også de fire øvrige kommunene i Nord-Tromsregionen med (Skjervøy, Nordreisa, Kvænangen og Kåfjord). Ikke alle de ansvarlige i omlandskommunene var like fornøyd med resultatene av dette arbeidet.

4.7 Sammenfatning av fortrinn, utfordringer og muligheter⁴⁶

4.7.1 Generelt om strukturer og vekstmønstre

Tromsøregionen er en *serviceregion* i den forstand at hele 86 prosent av den totale sysselsettingen er innenfor private servicenæringer (42%) og offentlig tjenesteyting (44%)⁴⁷, mens altså bare 14 prosent er innenfor primær- og sekundærnæringer. Regionen har en noe mindre andel privat sektorsysselsetting enn gjennomsnittet for landets mellomstore byregioner. Dette skyldes i hovedsak Tromsøs rolle som landsdelssenter med en noe større statlig sektor enn gjennomsnittet for mellomstore byregioner.

Regionen har en *allsidig næringsstruktur* der mange delbransjer er representert innenfor ressursbaserte næringer, kunnskapsintensive næringer, opplevelsesnæringer samt handels- og distribusjonsnæringer. I nasjonal kontekst er imidlertid Tromsøregionen først og fremst bransjespesialisert innenfor *marine og maritime næringer* samt *reiseliv*. Næringslivet totalt er ganske betydelig med sine 6600 bedrifter og 26000 arbeidsplasser. Dette er imidlertid ganske sterkt *konsentrert* til Tromsø kommune, som har hele 80 prosent av bedriftene og 89 prosent av arbeidsplassene i privat sektor i regionen. Resten er fordelt på et betydelig antall småsteder og spredtbodde områder med forholdsvis tynne næringsmiljøer spredt lokalisert i omlandskommunene, dog med enkelte tyngdepunkter.

⁴⁶Grunnlaget for kapitlet er foruten analyse av statistikk og dokumenter, også informasjon fra SWOT-møtet i Tromsø 12.november 2014 og informantintervjuer med nøkkelpersoner i kommunene og organisasjoner. Se omtale av swot-møte i innledende kapittel.

⁴⁷ Andelen sysselsatte i servicenæringene generelt, og offentlig dominert tjenesteyting spesielt, er noe høyere enn på landsbasis og større byregioner. Dette har blant annet sammenheng med at Tromsøs rolle som landsdelssenter, som har gitt et betydelig innslag av statlige institusjoner og foretak (universitet, sykehus m.m.).

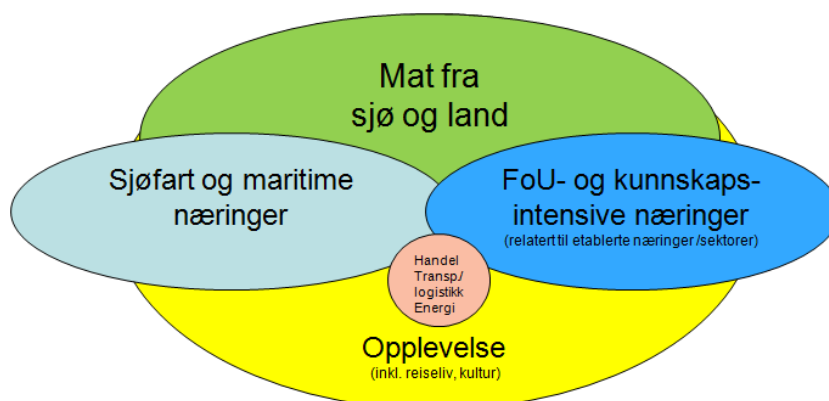
Regionen er videre karakterisert ved en klar intern differensiering mellom by og omland når det gjelder *allsidighet, spesialisering, innovasjons- og veksterne*. Tromsø kommune er allsidig spesialisert innenfor servicenæringer rettet mot konsum- og næringsmarkeder både i regionen, landsdelen og noen grad eksternt. Tromsø er ellers landets og regionens største fiskerihavn. Ellers er Tromsø by landsdelens og byregionens største kunnskaps- og innovasjonssenter, og regionens helt dominerende vekstsenter for kunnskapsintensive næringer, opplevelsesnæringer og handel. Omlandskommunene er spesialisert innenfor primær- og sekundærnæringer, og særlig ressursbaserte og arealkrevende næringer, som i hovedsak er orientert mot markeder utenfor egen region. Bak dette hovedmønsteret er det imidlertid stor variasjon mellom omlandskommunene når det gjelder grad av allsidighet og type spesialiseringer, men også vekstrater. Det at vekstraten i Tromsø kommune har vært betydelig større enn i omlandskommunene (målt i endringer i antall arbeidsplasser) er ikke overraskende gitt næringsstrukturer og den ulike tilgangen på menneskelige ressurser. Det er kanskje noe mer overraskende at vekstratene blant omlandskommunene har vært såpass ujevn som den har vært det siste tiåret. Dette skyldes ulikheter mellom kommunene når det gjelder (i) næringsstrukturer og næringsattraktivitet, (ii) nærhetsfordeler til bymiljøet og hovedtransportårer gjennom regionen på land, og (iii) befolkningsstrukturer og bostedsattraktivitet.

4.7.2 Regionale fortrinn og styrker

Tromsøregionen har generelle fortrinn knyttet til store naturgitte ressurser og kvaliteter, foruten et særpreget historisk-kulturelt mangfold. Regionens generelle fortrinn er også knyttet til allsidige nærings- og sektorstrukturer som styrker regionens robusthet og attraktivitet som arbeidsmarkedsregion, samt nærings- og kunnskapsmiljøets utviklings- og omstillingsmuligheter. Regionen er ellers karakterisert ved en intern arbeidsdeling og komplementaritet mellom nærings- og kunnskapsmiljøet i byen på den ene siden, og omlandets ressursnæringer og enkelte andre spesialiteter knyttet til lokale næringsmiljøer og fortrinn.

Gjennomgangen av egenskaper ved regionens ressurser, strukturer og utviklingstrekk har vist at Tromsøregionens fortrinn i forhold til kompetanse, sysselsetting og verdiskaping i privat sektor er knyttet til et knippe av næringsområder som kan illustreres slik:

Figur 4.16 *Næringsområder med særlige fortrinn og potensialer i Tromsø-regionen.*

Kilde: Egen illustrasjon

Innenfor disse brede næringsområdene er det utviklet mange spesialiserte bedrifter og delbransjer rettet mot ulike markedssegmenter. Med unntak av handel og transport er dette i stor grad "eksportorienterte" næringer, dvs. som henter mye av sine inntekter i markeder utenfor egen region. Minst to av de omtalte næringsområdene over har relevans for alle kommunene i regionen, mens i Tromsø kommune har alle næringsområdene forankring og relevans.

Utover disse hovedgruppene av næringsområder er det også i regionen utviklet spesialisert kompetanse- og næringsmiljøer innenfor flere mindre bransjer og miljøer (eks. marin bioteknologi og romrelatert IKT i Tromsø, plastvareindustri i Lyngen, mat- og drikkevareindustri i Balsfjord med mer). Det er utviklet små dynamiske næringsmiljøer flere steder i Lyngen, Balsfjord, Tromsø m.m.

Tromsø by har landsdelens største konsentrerte kunnskaps- og næringsmiljø. Omfattende kompetanse er utviklet særlig innenfor marin og maritim sektor foruten innen administrativ og logistikk-messig kompetanse. Kunnskaps- og kompetansemiljøet i Tromsø burde gi regionen gode forutsetninger for mer kunnskapsbasert næringsutvikling og innovasjon relatert til angitte næringsfelt der regionen har spesielle fortrinn og potensialer.

Endelig har Tromsøs betydelig tiltrekningskraft på tilflyttere, besøkende og bedrifter utenfor egen region. Dette har naturligvis stor betydning for regionens nærings- og befolkningsutvikling og muligheter for framtidig vekst i verdiskapingen.

4.7.3 Noen svakheter og utfordringer

Tromsøregionen har også noen svakheter og utfordringer som man må forholde seg til og møte for å styrke regionens og lokalmiljøenes innovasjonsevne og næringsutvikling. Dette kan knyttes til følgende momenter:

- *Bedrifts- og foretaksstrukturer.* Dominans av småbedrifter med sterkt begrensede utviklingsressurser (kapital, kompetanse, nettverk etc.). Betydelig innslag av eksternt eierskap i større bedrifter.
- *Kapitaltilgang.* Mangel på langsiktig og risikovillig kapital, både i form av lokale investorer og offentlig såkornfond med regionalt fokus.
- *Kompetanse og arbeidskraft.* Mangel på særlig fagutdannet arbeidskraft gir spesielle utfordringer for flere viktige bransjer i regionen og deler av offentlig sektor.
- *Infrastruktur.* Kommunikasjonsmessige flaskehalsene flere steder utenom hovedveiene E6/E8, og som skaper spesielle utfordringer ift. pendlingsmuligheter og næringsutvikling særlig i et par av omlandskommunene.
- *Klargjorte arealer for næring og bolig.* Det hevdes å være for lite klargjorte områder til utbyggings- og vekstformål i enkelte kommuner, men ikke alle.
- *Noe fragmentert regionalt innovasjonssystem* som følge av relativt mange småbedrifter og virkemiddelaktører, og samtidig enkelte institusjonelle barrierer mellom kunnskapsinstitusjoner og deler av næringslivet.
- *Små og spredte næringsmiljøer i omlandskommunene.* Mange av de lokale næringsmiljøene er forankret til unike ressurser og fortrinn i omlandskommunene, og som er viktig for samlet verdiskaping i regionen. De har samtidig spesielle utfordringer knyttet til kapital- og kompetansetilgang, boligtilbud og befolkningsstrukturen.
- *Ubalansert utvikling.* Tromsøs størrelse og vekstkraft bidrar mye til regionens samlede verdiskaping, men også til en noe ubalansert vekst mellom by og omland. Byveksten har vekstspredningseffekter særlig til de integrerte nærområdene i regionen, mens andre deler av omlandet kommer mye

svakere ut av det. Dette kan skape noen utfordringer i forhold samhandlingen mellom kommunene.

4.7.4 Noen mulige trusler for utviklingen i by og omland

By- og omlandskommunene kan også stå ovenfor enkelte trusler mot nærings- og samfunnsutviklingen framover. Dette vil blant annet kunne være:

- *Eksternt eierskap.* Noe innslag av eksternt eierskap kan være gunstig for utvikling i enkelte næringer. Problemer med kapitallekkasje og sårbarhet kan oppstå om innslaget av eksternt eierskap blir for dominerende i viktige bransjer og nøkkelvirkomhet.
- *Fritidskommuner.* Omlandskommunene utvikles ensidig til ”fritidskommuner” for bybefolkningen, og der ledige boliger brukes som hytter samtidig som boligtilbudet for unge voksne og potensielle innflyttere ikke bygges ut og næringsutvikling der hemmes.
- *Nasjonal politikk som forsterker sentraliseringen* kan svekke betingelsene for bosetting og verdiskaping særlig i omlandskommunene, som har viktig funksjoner i regionen. Det vil eksempelvis kunne skje med en simultan liberalisering i næringspolitikken, redusert distriktpolitikken og forsterket kommunereform som sentraliserer viktige velferds- og tilretteleggingstjenester.

4.7.5 Noen muligheter for samhandling

Offentlig og private aktører i ulike sektorer og på ulike nivå i en region kan gjennom samhandling om felles mål og tiltak bidra til å styrke betingelsene for næringsutviklingen i området. Viktige elementer i regional næringspolitisk strategi vil være å:

1. Satse på eksisterende ressurser, næringer og klynger der regionen har spesielle fortrinn og potensialer i by og omland.
2. Styrke entreprenørskap, innovasjon og omstillingsevne i næringslivet i by og omland.
3. Styrke betingelsen for kunnskapsflyt og innovasjonsevne i relevante miljøer gjennom tiltak for klynge-, nettverks- og

arenautvikling mellom bedrifter, kunnskapsmiljø, virkemiddelaktører etc. ("myk infrastruktur").

4. Styrke regional samfunnsutvikling i videre forstand (næringsarealer, kommunikasjoner, tjenestetilbud, bostedsattraktivitet, lokalsamfunnsutvikling etc.)

Samlet omfatter en moderne næringspolitikk med andre ord politikk, planlegging og tiltak for å styrke regional samfunns- og næringsutvikling i vid forstand.

Med utgangspunkt i situasjonen i Tromsøregionen vil vi trekke fram følgende fokusområder som relevante for samhandling om innovasjon og næringsutvikling i by og omland:

1. *Strategisk næringsplanlegging.* Kommunene har sammen med fylkes-kommune og statlige virkemiddelaktører, oppgaver og funksjoner av betydning for lokal og regional næringsutvikling på flere måter. Kommunene har oppgaver knyttet til strategisk næringsplanlegging foruten relaterte områder knyttet til arealplanlegging, skoletilbud og lokalsamfunnsutvikling i videre forstand. Samhandling knyttet til den strategisk nærings-planleggingen kan blant annet utvikles mer for å styrke mulighetene for å utnytte komplementariteter og synergier mellom de ulike lokalmiljøene i regionen.
2. *Klynge- og nettverksutvikling.* Det å utvikle sterkere klynger og nettverk mellom bedrifter og kunnskapsmiljø lokalt og regionalt på strategisk utvalgte næringsområder for by og omland, vil styrke betingelsene for innovasjon og næringsutvikling på sikt. Viktige strategiske områder er innen "mat- og drikkevarer fra sjø og land", "opplevelsesnæringer", enkelte "industribransjer" samt "FoU-intensive næringer". Kommunene kan ikke skape dynamiske klynger og nettverk, men de kan bidra til å understøtte klynge- og nettverksutvikling gjennom arrangementer og tilrettelegge møteplasser, utvikle gode næringsarealer, stimulere til nyetableringer i nisjer som kompletterer eksisterende næringer og klyngemiljø, bidra til å styrke skole- og opplæringstilbud relatert til næringsmiljøet, synliggjøre unike fortrinn og kvaliteter utad osv. Det er viktig at kommunen trekker med seg og samarbeider med utviklingsaktører, næringsaktører og virkemiddelaktører i dette arbeidet med å

styrke lokal og regional klynge- og nettverksutvikling på strategisk utvalgte næringsområder.

3. *Kompetanse og rekruttering.* Det er behov for å styrke utdannings- og kompetansetilbudet på alle nivåer tilpasset viktige næringer. Særlig utfordringer er det med utdanningstilbud, lærlingeplasser og tilgang på fagutdannet arbeidskraft (flere industribransjer, maritim, reiseliv etc.). Det er behov for å utvikle etterutdanningstilbud for ledere/mellomledere i sentrale næringer. Kontakt med lokalt næringsliv i grunnskoleopplæringen.
4. *Gründerprogram og nettverk* for nyetablere i by og omland. Her kan kommunene i samarbeid med andre virkemiddelaktører være pådrivere for å utvikle en slik felles struktur som er godt tilpasset behovene i by og omland. Dette må vurderes nærmere i forhold til et helt nylig tilbud på feltet (knyttet til IntekLyngen), og som muligens vil dekke mye av behovet i regionen framover.
5. *Annen infrastruktur.* Det å forbedre kommunikasjonene internt i regionen (også utenfor hovedveiene E6/E8), har betydning for konkurranseutsatt virksomhet, pendlings- og servicemuligheter og dermed bostedsattraktivitet i mye av omlandet. Ansvarer hviler riktignok mest på fylkeskommunale og statlige myndigheter. Et annet forhold er mangelen på risikokapital i regionen og behovet for et eget regionalt såkornfond som kan gå inn med kapital i nyskapende prosjekter. Dette stiller i første rekke krav til statlige aktører. Et tredje område er et noe fragmentert virkemiddelapparatet og et behov for enda bedre koordinering av virkemiddelaktører og –ordninger (kommuner, fylkeskommune, Innovasjon Norge, SIVA, Fylkesmann, Sametinget etc) som gir et mer brukervennlig tilbud for aktører i regionen.

5 Boliger og boligmarked

Arbeidsmarkedet står sentralt innenfor analyser av regional vekst- kraft og utvikling. I arbeidsmarkedet møtes næringslivets og offentlig sektors behov for (etterspørsel etter), og befolkningens tilbud av, arbeidskraft. Ovenfor har vi diskutert dette for Tromsø-regionens del. Imidlertid har vi foreløpig ikke diskutert boligmarkedet og infrastruktur/transport.

Av ressurs- og prioriteringshensyn har vi valgt å behandle boligmarkedet og infrastruktur/transport noe mindre grundig enn befolkning og næring. Vi baserer oss i stor grad på generelle betraktninger, kombinert med empiri fra offentlig statistikk samt noe empiri samlet inn fra informanter i regionen. Både bolig og infrastruktur/transport er viktige områder for regionalt samspill og samarbeid, enten vi tar utgangspunkt i teori, erfaring eller informantenes kommentarer knyttet til disse temaene.

Begrepet *bolyst* ble av prosjektets informanter trukket fram som et viktig begrep når bostedsattraktiviteten skulle defineres. Man snakket om nytten (gleden) av å bo nær Tromsø, som en attraktiv senterkommune, samtidig som det er mulig å bo luftig, fritt og billigere i nabokommunene dersom man ønsker det. Slik kombinerer Tromsøregionen urbane og naturbaserte kvaliteter. Regionen er en stor matprodusent, blant annet innenfor havbruk. Arbeidsledigheten er lav, og utflyttingen har stanset opp. Imidlertid er inntektsgrunnlaget i omlandskommunene ikke godt nok. Det betyr at selv om mange kanskje vil, er det vanskelig å få til vesentlig økt bosetting i omlandskommunene. Mye tyder på at det i det minste kreves et visst samarbeid mellom alle kommunene i regionen når det gjelder arealbruk og boligfeltutbygging dersom også omlandskommunene skal få glede av den potensielle, framtidige befolkningsveksten i regionen.

5.1 Generelt om boliger og regional utvikling

Befolkningen trenger ikke bo og jobbe på samme sted. Derfor er det også slik at befolkningsutviklingen og sysselsettingsutviklingen ikke trenger utvikle seg parallelt innenfor hver eneste kommune. Normalt sett er det tvert i mot ikke slik. Dette gjelder spesielt i regioner som består av et stort sentrum, med mange arbeidsplasser, og mindre naboområder, slik som Tromsøregionen.

Tromsøregionen har slik sett dette felles med mange andre regioner, som domineres av et relativt stort senter (by) med et oppland bestående av mindre kommuner med relativt små tettsteder og ofte vesentlig færre både innbyggere og arbeidsplasser. Det er ofte en arbeidsdeling mellom sentrum og omland i slike regioner, som vi har diskutert ovenfor.

I sentrum utvikles det gjerne et tjenstedominert næringsliv, basert på lokaliseringen (sentralt i regionen) og markedsstørrelse. Som vi viser i kapittel 4 er denne markedsbaserte utviklingen for Tromsø del klart forsterket av byens funksjon som landsdelssenter og de institusjoner som har blitt lokalisert hit som en følge av dette. Landsdelssenterfunksjonene har selvsagt også ringvirkninger til resten av byens økonomi og bidrar til å styrke senterfunksjonene ytterligere ved at flere tjenester trekkes til byen. Omlandskommunenes næringsliv domineres i større grad av ressursbasert produksjon (primærnæringer), en del industri og offentlig tjenesteproduksjon. Det er også helt klare skalaforskjeller mellom byen og omlandet, og for Tromsøregionens del er byen svært dominerende.

Når aktiviteten i byen vokser, enten det er hovedsakelig i privat eller offentlig regi, vokser også behovet for arbeidskraft, og antall innbyggere vokser. Innbyggerne skal selvsagt ha et sted å bo. Som nevnt ovenfor er det imidlertid ikke slik at bostedet må være det samme som arbeidsstedet – man kan pendle til jobben.

Ved arbeidsmarkedsstyrt befolkningsvekst er det ofte slik at befolkningen vokser i sentrum først. Boliger bygges ut mer eller mindre i takt med behovet. Imidlertid vil det ofte være slik at det blir arealknapphet i sentrum. Det fører til at tilbudet av boliger ikke lenger klarer følge behovet, og prisene i sentrum stiger. Prisene utenfor sentrum stiger som regel ikke i samme takt. Erfaringen tilsier således at boligprisene synker med avstand til sentrum. Avstanden til sentrum trenger ikke her måles i antall km,

men snarere måles den i form av reisetid og tilgjengelighet. Jo lettere det er, og jo kortere tid det tar, fra bosted til arbeidssted, desto dyrere er boligen. Dette illustrerer også at det er en klar sammenheng mellom infrastrukturbygging, transport og boligprisforskjeller mellom sentrum og omland.

Samtidig vil det ofte være forskjell på boligtyper mellom sentrum og omland. I sentrum gjør blant annet arealknappheten at man har flere små boliger enn i omlandet, gjerne i form av boliger i leiegårder eller blokker. Boligstrukturen i omlandet domineres gjerne av eneboliger i større grad. Slik sett har det vært vanlig at innbyggere som ønsker enebolig gjerne har bosatt seg i omlandet, men altså med større avstand til jobb enn dem som bor i sentrum. Dette gjelder ofte for barnefamilier. Innbyggere som prioriterer kort avstand til jobb, kan gjerne velge mindre boliger i sentrum framfor større boliger lenger unna. Dette gjenspeiler seg også ofte i prisene, der to-treroms leiligheter i sentrum gjerne kan koste omtrent like mye som mye større eneboliger med hage beliggende i omlandet.

5.2 Boligstruktur i Tromsøregionen

Tabell 5.1 viser antall boliger totalt (siste kolonne) og fordelt på boligtyper i prosent av antall boliger (øvrige kolonner). Vi ser at det er store forskjeller mellom kommunene. I Tromsø kommune er drøyt 40 prosent eneboliger, mens omlandkommunene gjennomgående ligger på omtrent 90 prosent eneboliger. I Tromsø er det relativt mange flerhusholdsboliger, og drøyt 20 prosent av boligene ligger i blokker. I de øvrige kommunene er det få flerhusholdsboliger.

Tabell 5.1 *Antall boliger og boligtype i prosent av antall boliger 2013*

	Ene- bolig	To- manns	Rekke- hus etc	Bolig- blokk	Bofelles- skap	Andre bygg	Antall
1902 Tromsø	43,8	11,2	16,4	22,2	4,4	2,0	36169
1933 Balsfjord	88,6	4,3	3,2	0,9	1,4	1,7	3049
1936 Karlsøy	91,4	3,0	2,9	0,5	1,4	0,8	1319
1938 Lyngen	91,4	3,1	2,0	0,4	1,1	2,0	1659
1939 Storfjord	90,8	4,4	3,0	0,0	0,0	1,8	903
Tromsøregionen	51,2	10,0	14,2	18,7	3,9	2,0	43099

Kilde: SSB

Denne strukturen er av stor betydning for rekruttering av tilflyttere til omlandskommunene, spesielt knyttet til enpersonhushold og unge voksne i etableringsfasen. Ved å satse på flere, mindre boliger vil nabokommunene til Tromsø i framtida kunne framstå som mer attraktive for disse befolkningssegmentene. En slik satsing krever imidlertid for det første et samarbeid mellom kommunene og deres arealplanlegging. I tillegg kreves et samarbeid mellom den enkelte kommunen og potensielle utbyggere av boliger, både framtidige eiere (private, boligbyggelag eller kommunene selv) og entreprenører.

I noen omlandskommuner, som for eksempel Karlsøy, ser man tendenser til at innbyggere flytter ut. Samtidig beholder flere sin (arva) bolig i Karlsøy, som ofte nyttes som fritidsbolig. Dette bidrar til at det blir svært vanskelig for nye innbyggere å etablere seg i kommunen, siden det ikke er ledige boliger der. I neste trinn kan slik bruk av eksisterende boligmasse føre til lavere skatteinn- gang for kommunen. Dette bidrar til å redusere tjenestetilbudet og kan gjøre kommunen mindre attraktiv for framtidig boligutbyg- ging. Slik sett kan man få en avfolkning av kommunen selv om det for det første finnes eiere til og brukere av all eksisterende bolig- masse og det for det andre finnes folk som potensielt kunne tenkt seg å bosette seg der.

Fritidsboligmarkedet er imidlertid ikke bare negativt for omlands- kommunene. De har, som nevnt, god tilgang på natur og et godt friluftslivstilbud. Informantene understreket i den forbindelse at det er et marked for fritidsbolig for tromsøfolk i omlandskommu- nene. Dette har ringvirkninger til annen virksomhet i omlands- kommunene. Undersøkelser viser at hytteeiere legger igjen mellom 20' og 50' kroner årlig i den kommunen de har fritidsbolig. Økt etterspørsel lokalt kan også bidra til at det blir rom for et breiere tjenestetilbud lokalt, kanskje spesielt innenfor visse typer handel, enn det ellers ville vært. Etter hvert som arbeidslivet blir mer fleksibelt (mindre stedbundet, større individuell disposisjon av arbeidstid) er det mange som har to boliger som de deler tida si mellom i større grad enn det som var vanlig tidligere. Den ene boligen (hverdagsboligen) kan være lokalisert nær sentrum (Tromsø), mens den andre er en fritidsbolig i en av nabokommu- nene.

Tabell 5.2 *Antall fritidsboliger eid av innbyggere fra egen kommune, folk fra Tromsø og folk fra andre kommuner*

	Antall	Egne innbyggere	Tromsø-folk	Fra andre kommuner
Karlsøy	972	125	715	132
Balsfjord	1091	149	760	229
Lyngen	371			
Storfjord	297		230	67
Tromsø	1410	1095	1095	315

Kilde: Tromsø kommune

Tabell 5.2 illustrerer hvor eiere av fritidsboliger⁴⁸ i kommunene i Tromsøregionen er bosatt. Naturlig nok er de fleste fritidsboligene eid av folk som er registrert bosatt i Tromsø. Selv om en god del av de fritidsboligene som eies av folk fra Tromsø også befinner seg innenfor kommunens grenser, eier man flere fritidsboliger i nabokommunene. Dette illustrerer at det er et samkvem mellom Tromsø og nabokommunene når det gjelder fritidsboligmarkedet, med de ringvirkninger dette har for den lokale økonomien i hver av nabokommunene.

5.3 Boligpriser

Boligprisene synker, som nevnt ovenfor, med avstand til sentrum. Boligstrukturen i Tromsøregionen er, i likhet med andre sentrumsorienterte regioner, preget av dyre, sentrumsnære boliger og rimeligere boliger lenger unna sentrum. Dette ble av informantene trukket fram som en flaskehals for framtidig befolkningsutvikling i sentrale Tromsø. Dersom regionen som helhet fortsetter å vokse, kan dette imidlertid trekke i retning av økt attraktivitet for omlandskommunene.

Boligprisene i Tromsø er høye og stiger. Statistikken viser at kvadratmeterprisen for eneboliger⁴⁹ i Troms samlet ligger på ca 75 pro-

⁴⁸ Tabellen er ikke komplett. Informasjonen er basert på en survey gjennomført i regionen.

⁴⁹ Kvadratmeterprisen for flerhusholdsboliger er vesentlig høyere enn for eneboliger, og høyest for blokker. Forskjellen mellom Tromsø og Troms fylke er imidlertid mindre for slike boliger enn for eneboliger, noe som sannsynligvis skyldes at det er svært få flerhusholdsboliger utenfor Tromsø, slik at

sent av prisen i Tromsø (SSB statistikkbanken). Samtidig opplever også nabokommunene økende grad av press i boligmarkedet, og med stor befolkningsvekst framover vil det være behov for nye boliger både i Tromsø og nabokommunene i følge informantene. Dette innebærer blant annet at det må legges til rette for boligbygging gjennom arealpolitikken, noe som med fordel kan skje i samarbeid mellom kommunene. I dag pekes det på at en del mindre kommuner i regionen fortsatt bruker "gamle" arealplaner. Boligbygging krever for øvrig også at det finnes entreprenører (leilighetsbygging) som er villig til å ta sjansen på å bygge ut boliger tilpasset økt antall en-personshushold, og kanskje til og med utleieboliger. Denne sjansen er entreprenører villig til å ta dersom de kan forvente en normalavkastning på investeringen sin (altså at boligprisene er stabile eller øker framover). På eneboligsida har vi tilsvarende situasjon, men der er det ofte tilrettelegging av tomter for privat boligbygging som er utfordringen.

Den framtidige "normalavkastningen" på investeringer i boliger er naturligvis betinget av at boligprisen øker (minst) like raskt som pengene ville vokst dersom de sto i banken. Boligprisveksten må altså minst være like høy som rentenivået, pluss en eller annen form for risikopremie. Selv om informantene i prosjektet tror på en framtidig boligprisvekst i store deler av Tromsøregionen som en følge av fortsatt høy etterspørsel etter boliger, er imidlertid annenhåndsverdien av boliger i regionen usikker. Det er en rekke forhold som vil påvirke annenhåndsverdien, både generelle (som utviklingen i boligmarkedet generelt i landet og i andre byområder, og som utviklingen i rentenivået), regionspesifikke (som framtidig nærings-, sysselsettings- og befolkningsvekst i regionen) og lokale (som vil kunne gi ulike utviklingstrekk i boligmarkedet i kommunene). Dersom annenhåndsverdien er mer usikker enn andre steder, reduseres aktørenes villighet til å investere i boliger i (deler av) regionen sammenliknet med i andre regioner. Slik sett er det også viktig å sammenlikne potensiell innbyggerutvikling i Tromsøregionen med potensialet i andre storbyregioner når avkastningen på boliginvesteringer vurderes. Byggekostnadene er omtrent de samme, uavhengig hvor i landet man er. Det er tomteverdien som varierer mest. Det er stor variasjon i tomteverdi internt i Tromsøregionen og mellom (deler av) Tromsøregionen og andre deler av

omsetningen (grunnlaget for statistikken) i større grad enn for eneboliger domineres av Tromsø.

landet. Dette bidrar til å gjøre annenhåndsverdien av boliger i omlandskommunene til Tromsø mer usikre enn i Tromsø sentrum og i mer sentrale storbyregioner.

5.4 Samarbeid om arealplanlegging og boligbygging

Kommunen har flere roller når det gjelder boligbygging (Barlindhaug m fl 2014). For det første er kommunen *reguleringsmyndighet*. Dette betyr at det er kommunen som er ansvarlig for å allokere utbyggingsarealer innenfor sine grenser. Dette gjelder både nærings- og boligarealer. For det andre er kommunen en viktig *pådriver* når det gjelder utbygging av boliger. Denne rollen kommer fra det behovet som kommunen ser for økt boligbygging. For det tredje er kommunen ofte (som regel) en viktig *grunneier* innenfor sine grenser. Slik sett kan kommunen allokere egne arealer til boligbygging, om den vil. Til sammen utgjør disse tre forholdene rammene for kommunens påvirkning av boligbyggingen, som er regulert gjennom en rekke lover og regler. Normalt sett skjer imidlertid selve byggingen i regi av private utbyggere, slik at kommunen blir tilrettelegger i stor grad.

Virkemidlene kommunen besitter er knyttet opp mot disse rollene. Kommunen kan regulere gjennom sine utbyggingsplaner på ulikt detaljeringsnivå. Kommunen kan også bestemme rekkefølgen på utbygging. Den kan inngå utbyggingsavtaler med private. En slik avtale kan også inneholde bestemmelser om kommunalt kjøp av (et visst antall) boliger til markedspris. I tillegg kan kommunen velge å subsidiere utbygging, under visse betingelser. Det finnes også visse statlige støtteordninger som kommunen kan bruke, enten selv eller formidle de mulighetene som finnes til privat utbygger. Kommunen påvirker også, gjennom kjøp og salg av tomter, utbyggingsmulighetene i kommunen.

Det er gjerne slik at kommunene ønsker å utnytte eksisterende infrastruktur best mulig. Dette gjelder både fysisk og sosial infrastruktur. De ønsker også ofte å konsentrere utbygging, slik at de ikke må investere i ny infrastruktur i for mange områder samtidig, og de bruker rekkefølgebestemmelsene til å styre boligbyggingen. De private utbyggerne er blant annet opptatt av å spre byggingen, slik at markedet tar unna det økte tilbudet.

De fem kommunene i regionen kan velge å samarbeide om å utvikle arealer (og tilknyttet infrastruktur) til framtidig boligbygging. Et slikt samarbeid kan for eksempel bety at ulike kommuner prioriterer arealer til ulike boligtyper, eller man kan velge å legge ut arealer til utbygging på ulike tidspunkter, slik at man får en samlet strategi for boligbygging for hele regionen. Hvor aktuelt og mulig et slikt samarbeid er, er et annet spørsmål og opp til kommunene selv. Alternativet er at det legges ut arealer i flere kommuner, og at markedet får råde når det gjelder videre boligutbygging. Prosjektets informanter understreket for øvrig, og som nevnt, at eksisterende planer i flere av kommunene er gamle og til dels utdaterte. Dette er kanskje den første utfordringen å ta tak i.

6 Infrastruktur og transport

Infrastruktur og transport binder kommunene i en region sammen. Samtidig inngår dette som en del av et større infrastruktur- og transportnettverk som binder flere regioner sammen. Slik sett dreier infrastruktur og transport seg i stor grad om tilgjengelighet. God kvalitet på infrastruktur og transport internt i en region gir god tilgjengelighet internt i regionen, noe som samtidig bidrar til god intern flyt av personer og varer. Tilsvarende gir gode eksterne forbindelser god tilgjengelighet utad, noe som bidrar til god tilgang på varer og personer inn og ut av regionen, i tillegg til generell tilgang på det eksterne infrastruktur- og transportnettverket.

I vårt tilfelle har vi valgt å avgrense infrastruktur til nettverksinfrastruktur. Vi har fokusert spesielt på transportinfrastruktur (fysisk transport), som veier, flyplasser og havner. Jernbane er i utgangspunktet ikke veldig aktuelt i Tromsøregionen, selv om det finnes tilhengere av å bygge ut Nord-Norgebanen. Dersom samfunnets samlede midler til infrastrukturinvesteringer er gitte, vil jernbaneinvesteringer sørpå isolert sett gi lavere veginvesteringer nordpå. Slik sett har alle infrastrukturprosjekter en regional fordelings-effekt. De områdene som tilgødeses med infrastrukturmidler, får også bedret infrastruktur. Bedret infrastruktur gir bedret tilgjengelighet internt i en region og/eller ut av regionen. Dersom investeringen ikke ga bedret tilgjengelighet, ville det ikke være noe poeng å gjennomføre den.

Bedret tilgjengelighet vil bidra til å redusere transportkostnadene internt i regionen og eksternt. Internt i regionen bidrar reduserte transportkostnader først og fremst til å knytte regionen bedre sammen. Slik sett blir det enklere å reise mellom to punkter i regionen, noe som innebærer at det vil være lettere å ha forskjellig bosted og arbeidssted, eller bosted og sted der man etterspør service, handel eller kulturopplevelser. Dette kan også kalles senterutvidelse. I noen tilfeller kan dermed endringer i infrastrukturen

internt i en region føre til økt konsentrasjon av aktiviteter til (færre) sentra, altså økt regional sentralisering. Engebretsen og Gjerdåker (2012) viser for eksempel at veginvesteringer og redusert reisetid har hatt store effekter for senterstørrelse, senterstruktur, senterhierarki og regionforstørring mange steder i landet. Bedret infrastruktur fører også til at regionen som helhet lettere kan betjene en befolkning som har varierende bostedspreferanser, men som jobber i sentrum av regionen. Noen kan ha preferanser for ren luft, god plass og relativt lave boligpriser, samtidig som de godtar en viss avstand til sentrum (jobb og tjenestekonsum). Andre kan ha mer urbane preferanser, ved at de prioriterer kort avstand til jobb og tjenester framfor ren luft, god plass og lave boligpriser. Gode transportforbindelser bidrar til at begge disse gruppene kan betjenes innenfor samme region.

Ved bedringer i infrastrukturen reduseres også transportkostnadene ut av regionen. Dette fører til at det blir billigere å frakte gods og personer til og fra regionen. På den ene siden bidrar dette til å øke konkurranseevnen for eksportorientert næringsliv, som får en lavere kostnadsbase og dermed økt konkurranseevne. Imidlertid kan reduserte transportkostnader inn til regionen føre til at importorientert næringsliv får økt konkurranse med importerte varer og tjenester. Det kan spesielt føre til at sentrum i regionen får økt konkurranse med sentra av tilsvarende størrelse utenfor regionen. Denne typen senterkonkurranse er, på grunn av store avstander, ikke spesielt aktuell i Tromsøregionen.

En annen effekt av god og forbedret infrastruktur er at tiltakene i seg selv, gjennom agglomerasjonseffekter (se for eksempel Heggedal mfl 2014) kan ha positive virkninger for produktiviteten i regionen. Man kan altså få mer ut av input i produksjonen i regioner som har bra kvalitet på infrastrukturen. Dette gjelder spesielt infrastrukturforbedringer mellom urbane områder. Avstanden mellom Tromsø og andre byer av en viss størrelse er imidlertid stor. Nærmest er Harstad/Narvik og Alta (eventuelt Hammerfest), men det vil kreve store infrastrukturforbedringer for å kunne redusere avstanden mellom Tromsø og disse områdene vesentlig.

Infrastruktur knyttet til andre former for kommunikasjon kan også være viktig. Vi tenker her spesielt på breibånd/fibernet. Denne formen for kommunikasjonsinfrastruktur får økende betydning både for næringsliv og befolkning. Etter hvert har tilgangen på breibånd og/eller fibernet fått tilsvarende betydning som telefo-

nen hadde for noen år siden, altså det er noe man har tilgang på. Dette gjelder spesielt tilgang på rask internettforbindelse, som kan brukes til kommunikasjon med andre bedrifter/folk, men som også blir mer og mer brukt til daglige tjenester som tidligere ble ordnet manuelt.

En markedsstyrt utbygging av denne formen for infrastruktur avhenger av lønnsomhet, det vil si at utbygger får en avkastning på sin investering. Dette avhenger igjen av betalingsvillighet og dermed av en viss etterspørsel fra befolkning og næringsliv. På generelt (ikke spesifikt for Tromsøregionen) grunnlag kan vi derfor si at breibånd og fibernett som utbygges i regi av markedet vil bli bygget ut i sentrale strøk (der lønnsomheten er høyest), men ikke i utkantområder. Hva kritisk masse er for nivået på etterspørselen for å sikre en utbygging i utkantområder er vi usikre på, men det går en grense for dette ett eller annet sted. Deler av Tromsøregionen er rammet av dette i dag.

6.1 Infrastruktur og finansieringsformer

Markedsbasert infrastrukturutbygging har de seinere årene blitt mer og mer vanlig. Dette gjelder elektronisk kommunikasjon, som nevnt ovenfor, men også mer tradisjonell transportinfrastruktur blir i økende grad (delvis) markedsfinansiert. Kjennetegnet ved en markedsbasert⁵⁰ utbygging er at man først bygger ut der etterspørselen er høyest. På den måten kan man hente ut deler av finansieringen i markedet, for eksempel gjennom bompenger eller gjennom andre brukerorienterte avgifter, samtidig som nyttedelen av en nytte-kostnadsbrøk er høy. Dette påvirker rekkefølgen på infrastrukturprosjekter, noe som kanskje er spesielt viktig i Norge som har hatt tradisjon for at rekkefølgen på prosjektene i stor grad har vært politisk styrt, og der fordeling mellom regioner har vært et typisk viktig utbyggingskriterium., se for eksempel NOU 2015:1. Samtidig påvirker det den regionale fordelingen mer indirekte ved at de fleste infrastrukturtiltakene som er markedsstyrt forutsetter statlig delfinansiering, slik at det blir mindre statlige midler igjen til tiltak i regioner der etterspørselsbasert finansiering er mindre aktuelt.

⁵⁰ Markedsbasert betyr her at utbyggingen er etterspørselsstyrt og helt eller delvis finansiert i markedet. Det betyr at utbyggingen kan være delvis offentlig finansiert.

Når etterspørselen blant dem som bruker akkurat den utbygde infrastrukturen brukes som utbyggingskriterium, tar man *ikke* hensyn til at all infrastrukturbygging også bidrar til å utvide eksisterende infrastrukturnettverk og/eller forbedre tilgjengeligheten innenfor dette nettverket. Alle brukere av nettverket har glede av enhver slik utbygging/forbedring, men nytten blant ”tilfeldige” brukere blir i mindre grad kvantifisert. Slik sett vil den nytten potensielle brukere har av at nettverket blir større/bedre, ikke inngå i beslutningsgrunnlaget. Nettopp slike nettverkseffekter er et viktig argument for alternativer til markedsbasert finansiering av infrastruktur. Dette gjelder transportinfrastruktur generelt, men er kanskje spesielt relevant for breibånd/fibernet.

6.2 Infrastruktur og transport i Tromsøregionen

De fem kommunene i Tromsøregionen preges, naturlig nok, av geografi. Fjord, fjell, øyer og relativt store avstander, der folk i hovedsak er bosatt langs fjordarmer, på øyer og i innlandet i dalene, preger bosettingsmønsteret. Næringsliv, tjenestetilbud og arbeidsplasser er i stor grad lokalisert i eller rundt Tromsø by, der næringslivet i nabokommunene til dels er mer naturressursbasert og lokalisert mer spredt. Geografien stiller store krav til transportinfrastrukturen internt i regionen, men også til ulike former for kollektivtransport, for at tilgjengeligheten skal være god, slik at man skal kunne utnytte de utviklingsmulighetene regionens naturgitte fortrinn gir.

Figur 6.1 *Veger i Tromsøregionen*

6.2.1 Veger, bruer og tuneller

Tradisjonelt har vegforbindelsene internt i Tromsøregionen vært bygget langs fjordene og i dalbunnene. Dette har vært supplert med ferjedrift, enten for å krysse fjorder eller for å kople øyene og fastlandet sammen. Bruer og tuneller har kommet på de mest trafikkerte lenkene internt i regionen, spesielt rundt Tromsø, slik at man har kunnet øke tilgjengeligheten til Tromsø sentrum, spesielt for nærområdet rundt. Slike investeringer bidrar generelt sett til at

tilgjengeligheten til sentrum øker også for dem som er bosatt lenger unna.

Mye av forbindelsene er basert på privatbil. I følge informantene er det imidlertid fortsatt altfor mange ferjeforbindelser i Tromsøregionen. Samtidig er kollektivtilbudet for dårlig. Dette gjelder spesielt bussfrekvensene, som i liten grad gir dem som er bosatt et stykke unna sentrum anledning til å utnytte Tromsøs tjenestetilbud fullt ut. Både ferjeforbindelsene og busstilbudet vurderes til dels som hemmende for utviklingen på arbeidsmarkedet, i den forstand at tilgjengeligheten for dem som ønsker å bo i flere av nabokommunene er for dårlig til at de kan utnytte det breie arbeidsmarkedet i Tromsø fullt ut.

Samtidig er det i stor grad mangel på utfartsparkering i nærheten av friluftsområder, noe som gjør det vanskelig å bruke disse i så stor grad som kan kanskje skulle ønsket.

Generelt sett vurderer informantene infrastrukturforbindelsene i regionen til å være i relativt dårlig forfatning. Dette gjelder vegstandarden generelt, selv om en del veger er av helt ok kvalitet, og det gjelder avhengigheten av ferger. Tilsvarende er, som nevnt, kollektivtransporten i regionen dårlig og svekket over tid. Dette gjelder både antall avganger og antall ruter, og manglende kveldsavganger.

Finansiering og fylkeskommunen

Troms fylkeskommune har ansvaret for infrastrukturutbygging regionalt, og for regional kollektivtransport. Mye av forklaringen på at deler av vegnettet må regnes som dårlig, samt på at kollektivtransporttilbudet og ferjetilbudet er svekket over tid, kan tilbakeføres til fylkeskommunens dårlige økonomi, eventuelt til nedprioritering av infrastruktur og transport når fylkeskommunen har måttet velge mellom mange gode tiltak. Videre utbygging av infrastruktur og et godt transporttilbud vil imidlertid kunne ha gunstige effekter på regional vekstkraft.

6.2.2 Ut av og gjennom Tromsøregionen

Det er egen flyplass i Tromsø, med det som av informantene karakteriseres som et godt rutetilbud. Dette bidrar til at kontakten ut av regionen blir god for dem som er bosatt i nærheten av flyplassen. Når dette sees i sammenheng med relativt gode vegfor-

bindelser til boligstrøkene rundt flyplassen, blir tilgjengeligheten via fly relativt god. Imidlertid anser informantene at lufthavnen bør bygges ut og blant annet få flere direkteruter internasjonalt. Det finnes et flyplassutvalg som jobber med dette lokalt, og som kan være en god samarbeidspartner når det gjelder å få til en utvidelse.

Generelt sett er havnesituasjonen i regionen god. Tromsø har en stor fiskehavn, og det er et godt tilbud knyttet til havneinfrastruktur i kommunen generelt sett. Dette kommer hele regionen til gode, og informantene vurderer en videre utvikling av Tromsø havn som sentralhavn til å være en mulighet både for Tromsø og omlandskommunene framover. Tromsø havnen er en av sju såkalte ”utpekte havner” i Regjeringens havnestrategi (2015). Dermed regnes havna som en av de havnene som har særskilt viktige funksjoner i havnenettverket i Norge. Slik sett blir Tromsø havn satset på av sentrale myndigheter. Det er imidlertid også en rekke gode lokale havner i regionen. Imidlertid er ferjedriften på et minimum, i følge informantene. Mange deler av regionen blir isolert etter at siste ferja har gått, det vil si etter klokka fem på ettermiddagen.

Vegforbindelsene ut av og inn i regionen er av svært varierende kvalitet. Informantene påpekte i den forbindelse at forbindelsene fra øst til vest er gode. Imidlertid regnes vegforbindelsene nordfra (sørfra) og sørover (nordover) som svært manglende og dårlige, særlig når det gjelder en ytre forbindelse, og informantene signaliserte behov for utbygging av en ytre stamveg gjennom Troms. Slik sett fungerer vegnettet gjennom fylket og regionen som en barriere mot transporter mellom henholdsvis Finnmark og Nordland og Troms inkludert Tromsøregionen. Dette gjelder både gjennomgangstrafikk og trafikk som har endepunkt i Tromsøregionen.

Finansiering og konkurranse om statlige midler

Videre utbygging av en del av den infrastrukturen som er nevnt i dette avsnittet er avhengig av statlige midler. Slik sett konkurrerer videre vegutbygging i regionen med for eksempel utbygging av stamveg på Vestlandet og ny motorveg mellom Oslo og Asker. Store planlagte og pågående investeringer i vegnettet andre steder i landet har, naturlig nok, konsekvenser for muligheten til å kunne prioritere videre utbygging i Nord-Norge. En slik nedprioritering av statlig infrastruktur i Nord-Norge vil også kunne ha effekter på muligheten til å utnytte eventuelle framtidige utviklingspotensialer

knyttet til Tromsøregionens fortrinn, blant annet knyttet til utnyttelse av naturressurser knyttet til fiskeri, energi og reiseliv.

6.3 Tjenestetilbud som infrastruktur

Til slutt vil vi kort nevne at tilgangen på tjenester også kan oppfattes som en del av infrastrukturen i regionen. Regionforstørring gjennom bedre tilgjengelighet kan ha konsekvenser for tjenestetilbudet dersom produsenter av visse tjenester ser seg tjent med å utnytte eventuelle stordriftsfordeler og konsentrere produksjonen i færre bedrifter (og kanskje også geografisk). Her påvirkes tjenestetilbudet av økt tilgjengelighet.

Imidlertid er altså tjenestetilbudet også en (viktig) del av infrastrukturen i regionen. God tjenestetilgang er en viktig rammebetingelse når befolkningen skal ta sine bosettingsvalg. Dette gjelder spesielt personretta tjenester, der tilgangen både på offentlige og private, personretta tjenester er viktige. Kommunene er ansvarlige for offentlige, personretta tjenester. Generelt sett vil hver kommune tilby sine innbyggere tjenester som er tilpassa befolkningsstrukturen, innbyggernes preferanser (som kommer til syne gjennom lokaldemokratiet) og de økonomiske rammebetingelsene kommunene står overfor gjennom inntekter fra skatt og rammetilskudd. Tilsvarende vil næringslivet vurdere tilgangen på forretningsmessige tjenester som en viktig rammebetingelse når man skal gjøre sine lokaliseringsvalg.

Når det gjelder private tjenester retta mot innbyggere og næringsliv har Tromsøregionens noen særlige fortrinn, som vi har diskutert ovenfor, blant annet som en følge av at Tromsø har vært utviklet som landsdelssenter gjennom mange år. Det er noen flaskehalsar knyttet til å utnytte dette tjenestetilbudet for befolkning og næringsliv lokalisert utenfor Tromsø kommune, blant annet knyttet til manglende infrastruktur og kollektivtransport. Dette kan være en lokaliseringssulempe for regionen. Generelt er tilgjengeligheten, på grunn av geografien i området og en infrastruktur som i hvert fall delvis er av relativt dårlig kvalitet, dårligere enn i tilsvarende storbyregioner i andre deler av landet. Det er samtidig noen avstandsulemper knyttet til å være så langt mot nord. I hvilken grad Tromsøregionen klarer å konkurrere med andre regioner framover vil selvsagt påvirkes av regionens naturgitte fortrinn, noe som trekker opp for Tromsøs del. Samtidig vil mulighetene påvirkes av

Tromsøregionens attraktivitet, både for næringsliv og innbyggere, sett i forhold til andre regioners attraktivitet. Her har Tromsøregionen noen fordeler, blant annet knyttet til et godt og omfattende tjenestetilbud, men også noen ulemper. Ulempene er blant annet knyttet til tilgjengelighet, og det er derfor en utfordring for regionens framtidige utvikling at tilgjengeligheten kan bedres.

7 Samarbeid og samordning innen samfunns- og næringsutvikling

Gjennomgangen foran har dekket en rekke forhold knyttet til samfunns- og næringsutviklingen i Tromsøregionen. Det framgår av drøftingen innenfor den enkelte arbeidspakke at de ulike temaene er knyttet sterkt sammen, og at de derfor bør sees i sammenheng. Det framgår også at regionen er attraktiv og har et klart utviklingspotensial. Til sammen tilsier dette at det bør legges til rette for å kunne utnytte dette potensialet. Spørsmålet er i hvilken grad samarbeid og samordning regionalt kan bidra til dette.

7.1 Samarbeid/samordning eller konkurranse?

Tromsøregionen består av fem kommuner. Kommunene har visse oppgaver, som til dels er klart definert. De har ansvaret for å produsere en del tjenester rettet inn mot befolkning og næringsliv. Dette gjelder både innenfor velferd og tekniske tjenester. De har ansvaret for planlegging, blant annet knyttet til arealer. De har også et visst ansvar for næringsutvikling. Kommunene har også andre oppgaver knyttet til forvaltning og demokrati, men de kommer vi ikke inn på her.

Løsningen av disse oppgavene skal imidlertid i utgangspunktet rettes inn mot kommunens egne innbyggere og deres eget næringsliv. Kommunene ansvar for det som skjer utenfor egne grenser er begrenset, og det er lett å tenke seg at hver kommune derfor ”er seg selv nok” og forholder seg kun til sitt eget. Slik sett er det også lett å se for seg at kommunene ”konkurrerer om alt”, som befolkning, arbeidskraft, kapital og næringer, og at de utvikler tjenester og planleggingsregimer som forholder seg til dette. De kommunene som lykkes i en slik konkurranse, vil også få et høyere

potensial for skatteinntekter, og dermed også kunne tilby bedre tjenester enn kommuner som taper i konkurransen.

Resultatet av en slik konkurransestrategi avhenger av flere ting. I regioner med relativt likeverdige (like store, like sterke) kommuner kan man tenke seg at de ulike kommunene vinner på noen områder, mens de taper på andre. Dette er kanskje et helt greit resultat. Imidlertid kan man også tenke seg at en eller et par kommuner er flinkere til å utnytte konkurransesituasjonen enn andre, og dermed vinner innenfor mange områder. Dette vil kunne være en selvforsterkende prosess både for vinner- og taperkommunene, som kan føre til en polarisering innenfor den aktuelle regionen.

Tromsøregionen er imidlertid ikke en region med like store eller like sterke kommuner. Tromsø kommune dominerer kraftig, både i form av sin størrelse og i form av sin funksjon som landsdelssenter og blant annet de tjenestene og det arbeidsmarkedet som finnes der. Dermed kan man tenke seg at en konkurransestrategi i utgangspunktet vil føre til stor vekst i Tromsø og vesentlig mindre vekst, og kanskje til og med nedgang, i de andre kommunene. Slik sett kan Tromsø, i en konkurransesituasjon, tenkes å vegetere på nabokommunene og utbytte dem ved å trekke til seg ressurser i form av arbeidskraft, kapital og næringsliv. Dette vil igjen kunne føre til en regional sentralisering i Tromsøregionen, med en negativ utvikling i omlandskommunene.

Spørsmålet er om samarbeid kan bidra til å redusere de mulige negative effektene av konkurranse mellom kommunene, og i så fall under hvilke betingelser man kan tenke seg at dette kan skje. Er det slik at "alle" kan tjene på samarbeid, i den forstand at man kan forvente større attraktivitet for regionen samlet og/eller større avkastning av de ressursene regionen til enhver tid har? Dette spørsmålet finnes det ikke nødvendigvis noe klart svar på, men vi ønsker først å se nærmere på noen generelle forhold som påvirker avkastningen av samarbeid, før vi ser nærmere på Tromsøregionens muligheter basert på arbeidspakke 1 til 5.

7.1.1 Fangens dilemma

Uttrykket *fangens dilemma* dreier seg om at aktører, som deltakere i et spill og som gruppe, vil tjene på å samarbeide framfor å konkurrere. Resultatet av en konkurranse vil være at vinneren får gevinsten, mens taperen naturligvis taper. Dersom man samarbeider,

endres denne fordelinga drastisk. Da kan ”alle” bli vinnere, i den forstand at alle får en gevinst, selv om gevinsten hver deltaker får godt kan være lavere enn den gevinsten én vinner ville fått i en konkurransesituasjon. Samtidig blir det ingen tapere, idet alle får en gevinst som vil være høyere enn den taperen ville fått i en konkurransesituasjon.

Bøygen knyttet til løsningen av fangens dilemma er at den forutsetter samarbeid. Det betyr at aktørene må finne fram til arenaer der de faktisk kan samarbeide om felles strategier for samlet sett å oppnå en større gevinst. Dette er også utgangspunktet for hele byregionprogrammet generelt, herunder også for analysen av Tromsøregionen.

7.1.2 Lokomotivteorien vs utbyttingsteorien

Lokomotivteorien og utbyttingsteorien er i utgangspunktet uavhengige av teorien om fangens dilemma. Utbyttingsteorien er basert på at sentrum i en region utbytter sitt omland. Det vil si at sentrum vegeterer på omlandet, i form av at man får avkastningen av de ressursene som befinner seg der. På den måten kommer veksten i sentrum, selv om ikke sentrum nødvendigvis er rikt på ressurser, men i kraft av sin størrelse eller andre forhold er sterkere enn omlandet. Sentrums størrelse og/eller styrke blir, i denne situasjonen, selvforsterkende. Sentrum og omland konkurrerer, og sentrum vinner konkurransen.

Lokomotivteorien er også basert på et sterkt sentrum. Her er tanken at en gunstig utvikling i sentrum også sprer seg til omlandet. Det betyr at økonomisk vekst i sentrum også fører til økonomisk vekst i omlandet, gjennom positive ringvirkninger. Man kan også tenke seg at sentrum og omland her har en arbeidsdeling, der sentrum for eksempel har mange arbeidsplasser og et bredt tjenestetilbud, og der omlandet tilbyr boliger (av en viss type) og dermed arbeidskraft som pendler til sentrum, og der næringsstrukturen i omlandet gjerne domineres av ressursbasert og/eller arealkrevende virksomhet.

7.1.3 Fordeling av gevinsten

Man kan i utgangspunktet tenke seg at enten lokomotivteorien eller utbyttingsteorien er gyldige for Tromsøregionen. Samarbeid kan, dersom en slags fangens dilemma eksisterer i utgangspunktet,

bidra til å trekke regionen som helhet i retning av en utvikling som preges av lokomotivteorien. Slik sett kan man altså, ved å redusere den regionale konkurransen, bidra til at regionen samlet sett får høyere vekst enn den ellers ville hatt. Grunnlaget for byregionprogrammet er implisitt at en eller annen form for fangens dilemma eksisterer, og at man derfor gjennom samarbeid kan få til større vekst i regionen samlet sett enn man ellers ville hatt. Samtidig mener man at omlandskommunene også vil tjene på større vekst i sentrum, gjennom ringvirkninger som følge av dette. Dette er imidlertid et postulat.

Selv om postulatet om at økt samarbeid fører til vekst er rett, vil det likevel være et spørsmål om i hvilken grad alle kommunene i Tromsøregionen vil tjene på vekst i Tromsø eller ikke. Dette avhenger av de koplingene som er mellom Tromsø og nabokommunene. I en situasjon som i stor grad er markedsbasert, vil markedet avgjøre hvilke kommuner som nyter godt av veksten i regionen. Dersom dette vil gi svært forskjellige utviklingstrekk i de ulike kommunene, vil det kunne være nødvendig å søke å påvirke resultatene av økt samarbeid slik at det blir en annen fordeling enn den rent markedsbaserte.

Den store ubalansen i Tromsøregionen, med Tromsø som et sterkt sentrum, kan føre til en enda mer ubalansert vekst ved at mesteparten av de positive effektene av økt samarbeid kommer Tromsø kommune til gode. Ett viktig premiss for å komme ut av fangens dilemma, er at alle samarbeider, og at alle tjener på dette samarbeidet. Derfor kan det være nødvendig at en del av samarbeidet også omfatter en slags styring av vekstpotensialet fra Tromsø til nabokommunene. Dette forutsetter sannsynligvis at Tromsø kommune er interessert i å samarbeide både om å få til økt vekstkraft og om fordelingen av den eventuelle veksten. Tromsø kommune har, gjennom byregionprogrammet, postulert at de er interessert i dette. Samtidig må også nabokommunene være interessert i samarbeidet, noe de også har sagt at det er. Derfor ligger i utgangspunktet forholdene godt til rette for at det skal komme gode resultater ut av det samarbeidet man legger opp til.

7.2 Oppsummering av arbeidspakkene

Tromsøregionen er en monosentrisk byregion, det vil si en byregion med bare en by som er dominerende i størrelse og posisjon

innenfor regionens by- og tettstedshierarki. Det er snakk om en mellomstor byregion etter nasjonal klassifiseringsstandard målt etter sentralitet, folketall og funksjoner (Gundersen og Juvkam 2012). Byregionen har landsdelens største konsentrerte næringsmiljø og flere høyere ordens tjenestefunksjoner. Byen er et viktig administrasjons-, kunnskaps-, nærings- og logistikk-senter i landsdelen foruten å være landets største fiskerihavn. Foruten sentrale roller og funksjoner i fylket og landsdelen, er Tromsø naturlig nok også et sterkt regionsenter for omlandet i egen region. Omlandskommunene er på sin side karakterisert ved store arealer, forholdsvis lave folketall, mange små tettsteder og mye spredt bosetting. Der ligger mye av regionens naturressurser og viktige deler av de ressursbaserte næringene. Omlandet er også et viktig fritids- og rekreasjonsområde for bybefolkningen og andre tilreisende.

På grunn av Tromsøs dominans i regionen er utviklingen i Tromsøregionen sterkt preget av Tromsøs utvikling. Dersom Tromsø vokser, vokser også regionen som helhet, og vice versa. Dette gjelder både næring og befolkning, slik det framgår av kapittel 3 og 4. Næringsstrukturen i Tromsø preger på samme måte næringsstrukturen i regionen som helhet. Likevel viser både befolknings- og næringskapittelet at det er store strukturelle forskjeller mellom nabokommunene, og at de derfor også viser forskjellige utviklings-trekk. Det siste tiåret har for øvrig alle kommunene i regionen hatt større sysselsettingsvekst enn befolkningsvekst. Tre av omlandskommunene har hatt befolkningsnedgang i denne perioden.

7.2.1 Befolkningsstruktur og -utvikling

Fra 2004 til 2014 økte folketallet i de fem kommunene i Tromsøregionen fra 74.993 til 84.450 personer. Tromsøs andel av befolkningen i regionen økte fra 82,5 til 84,8 prosent. Tromsø hadde en vekst på over 15 prosent, mens omlandskommunene gikk tilbake med i underkant av 2 prosent. Lyngen og Karlsøy gikk mest tilbake, Balsfjord hadde tilnærmet nullvekst mens Storfjord hadde en liten økning.

Tromsø har med sin relativt unge befolkning hatt et kraftig fødselsoverskudd, det utgjør godt over halvparten av veksten. De andre kommunene har fødselsunderskudd, i Storfjord er det omtrent balanse. Tallet på fødte og døde står i naturlig forhold til alderssammensetningen i kommunene.

Omlandskommunene har hatt tilnærmet flyttebalanse i sum for tiåret sett under ett. Nettoinnflytting i Balsfjord og Storfjord oppveier flyttelekkasje i Lyngen og Karlsøy. Flyttegevinsten i Balsfjord har i sin helhet kommet i 2012 og 2013. Storfjord hadde sin beste periode litt tidligere. Karlsøy og Lyngen har hatt store svingninger fra år til år. Når vi tar hensyn til en mindre grenseregulering for Karlsøy, kommer utviklingen over tiåret for disse to kommunene alt i alt nokså likt ut.

De mer langsiktige flyttemønstrene, som framkommer når vi ser tall i livsløpsperspektiv, har imidlertid større forklaringskraft enn tall for årlige flyttinger. Det gjelder uavhengig av om vi ser på brutto- eller nettotall.

Den beskjedne folketallsnedgangen i omlandskommunene totalt gjennom tiåret (1,8 prosent, 2,2 prosent hvis vi ser bort fra grensereguleringen) skyldes altså i sin helhet fødselsunderskudd.

7.2.2 Næringsstruktur og -utvikling

Tromsøregionen er en *serviceregion* i den forstand at hele 86 prosent av den totale sysselsettingen er innenfor private servicenæringer (42%) og offentlig tjenesteyting (44%)⁵¹, mens altså bare 14 prosent er innenfor primær- og sekundærnæringer. Regionen har en noe mindre andel privat sektorsysselsetting, enn gjennomsnittet for landets mellomstore byregioner. Dette skyldes i hovedsak Tromsøs rolle som landsdelssenter med en noe større statlig sektor enn gjennomsnittet for mellomstore byregioner.

Regionen har en *allsidig næringsstruktur* der mange delbransjer er representert innenfor ressursbaserte næringer, kunnskapsintensive næringer, opplevelsesnæringer og handels- og distribusjonsnæringer. I nasjonal kontekst er imidlertid Tromsøregionen først og fremst bransjespesialisert innenfor *marine og maritime næringer* samt *reiselin*. Næringslivet totalt er ganske betydelig med sine 6.600 bedrifter og 26.000 arbeidsplasser. Dette er imidlertid ganske sterkt *konsentrert* til Tromsø kommune, som har hele 80 prosent av bedriftene og 89 prosent av arbeidsplassene i privat sektor i regionen. Resten er fordelt på et betydelig antall småsteder og spredtbotde

⁵¹ Andelen sysselsatte i servicenæringene generelt, og offentlig dominert tjenesteyting spesielt, er noe høyere enn på landsbasis og større byregioner. Dette har blant annet sammenheng med at Tromsøs rolle som landsdelssenter, som har gitt et betydelig innslag av statlige institusjoner og foretak (universitet, sykehus m.m.).

områder med forholdsvis tynne næringsmiljøer spredt lokalisert i omlandskommunene dog med enkelte tyngdepunkter.

Regionen er videre karakterisert ved en klar intern differensiering mellom by og omland når det gjelder *allsidighet, spesialisering, innovasjons- og vekstevne*. Tromsø kommune er allsidig spesialisert innenfor servicenæringer rettet mot konsum- og næringsmarkeder både i regionen, landsdelen og noen grad eksternt. Tromsø er ellers landets og regionens største fiskerihavn. Ellers er Tromsø by landsdelens og byregionens største kunnskaps- og innovasjonssenter, og regionens helt dominerende vekstsenter for kunnskapsintensive næringer, opplevelsesnæringer og handel. Omlandskommunene er spesialisert innenfor primær- og sekundærnæringer, og særlig ressursbaserte og arealkrevende næringer, som i hovedsak er orientert mot markeder utenfor egen region.

Bak dette hovedmønsteret er det imidlertid stor variasjon mellom omlandskommunene når det gjelder grad av allsidighet og type spesialiseringer, men også vekstrater. Det at vekstraten i Tromsø kommune har vært betydelig større enn i omlandskommunene (målt i endringer i antall arbeidsplasser) er ikke overraskende gitt næringsstrukturer og den ulike tilgangen på menneskelige ressurser. Det er kanskje noe mer overraskende at vekstratene blant omlandskommunene har vært såpass ujevn som den har vært det siste tiåret. Dette skyldes ulikheter mellom kommunene når det gjelder (i) næringsstrukturer og næringsattraktivitet, (ii) nærhetsfordeler til bymiljøet og hovedtransportårer gjennom regionen på land, og (iii) befolkningsstrukturer og bostedsattraktivitet.

7.2.3 Boligbygging og infrastruktur

I kapitlene om næring og befolkning diskuterer vi strukturelle forhold, utviklingstrekk og muligheter framover når det gjelder dette. Særlig i næringskapittelet diskuterer også hvordan ulike tilretteleggende tiltak og samarbeid påvirker utviklingen. I kapitlene om bolig og infrastruktur diskuterer ytterligere tilretteleggende tiltak og rammebetingelser lokalt og hvordan disse påvirker utviklingen. Både boligbygging og infrastruktur må legges til rette slik at de utviklingspotensialer som skisseres kan realiseres.

7.3 Vekstpotensialer i Tromsøregionen

Innledningsvis har vi diskutert ulike måter å analysere vekstpotensialer på (kapittel 1, og da spesielt avsnitt 1.3) og hvilke indikatorer en kan bruke. Vi understreket at vekstpotensialer ikke nødvendigvis dreier seg bare om økonomisk vekst. Et noe videre utviklingsbegrep, som også inkluderer andre indikatorer, kan være mer relevant når man ser på regional utvikling. I rapporten ellers har vi fokusert mest på befolknings- og sysselsettingsutviklingen, samt hvordan utviklingen i andre rammebetingelser, som infrastruktur og boliger, kan påvirke regional utvikling. Det vil slik sett være et samspill mellom en rekke forhold som til sammen definerer regionens utviklingspotensialer.

For enkelthets skyld kan man imidlertid ta utgangspunktet i at utviklingen i regionen formes både av eksogene (gitt utenfra) og endogene (interne) forhold. Dette innebærer at utenfor gitte rammebetingelser påvirker utviklingen, så vel som interne strukturer, ressurstilgang og hvordan aktører i regionen klarer å utnytte dette samlet sett. Det er flere måter å analysere disse prosessene nærmere.

Det er vanlig å tenke seg at utviklingen på arbeidsmarkedet er en viktig indikator for den regionale utviklingen i vid forstand. Utviklingen på arbeidsmarkedet kan grovt sett deles i utvikling innenfor produksjon som er markedsrettet og innenfor produksjon som ikke er markedsrettet. Den ikke-markedsrettede produksjonen omfatter blant annet offentlig administrasjon og en del offentlig tjenesteproduksjon, men også andre deler av offentlig sektor. Det er også en rekke offentlige finansierte tjenester som er markedsrettet, i den forstand at de betjener befolkningen, enten lokalt eller i et større oppland.

Markedsrettet, privat virksomhet er virksomhet som selger sine varer og/eller tjenester i et marked. Dette markedet kan være konkurranseutsatt eller (delvis) skjermet mot konkurranse utenfra. Konkurranseutsatt virksomhet kan igjen deles i importkonkurrerende og eksportrettet virksomhet. Skjermet, privat virksomhet kan også kalles lokal virksomhet. Aktiviteten i denne typen virksomhet er som regel betinget av aktiviteten i eksportorientert privat og i statlig sektor. Konkurranseutsatt og statlig sektor kalles ofte den økonomiske basis for regionen (basisnæringene), mens skjermet,

hjemmekonkurrerende og befolkningsrettet offentlig tjenesteproduksjon kalles avledet virksomhet. Inntektene til basisnæringene kommer i stor grad utenfra, og slik sett er basisvirksomheten (inkludert statlig virksomhet) eksportorientert. Inntekten til avledet virksomhet kommer i hovedsak fra regionen (her er det unntak, blant annet er inntektssystemet en viktig ekstern finansieringskilde for kommunene). I tillegg kan, i prinsippet, all virksomhet motta støtte utenfra, blant annet i form av offentlige tilskudd.

Ved å dele opp den økonomiske strukturen på denne måten ser vi at det er flere kilder til økonomisk vekst i regionen. Alle typer virksomhet avhenger selvsagt av interne forhold i form av ressurstilgang (det man bruker i produksjonsprosessene og prisen på dette, blant annet arbeidskraft, kapital og naturressurser), effektivitet og produktivitet. I tillegg avhenger eksportorientert, privat virksomhet av tilgangen til (tilgjengelighet og avstand) og prisutviklingen på eksportmarkedene. Statlig virksomhet avhenger av statens politikk. Statens politikk påvirker også skjermet virksomhet. Utviklingen i skjermet virksomhet avhenger i tillegg av utviklingen i basisvirksomheten, i den forstand at det er produksjonen der som er grunnlaget for etterspørsel rettet mot skjermet virksomhet.

Dette illustrerer for det første at inntektsgrunnlaget for den økonomiske aktiviteten i en region kommer fra en rekke kilder. Utviklingen i basisvirksomheten, som har sin inntekt utenfra, er viktig. Det er imidlertid også andre utenfra gitte forhold, som for eksempel statlig politikk overfor ulike næringer og overfor befolkningsrettet, offentlig sektor, inkludert kommunesektoren. Utviklingen i avledet virksomhet avhenger av utviklingen i basisvirksomhetene, men kan også motta deler av sin inntekt utenfra. Det er altså ikke slik at det kun er produktivitetsutviklingen regionalt som bidrar til inntektsvekst i regionen, men en rekke og sammensatte forhold. Sysselsettingsveksten er ett av disse forholdene.

Sysselsettingsutviklingen i en region er summen av sysselsettingsutviklingen i basisvirksomheten og avledet virksomhet. I mange regioner er det slik at sysselsettingen i avledet virksomhet er større enn sysselsettingen i basisvirksomheten. Ser vi for eksempel på Tromsøregionen, er offentlig og privat tjenesteproduksjon omtrent like store – og utgjør til sammen nesten 85-90 prosent av sysselsettingen i regionen. Det er altså bare 10-15 prosent av de sysselsatte i regionen som jobber innenfor primær- eller sekundærnæringene. Dette betyr blant annet at markedsutsiktene for eksportkonkurrer-

ende, privat vareproduksjon ikke nødvendigvis er avgjørende for sysselsetningsutviklingen i regionen, selv om forhold utenfor regionen også er viktige for eksportorientert tjenesteproduksjon.

Utviklingen på arbeidsmarkedet, som altså er en funksjon av utviklingen i basisvirksomhet og avledet virksomhet, er en viktig indikator for regional utvikling. Ofte regnes etterspørselen etter arbeidskraft som grunnleggende for befolkningsutviklingen, som også er en viktig indikator for regional utvikling. Det er slik at de økonomiske aktivitetene i regionen trenger arbeidskraft for å gå rundt. Befolkningen leverer slik sett en viktig innsatsfaktor, som sikrer produksjonen i regionen. Ser vi antall innbyggere som helhet, er det normalt omtrent 50 prosent som er i arbeid. Yrkesfrekvensen i de yrkesaktive aldersgruppene er selvsagt høyere, gjerne 70-80 prosent er i jobb, men dette tallet varierer en del fra kommune til kommune og region til region.

Når det er lav arbeidsledighet i en region, samtidig som yrkesfrekvensen er høy, vil økt etterspørsel etter arbeidskraft måtte dekkes opp utenfra. Slik sett vil det ofte være slik at vekstregioner også er regioner med positive nettoflyttebalanser, i det minste dersom vi tror at befolkningsutviklingen er arbeidsmarkedsstyrt. Alternativet er innpendling (fra andre regioner) eller at det blir et underskudd på arbeidskraft, dersom det ikke er mulig å øke yrkesfrekvensen eller redusere arbeidsledigheten internt. Arbeidsledigheten i Tromsøregionen er lav, og det er (som vi skal se) potensialer for videre næringsutvikling. Det siste tiåret vokste dessuten sysselsettingen i regionen mer enn befolkningen. Spørsmålet er om man vil få mangel på arbeidskraft i framtida, eller om innflyttingen (innpendlingen) vil øke.

Dette spørsmålet kompliseres ytterligere når vi vet at arbeidslivet er heterogent. Forskjellige former for aktivitet krever forskjellig kompetanse, blant annet knyttet til interesser, utdanning og/eller yrker. Dermed er det en utfordring å oppnå balanse på arbeidsmarkedet i vekstregioner. Regionens *attraktivitet*, og da snakker man blant annet om en kombinasjon av urbane kvaliteter og rekreasjonsområder, er av stor betydning. Tromsøregionen har slike kvaliteter. Dersom Tromsøregionen fortsetter å vokse, samtidig som andre regioner med liknende kvaliteter også vokser, blir innflyttingspotensialet til Tromsøregionen påvirket av regionens attraktivitet langs en rekke dimensjoner *sett i forhold til konkurrentregionenes attraktivitet*. Derfor er det ikke nok bare å se på utviklingen i

Tromsøregionen når man skal diskutere framtidig utviklingspotensial. Man må også se på utviklingen i andre regioner i landet (og til dels i utlandet). *Innvandring* nevnes ofte som en mulig løsning på framtidens potensielle mangel på (kompetent) arbeidskraft, og de seinere årene har vi også sett at innvandringen til Norge, Nord-Norge og Tromsøregionen har økt. *Pendlingen* til Tromsø er egentlig ganske begrenset, selv om det er en del pendling fra byene lenger sør (det er for øvrig også en del pendling fra Tromsø og sør-øst). Vi tror avstanden til andre, store befolkningskonsentrasjoner vil være en begrensende faktor når det gjelder pendlingspotensialet til Tromsøregionen framover.

Av slike grunner blir det viktig å legge til rette for økt befolkningsvekst. En viktig faktor når det gjelder å bidra til det, er å legge til rette for boligbygging. Tilgang på tilfredsstillende boliger er en viktig attraktivitetsfaktor for (potensielle) nye innbyggere. Med stadig større arealknapphet i Tromsø kommune, spesielt i sentrum, åpner potensiell framtidig innflytting for å utvikle nye boligområder i omlandskommunene til Tromsø. Dette er et område det potensielt vil kunne ligge til rette for samarbeid mellom kommunene i regionen.

Dersom man nå klarer å utnytte vekstpotensialene som ligger i næringsstrukturen både privat og offentlig, og man i tillegg klarer å trekke til seg nye innbyggere (eventuelt beholde de unge) og bosette dem, står særlig et par av nabokommunene til Tromsø overfor noen barrierer i forhold til sentrumsorienterte reiser. Det er således et behov for å forbedre transportmulighetene i deler av regionen, både gjennom økt infrastrukturbygging og bedre kollektivtransport. Samtidig som dette er en viktig betingelse for å få arbeids- og boligmarkedet til å fungere godt i hele regionen, er det også et viktig smøremiddel når det gjelder samarbeid mellom aktører i hele regionen. I tillegg vil en del eksportorientert, vareproduserende virksomhet, men også importører av varer utenfra, ha et behov for økt satsing på infrastruktur slik at avstanden ut av regionen oppleves som kortere og transportkostnadene går ned. Infrastruktur og transport ble framhevet av prosjektets informanter som en svært viktig betingelse for å kunne utløse et framtidig vekstpotensial i regionen.

Nedenfor ser vi nærmere på en del forhold som påvirker næringsutviklingen i Tromsøregionen, med teksten ovenfor som bakteppe. Her starter vi med en kort diskusjon av potensialet for framtidig

verdiskaping i Nord-Norge, og barrierer mot dette, i følge en statlig utredning. Deretter diskuterer vi Tromsøregionens vekstpotensialer som en del av dette, både muligheter og trusler. Til slutt ser vi kort på virkemiddelbruk, før vi i neste avsnitt 7.4 diskuterer hva samarbeid kan bidra til.

7.3.1 Utviklingen i Nord-Norge: Kontekst for utviklingen i Tromsøregionen

I 2014 presenterte Nærings- og fiskeridepartementet (NFD) et prosjekt om verdiskaping i Nord-Norge, kalt Kunnskapsinnhenting – verdiskaping i Nord. Utgangspunktet var en tanke om at tilgangen på (natur-)ressurser i Nord-Norge er god, og at disse ressursene ikke utnyttes godt nok. Bedre utnyttelse av naturressursene i landsdelen vil kunne bidra til økt verdiskaping både i Nord-Norge og i hele landet. I den forbindelse fokuserte man særlig på potensialet for økt verdiskaping i følgende næringer:

- Fiskeri, havbruk og nye marine næringer (SINTEF, Norut og Havforskningsinstituttet 2013)
- Reiseliv (Menon og Nordlandsforskning 2013)
- Fornybar energi (Analyse og Strategi, Multiconsult og Kunnskapsparken i Bodø 2013)
- Mineraler (Vista analyse og SWECO 2013)
- Annen industri og næringsvirksomhet (Menon 2013)

Utvalget av næringer illustrerer at de vurderes som viktige bidragsytere til (naturressursbasert) økt verdiskaping i Nord-Norge i framtida. Flere av disse næringene er også trukket fram for Tromsøregionens del, og da spesielt mat (fra sjø og land), opplevelser (inkludert reiseliv) og energi. Dette gjelder omlandskommunene direkte. Noe mer indirekte gjelder det også Tromsø by, som er koplet mot næringslivet i resten av regionen (og landsdelen) blant annet når det gjelder logistikk og transport (landets største fiskehavn ligger i Tromsø).

Man pekte også på følgende utfordringer knyttet til å realisere potensialet for verdiskaping i landsdelen:

- Landsdelen mangler (kompetent) arbeidskraft, spesielt dersom verdiskapingspotensialet skal utnyttes bedre i tida framover. Det er altså nødvendig med sterkere innflytting til

og/eller mindre utflytting fra landsdelen for å kunne øke tilgangen på arbeidskraft. I tillegg bør arbeidskraftens kompetanse balansere det behovet næringslivet i landsdelen (potensielt) har.

- Det er langt til de store markedene, enten vi snakker om Norge eller Europa, og infrastrukturen som skal korte ned denne avstanden er ikke tilfredsstillende.
- Forsknings- og innovasjonsinnholdet i nordnorsk produksjon er lavt, sammenliknet med resten av landet. Økt forsknings- og innovasjonsinnhold vil kunne bidra til mer attraktiv produksjon og dermed høyere verdiskaping.
- Nordnorsk næringsliv mangler kapital. Det kan være flere årsaker til dette, men en kan blant annet vise til sentralisering av banksektoren som ett problem (bankenes kunnskap om nordnorsk næringslivs potensial svekkes gjennom sentralisering). Små bedrifter kan være et annet problem (gjør tilgangen på ekstern kapital vanskeligere, men gir samtidig større regional kontroll over ressursene).
- Det er arealkonflikter knyttet til næringsutvikling, der det kan synes som om naturressursbasert og mer industriell virksomhet står mot hverandre. Innenfor arealforvaltningen gir innsigelsesretten i tillegg problemer for næringsutvikling, spesielt når en sammenlikner med nabolandene.

Flere av disse utfordringene går igjen også når det gjelder Tromsøregionen, og da spesielt omlandskommunene. Det er imidlertid en rekke forhold som gjør at Tromsøregionen er i en spesiell situasjon, sammenliknet med landsdelen som helhet. Dette henger sammen med at Tromsø er landsdelssenter og Nord-Norges største by, noe som også betyr mye for tilgangen på tjenester for hele regionen. Selv om det er visse utfordringer knyttet til geografien i regionen og kvaliteten på infrastrukturen, har omlandskommunene tross alt god tilgang på de tilbud en finner i Tromsø, i hvert fall sammenliknet med resten av landsdelen. Dette kan tyde på at utfordringene i Tromsøregionen på mange måter kan være mindre enn utfordringene i resten av landsdelen.

7.3.2 Potensialer for næringsutvikling i Tromsø-regionen

Generelt sett bør næringsutviklingen i en region ta utgangspunkt i de ressurser en finner i regionen, og de næringsområder regionen har fortrinn innenfor. Tromsøregionen kombinerer slik sett naturressursbasert virksomhet og tjenesteproduksjon på en god måte. Regionen som helhet er næringsmessig variert, med et godt tjenestetilbud i sentrum, inkludert utdanningstilbud, og med ressursbasert vareproduksjon i omlandskommunene. Ser man regionen som helhet, dominerer tjenesteproduksjon kraftig, både innenfor offentlig og privat sektor. Dette henger blant annet sammen med kraftig overrepresentasjon av tjenesteproduksjon i den største kommunen Tromsø.

Tromsøregionen har generelle fortrinn knyttet til store naturgitte ressurser og kvaliteter, foruten et særpreget historisk-kulturelt mangfold. Regionens generelle fortrinn er også knyttet til allsidige nærings- og sektorstrukturer som styrker regionens robusthet og attraktivitet som arbeidsmarkedsregion, samt nærings- og kunnskapsmiljøets utviklings- og omstillingsmuligheter. Regionen er ellers karakterisert ved en intern arbeidsdeling og komplementaritet mellom nærings- og kunnskapsmiljøet i byen på den ene siden, og omlandets ressursnæringer og enkelte andre spesialiteter knyttet lokale næringsmiljøer og fortrinn.

Tromsøregionens fortrinn i forhold til verdiskapingspotensialer i privat sektor er knyttet til et knippe av næringsområder, slik det er illustrert i Figur 4.16. Her trekkes mat (fra sjø og land), maritime næringer (og sjøfart), FoU- og kunnskapsintensive næringer, opplevelsesnæringer, handel, transport, logistikk og energi fram som aktuelle områder. Innenfor disse relativt brede områdene er det allerede utviklet mange spesialiserte virksomheter og delbransjer. Mye av det er også eksportrettet (ut av regionen) virksomhet, som for øvrig har et behov for at det legges til rette for ytterligere infrastrukturbygging i området. Flere av områdene har relevans for alle kommuner i regionen, mens alle områder er representert i Tromsø. Det er også slik at det er nettverk mellom disse næringene på tvers av kommunegrensene i regionen. I tillegg kommer en rekke mindre og spesialiserte næringsområder i de ulike kommunene.

Tromsø by har landsdelens største konsentrerte kunnskaps- og næringsmiljø. Omfattende kompetanse er utviklet særlig innenfor marine og maritime ressurser og virksomheter, foruten administrativ og logistikkmessig kompetanse. Dette kunnskaps- og næringsmiljøet i Tromsø representerer naturlig nok store kompetansemessige ressurser som gir regionen helt spesielle fortrinn og muligheter for kunnskapsbasert næringsutvikling.

Endelig har Tromsøs betydelig tiltrekningskraft på tilflyttere, besøkende og bedrifter utenfor egen region. Dette har naturligvis stor betydning for regionens nærings- og befolkningsutvikling og muligheter for framtidig vekst i verdiskapingen.

En del svakheter og utfordringer må man også forholde seg til. Disse har mye felles med dem som er nevnt under utfordringer for landsdelen som helhet og er knyttet til småbedriftsstruktur, kapitaltilgang, tilgang på (kompetent) arbeidskraft, infrastruktur og bolig- og næringsarealer. Samtidig er det regionale innovasjonssystemet noe fragmentert, både knyttet til det regionale virkemiddelapparatet og kommunale næringsstrategier. Mange av næringsmiljøene i nabokommunene er dessuten små og sårbare, og det har vært en ubalansert utvikling i regionen blant annet knyttet til Tromsøs størrelse og dominans.

7.3.3 Konkurransen med andre storbyområder

Selv om Tromsøregionen er en middels stor byregion i norsk målestokk, karakteriseres Tromsø ofte som en av landets storbyer. Dette har nok mest å gjøre med byens rolle som landsdelssenter for Nord-Norge og med de funksjoner den fyller som dette. Tromsø er samtidig en magnet for landsdelens unge, i den forstand at mange reiser dit for å ta utdanning, den har et variert arbeidsmarked og har en rekke senterfunksjoner. Dette betyr også at byen og byregionen er attraktiv både for næringsliv og befolkning. Samtidig betyr det at byen konkurrerer med landets andre storbyer og landsdelssentra, som Oslo, Bergen og Trondheim, i tillegg til Stavanger og Kristiansand, og kanskje også et par byområder til. I denne forbindelse er Tromsøregionen blant de minste, om ikke den minste. Når man skal se på Tromsøregionens vekstpotensialer bør man derfor sammenlikne med disse byregionenes potensialer. Vi viser i den forbindelse til Menon (2014), som på oppdrag for KS-forskning har gjennomført en analyse av verdiskapingsevnen i norske storbyregioner, der Tromsø med omland (færre kommuner

enn i vår Tromsøregion) er en av disse regionene. Vi skal ikke repetere resultatene fra denne analysen her, bare vise til at Tromsø når det gjelder vekstevne skårer gjennomsnittlig på tre (privat lokal tjenesteyting, statlig sektor og kommunal sektor) av fire (den siste, privat eksport, skårer man lavt på) indikatorer for verdiskapingsvekst. Når det gjelder faktorer som påvirker disse faktorene, er Tromsøregionens skåre blandet. Det er interessant blant annet å se at Tromsø skårer bedre enn Oslo.

Attraktivitet er et interessant tema som kan knyttes opp mot konkurranse med andre deler av landet. Ovenfor har vi pekt på Tromsøs potensialer knyttet til en del næringsområder, men også på de utfordringene som er knyttet til bosetting og infrastruktur. Regionen har mange attraktivitetsfaktorer som kan bidra til å trekke til seg næringsliv og folk, også når vi ser regionen i forhold til andre regioner. Kombinasjonen urbane kvaliteter, rein luft og kort veg til rekreasjonsområder trekker opp. Disse kvalitetene kan få større betydning etter hvert som eventuelle klimaendringer fører med seg større skiller mellom ulike deler av landet, blant annet knyttet til naturopplevelser og hvit vinter. Imidlertid kan Tromsøregionens beliggenhet oppfattes som en barriere på grunn av avstandene. Dette gjelder både for næringsliv og befolkning.

7.3.4 Nasjonal politikk og lokale virkemidler

Tromsø by, og dermed Tromsø kommune og Tromsøregionen, har blitt utviklet som landsdelssenter siden 1960-tallet. Dette har medført at store, nasjonale institusjoner har blitt lokalisert til Tromsø, noe som har sikret aktivitet i området gjennom både investeringer og seinere drift. Dette har vært en del av utbyggingen av Nord-Norge. Imidlertid er det tegn i tiden som tyder på at tiden for den statlig drevne utbyggingen av regionen nå er over.

Samtidig har Norge hatt tradisjoner for en sterk regionalpolitikk, der man både har vært opptatt av at politikken skal bidra til vekst regionalt og til en balansert befolkningsutvikling med likeverdige levekår i hele landet. Dette har gjennomsyret både sektorpolitikken og den smalere distriktpolitikken. I dag ser vi tegn til at man fokuserer mest på ulike regioners verdiskapingssevne, utnyttelse av regionale fortrinn og regional konkurranse. En slik politikk kan bidra til å forsterke allerede pågående sentraliseringsprosesser. Det er ikke sikkert Tromsøregionen og Tromsø by taper på en slik politikk, sett i forhold til distriktene i landsdelen. Imidlertid foregår

det samtidig en nasjonal sentralisering til storbyområdene sørpå. En politikk som overlater stadig større del av utviklingen til markedet aksepterer implisitt at sentraliseringen fortsetter. Eksempler på en slik politikk er økt liberalisering i næringspolitikken, redusert distriktspolitisk innsats og en (eventuelt påtvunget) kommunereform som sentraliserer viktige tjenester. Alt i alt vil derfor den statlige politikken kunne påvirke utviklingen i regionen betydelig.

Både reduserte statlige investeringer og en mer markedsretta statlig politikk utgjør kraftige trender. Mot disse trendene står da regionen med de virkemidler man har tilgjengelig lokalt og regionalt. Vi har vært inne på at økt samarbeid kan være en måte å bidra til økt vekst i regionen på. Andre lokale virkemidler er av begrenset omfang, og det er lite som tyder på at de vil øke i omfang framover. Derfor tror vi at regionen i stadig økende grad må klare seg selv. Da blir det også viktig at man satser innenfor de rette områdene.

7.4 Samarbeid og vekst

Offentlig og private aktører i ulike sektorer og på ulike nivå i en region kan gjennom samhandling om felles mål og tiltak bidra til å styrke betingelsene for næringsutviklingen i området. Viktige generelle elementer i slik regional næringsstrategi vil være å:

1. Satse på eksisterende ressurser, næringer og klynger der regionen har spesielle fortrinn og potensialer i by og omland.
2. Styrke entreprenørskap, innovasjon og omstillingsevne i næringslivet i by og omland.
3. Styrke regionalt innovasjonssystem (samspill mellom kunnskapsinstitusjoner, næringsliv, mellomliggende organisasjoner, virkemiddelaktører).
4. Styrke regional samfunnsutvikling i videre forstand (areal- og transportutvikling, tjenestetilbud, bostedsattraktivitet, lokal-samfunnsutvikling, synliggjøring utad etc.)

Samlet omfatter en moderne næringspolitikk med andre ord politikk, planlegging og tiltak for å styrke regional samfunns- og næringsutvikling i vid forstand.

Med utgangspunkt i omtalen foran kan vi her avslutningsvis trekke fram noen fokusområder som kan styrkes i Tromsøregionen gjen-

nom økt samhandling mellom kommunene, og som vil styrke betingelsene for innovasjon og næringsutvikling i regionen framover:

1. *Strategisk nærings- og samfunnsutvikling.* Kommunene (i samspill med fylkeskommunen og statlig virkemiddelaktører) har viktige funksjoner for å styrke næringsutviklingen tilpasset lokale fortrinn og muligheter. Her har kommunene viktige roller når det gjelder strategisk næringsplanlegging, arealplanlegging, førstelinjetjeneste ovenfor entreprenører og næringsaktører, utdanningstilbud og lokalsamfunnsutvikling. Kommunene kan, gjennom samhandling om strategisk nærings- og samfunnsutvikling, arbeide for bedre å utnytte og utvikle hverandres ulike styrker og komplementariteter. I denne sammenheng kan man også vurdere et noe tettere samarbeid med Nord-Troms regionråd.
2. *Kompetanse og innovasjon.* Næringsutviklingen i regionen kan styrkes gjennom å forsterke samhandlingen om kompetanseutvikling og innovasjon i regionen mellom aktører i by og omland. Dette bør ha et strategisk fokus på (i) *kllynge- og nettverksutvikling* på områder der regionen har spesielle fortrinn og potensialer, men også på tvers av disse (plattform). Dette gjelder særlig matproduksjon (sjø/land) og opplevelsesnæringer (naturbasert, kulturbasert) i regionen foruten ulike typer FoU- og kunnskapsintensive næringer (særlig i Tromsø med tilknytninger til enkelte lokalmiljøer og –bedrifter i omlandet). De industrielle miljøene i Balsfjord og Lyngen kan også styrkes gjennom samhandling om kompetanse og innovasjon. En hovedutfordring er (ii) *tilgangen på fagutdannet arbeidskraft* til viktige deler av næringslivet i regionen. Det vil kreve økt samhandling mellom offentlig myndigheter (eiere), utdanningsinstitusjoner og næringsliv om tiltak for å styrke tilgangen på fagutdannet arbeidskraft gjennom opplæring og utdanning av fagpersonell bedre tilpasset lokale behov. Endelig kan det være et behov for å utvikle regionalt (iii) *kompetansenettverk og møteplass for gründere* og potensielle gründere og nyetablerere i by- og omlandskommunene. Her kan kommunene i samarbeid med andre virkemiddelaktører være pådrivere i arbeidet med å utvikle en slik tilpasset struktur, og da vurdere dette nærmere i forhold til etablerte tilbud og organisasjoner.

3. *Annen regional infrastruktur.* Tre andre generelle forhold som kan få betydning for den regionale næringsutviklingen framover skal også nevnes her. Det ene er knyttet til infrastrukturutvikling. Det å forbedre kommunikasjonene internt i regionen utenfor hovedveiene E6/E8 er viktig, særlig for deler av konkurranseutsatt virksomhet som er ganske spredt lokalisert i regionens omland. Dette hviler riktignok mer på fylkeskommunale og statlige myndigheter enn på kommunene. Det andre er knyttet til regionalt såkornfond. I dag er det generelt mangel på lokal risiko- og investeringskapital i en region med mange små bedrifter og entreprenører med små ressurser. Det har av flere vært lansert et ønske om å utvikle et regionalt investeringsfond. Ett tredje generelt tiltak her er bedre koordinering av ulike virkemidler knyttet til nyetableringer, kompetanse og innovasjon. God koordinering av kommunale, fylkeskommunale og statlige institusjoners virkemidler (Innovasjon Norge, SIVA, Fylkesmann, Sametinget etc) kan ha betydning for å styrke regionalt handlingsrom og bedre synliggjøre virkemiddelapparat og de muligheter som ligger der overfor næringsaktører.

7.5 Konkluderende kommentarer

I denne rapporten har vi presentert det vi har kalt en helhetlig samfunnsanalyse av Tromsøregionen, der vi blant annet har vektlagt regionens utviklingspotensialer på ulike områder og diskutert hva som skal til for å oppnå positive utviklingstrekk framover. I den forbindelse har vi vektlagt det samspillet en finner mellom ulike deler av samfunnslivet.

Vi har lagt størst vekt på næringslivsdelen av rapporten. Det skyldes ikke først og fremst at vi mener næringsutvikling aleine driver den regionale utviklingen. Imidlertid mener vi at næringsutvikling er et viktig premiss for regional utvikling, og at det er mange tegn i tiden som tyder på at dette blir et stadig viktigere tema etter hvert som lokal verdiskapningsevne får større betydning for regional utvikling og for regionalpolitisk innsats. Vi har forsøkt å vektlegge samspillet mellom næringsutvikling (privat og offentlig) og befolkningsutvikling, samt betydningen av ulike rammebetingelser for at man regionalt skal kunne utvikle de potensialer som finnes.

Tromsøregionen er på mange måter en gunstig stilt region med potensialer for framtidig vekst. Det er en ressursrik region med et sentrum med mange arbeidsplasser og et godt tjenestetilbud. Imidlertid har utviklingen i Tromsø og omlandskommunene vært forskjellig de seinere årene. Det vil den også kunne fortsette å være framover. Imidlertid kan kommunene i regionen være med på å korrigere den potensielt økende sentraliseringen til Tromsø. Økt arbeidsdeling mellom sentrum og omland er ett område kommunene kan samarbeide på, for eksempel når det gjelder bosettingsmønster. Dette vil kunne bidra til å redusere presset på Tromsø kommune, samtidig som det kan gi nabokommunene økt vekstkraft. Konkurransen med andre deler av landet taler for at alle kommunene i regionen, også Tromsø, vil kunne tjene på et slikt samarbeid på flere områder.

Litteratur

- Analyse & Strategi, Multiconsult og Kunnskapsparken i Bodø (2013): *Sektoranalyse av fornybar energi i Nord-Norge*.
- Angell, E, M. Aure, I.Lie, T.Ringholm, V.Nygaard (2013): *Attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge*. Rapport 2013:7, Norut Alta-Áltá.
- Barlindhaug, R., A. Holm og B. Nordahl (2014): *Kommunenes tilrettelegging for boligbygging*. NIBR-rapport 2014:18. Norsk institutt for by- og regionforskning, Oslo.
- Damvad, SALT og Menon (2013): *Kompetanse, forskning og innovasjon*.
- Bye, G. (red.) (2010): *Vi vil, vi vil – men får vi det til? Samhandling mellom næringsliv og FoU-miljø i Troms*. Norut-rapport 4/2010.
- Engebretnen, Ø. og A. Gjerdåker (2012): *Potensial for regionforstørring*. TØI-rapport 1208/2012. Transportøkonomisk institutt, Oslo.
- Handelshøyskolen i Bodø, Transportutvikling AS og Nordlandsforskning (2013): *Infrastruktur, logistikk og kommunikasjon*.
- Heggedal, T-R., E.R. Moen og C. Riis (2014): *Samfunnsøkonomiske virkninger av fergefri E 39 Stavanger-Bergen*. Cream Publication no 2/2014, Bedriftsøkonomisk institutt, Oslo.
- Jentoft, S., Nergård J.I. og K.A.Røvik (red) (2011): *Hvor går Nord-Norge? Tidsbilder fra en landsdel i forandring*. Orkana
- Johansen, S (2009): *Finanskrisas distriktpolitiske betydning*. Artikkel i Plan nr 2/2009, Universitetsforlaget, Oslo.
- Karlsøy kommune (2014): *Kommuneplanens samfunnsdel 2014-2025*
- Lie, I (2014): *Arbeidskraft- og kompetansebehov i arbeidslivet i Troms. En analyse basert på pendling, rekrutteringsutfordringer, kandidatprodukt*

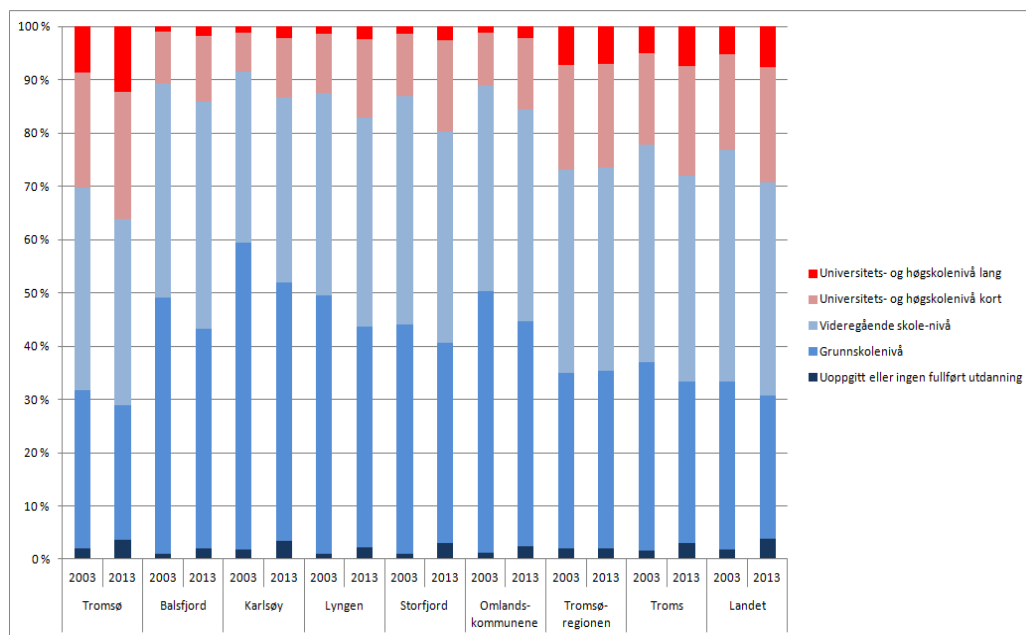
sjon og framtidssutsikter. Arbeidsnotat 2014:1002. Norut Alta-Áltá.

- Lyngen kommune (2013): *Strategisk Næringsplan 2013-2020*.
- Menon (2014): *Verdiskapingsevnen i norske storbyer*. Menon-publikasjon nr 14/2014.
- Menon og Nordlandsforskning (2013): *Sektoranalyse av reiselivsnæringen i Nord-Norge*.
- NIKU og Nordlandsforskning (2013): *Kulturminner og verdiskapning*.
- Norconsult (2014): *Konsekvensutredning med risiko- og sårbarhetsanalyse. Interkommunal kystsonoplan for Balsfjord, Karlsøy, Lyngen, Målselv og Tromsø*.
- Nord-Troms regionråd (2015a): *Boligutvikling i Nord-Troms. Utredning*. Nord-Troms regionråd 22.01.15.
- Nord-Troms regionråd (2015b): *Sluttrapport bolyst 2012-2014*. Fra Nord-Troms regionråd til KMD 22.01.15
- Norut (2012): *Tiltakssonen for Finnmark og Nord-Troms. Utviklings- trekk og gjennomgang av virkemidlene*. Norut-rapport 2012:2.
- Norut (2013): *Attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner*.
- NOU 2015:1: *Produktiviteten. Grunnlag for vekst og velferd. Produktivitets- kommisjonens første rapport*. Finansdepartementet, Oslo.
- SINTEF, Norut og Havforskningsinstituttet (2013): *Sektoranalyse for de marine næringene i Nord-Norge*.
- SpareBank1 Nord-Norge (2015) : *Konjunkturbarometeret for Nord-Norge*. www.kbnn.no.
- Statistisk sentralbyrå (1999): *Aktuelle befolkningstall 99/3-5*
- Storfjord kommune (2011): *Strategisk Næringsplan 2011-2015*.
- Sæther et al (2000): *Høgskolenes regionale betydning*. NIBR-rapport 2000:9, Norsk institutt for by- og regionforskning, Oslo.
- Sørli, Kjetil (1993): *Bofasthet, flytting og utdanningsnivå i kommunene*. Rapport 93/28-30: SSB
- Troms fylkeskommune (2012): *Kunnskapsgrunnlaget. Regional planstrategi*.

- Troms fylkeskommune (2012): *Regional planstrategi for Troms 2012-2015. Et grunnlag for videre regional planlegging.*
- Troms fylkeskommune (2014): *Omstillingsprogram for Troms 2014-2018- Mål og strategier for omstillingsarbeid i Troms.*
- Tromsø kommune (2007): *KOMMUNEPLAN 2007-2018: Vedtatt i kommunestyret 19. juni 2007.*
- Tromsø kommune (2014) *Strategisk Næringsplan 2014-2020. Høringsutkast.*
- Vista, Norut og Universitetet i Tromsø (2013): *Økosystemtjenester i Barentshavet og Lofoten.*
- Vista og Sweco (2013): *Sektoranalyse av mineralnæringen i Nord-Norge. Status og potensial mot 2030.*

Vedlegg

Figur v1. Utdanningsnivå i Tromsøregionens kommuner 2003-2013

(Datakilde: Statistikkbanken SSB).

Tabell v1. Antall bedrifter og sysselsatte i ulike næringer i by- og omlandskommunene i Tromsøregionen 2014.

	BEDRIFTER 2014			SYSSELSATTE 2014		
	Tromsø kommune	Omlandskommunene	Tromsøregionen	Tromsø kommune	Omlandskommunene	Tromsøregionen
0. ALLE NÆRINGER	6 267	1 571	7 838	41 415	5 167	46 582
1. PRIMÆR-NÆRINGER:	404	527	931	475	627	1 103
Landbruk	146	336	482	98	334	432
Fiske/fangst	248	186	434	314	244	558
Oppdrett	10	5	15	64	49	113
2. SEKUNDÆR-NÆRINGER:	783	275	1 058	4 484	1 049	5 532
INDUSTRI	212	75	287	1 497	556	2 053
Fiskeforedling	21	9	30	254	138	391
Mat- og drikkevareindustri for øvrig	34	14	48	427	236	663
Biotechnologiske råvarer og preparater	7	-	7	41	-	41
Maritim industri	43	14	57	212	32	244
Grafisk industri	15	-	15	62	-	62
Annen industri	92	38	130	501	151	652
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET	7	4	11	94	23	117
Bergverk	4	4	8	13	23	36
Olje og gass	3	-	3	81	-	81
BYGG/ANLEGG/ENERGI	564	196	760	2 893	469	3 362
Bygg og anlegg	552	193	745	2 719	461	3 179
Energi	12	3	15	174	8	182
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTEYTING:	4 040	539	4 579	18 288	1 253	19 541
TRANSPORT	304	78	382	2 674	246	2 920
Sjøtransport (inkl.forskyning offshore)	30	6	36	1 169	30	1 199
Landtransport	274	72	346	1 505	216	1 721
HANDEL	880	120	1 000	5 554	386	5 940
Engros handel m fisk	24	2	26	107	1	109
Annen engros og agentur	332	42	374	1 928	70	1 998
Butikk-handel	524	76	600	3 518	315	3 834
REISELIV, SERVERING, OPPLEVELSE	245	59	304	1 967	109	2 076
Overnatting og servering	184	38	222	1 858	95	1 953
Turisme og opplevelseturer	61	21	82	109	14	122
KULTUR, SPORT OG MEDIA	522	43	565	1 297	38	1 334
Kunst	310	18	328	319	10	330
Kultur	10	6	16	98	11	110
Sport etc	51	8	59	265	10	274
Media	151	11	162	614	7	621
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	713	79	792	1 158	53	1 211
Bank og forsikring	58	5	63	701	18	719
Eiendom etc	655	74	729	456	35	491
KUNNSKAPSINT.FORR.TJENESTEYTING(KIFT)	961	81	1 042	3 199	124	3 323
IKT-tjenester	158	12	170	639	12	652
FoU	45	2	47	639	-	639
Bedriftsrådgiving, konsulent etc.	758	67	825	1 921	112	2 033
FORR.TJENESTEYTING ELLERS	106	14	120	1 033	133	1 166
Formidl. og utleie av arb.kraft	32	6	38	650	121	772
Rengjøring	74	8	82	382	12	394
ANNEN TJENESTEYTING	309	65	374	1 408	163	1 570
Personlig tjenesteyting	137	30	167	320	64	383
Annet	172	35	207	1 088	99	1 187
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTEYTING	1 040	230	1 270	18 167	2 239	20 406
UNDERVISNING	247	39	286	5 446	483	5 929
Universitet og høyskole	6	1	7	3 203	-	3 203
Undervisning for øvrig	241	38	279	2 243	483	2 725
OFF.ADMINISTRASJON OG FORSVAR	60	31	91	2 131	313	2 444
Offentlig admin, rettsvesen, politi	59	31	90	2 124	313	2 437
Forsvar	1	-	1	7	-	7
HELSE- OG SOSIALTJENESTER	733	160	893	10 590	1 443	12 033
Helsetjenester (inkl omsorgsinst.)	523	93	616	7 558	961	8 518
Sosialtjenester	210	67	277	3 032	482	3 515

Kilde: NIBR's tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell v2. Antall sysselsatte i hovednæringer i hver av kommunene i Tromsøregionen 2014.

	Tromsø-regionen	Tromsø kommune	Omlands-kommunene					Troms	LANDET
			I alt	Balsfjord	Karlsøy	Lyngen	Storfjord	Troms	LANDET
ALLE NÆRINGER OG SEKTORER	46 582	41 415	5 167	2 271	856	1 306	733	79 688	2 631 138
1. PRIMÆR-NÆRINGER:	1 103	475	627	244	206	120	57	2 743	65 921
LANDBRUK	432	98	334	226	39	36	34	1 096	50 583
FISKE/FANGST	558	314	244	18	140	73	13	1 148	7 622
OPPDRETT	113	64	49	-	27	12	10	499	7 716
2. SEKUNDÆR-NÆRINGER:	5 532	4 484	1 049	555	161	273	59	11 049	506 101
FISKEINDUSTRI	391	254	138	-	115	23	-	1 090	10 644
ANNEN INDUSTRI	1 010	742	267	217	1	38	11	1 979	130 058
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bergverk, olje/gass)	117	94	23	15	0	8	0	635	49 984
BYGG OG ANLEGG	3 179	2 719	461	256	41	127	37	5 687	207 089
ENERGI	182	174	8	-	-	0	8	388	15 682
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTEYTING:	19 541	18 288	1 253	479	145	397	231	30 797	1 176 010
TRANSPORT	2 920	2 674	246	63	28	69	87	4 166	124 756
HANDEL	5 940	5 554	386	188	64	84	50	10 136	364 794
REISELIV, OVERNATTING, SERVERING	2 076	1 967	109	66	5	20	18	3 006	92 484
KULTUR, SPORT OG MEDIA	1 334	1 297	38	13	7	12	6	2 084	86 366
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	1 211	1 158	53	20	7	23	2	1 667	80 020
KUNNSKAPSINT.FORR.TJENESTEYTING (KIFT)	3 323	3 199	124	39	21	47	17	5 134	242 518
FORR.TJENESTEYTING ELLERS	1 166	1 033	133	7	5	121	-	1 852	79 816
ANNEN TJENESTEYTING	1 570	1 408	163	84	7	21	51	2 752	105 255
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTEYTING:	20 406	18 167	2 239	993	344	516	386	35 099	883 106
UNIVERSITET OG HØGSKOLE	3 203	3 203	-	-	-	-	-	3 384	41 700
ANNEN UNDERVISNING	2 725	2 243	483	250	65	99	69	5 700	162 317
OFFENTLIG ADMINISTRASJON etc.	2 437	2 124	313	91	55	54	113	4 471	138 520
FORSVAR	7	7	-	-	-	-	-	666	22 072
HELSETJENESTER (inkl omsorgsinst.)	8 518	7 558	961	439	171	209	140	14 273	334 926
SOSIALTJENESTER	3 515	3 032	482	213	52	153	64	6 605	183 571

Kilde: NIBR's tilrettede versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell v3. Næringsstrukturen i Tromsøregionen 2014.

	NÆRINGSERS SYSSLETTINGS- FORDELINGEN MELLOM BY OG OMLAND I TROMSØREGIONEN (2014)			NÆRINGSFORDELINGEN INNENFOR HHV. BY, OMLAND, TROMSØREGION OG LANDET (2014)			
	Tromsø kommune	Omlands- kommunene	Tromsø- regionen	Tromsø kommune	Omlands- kommunene	Tromsø- regionen	Landet
0. ALLE NÆRINGER	88,9	11,1	100	100	100	100	100
1. PRIMÆR-NÆRINGER:	43,1	56,9	100	1,1	12,1	2,4	2,5
Landbruk	22,6	77,4	100	0,2	6,5	0,9	1,9
Fiske/fangst	56,3	43,7	100	0,8	4,7	1,2	0,3
Oppdrett	56,6	43,4	100	0,2	0,9	0,2	0,3
2. SEKUNDÆR-NÆRINGER:	81,0	19,0	100	10,8	20,3	11,9	19,2
INDUSTRI	72,9	27,1	100	3,6	10,8	4,4	8,9
Fiskeforedling	64,8	35,2	100	0,6	2,7	0,8	0,4
Mat- og drikkevareindustri for øvrig	64,4	35,6	100	1,0	4,6	1,4	1,5
Bioteknologiske råvarer og preparater	100,0	-	100	0,1	-	0,1	0,1
Maritim industri	87,1	12,9	100	0,5	0,6	0,5	3,1
Gråfisk industri	100,0	-	100	0,1	-	0,1	0,2
Annen industri	76,8	23,2	100	1,2	2,9	1,4	3,5
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET	80,2	19,8	100	0,2	0,4	0,3	1,9
Bergverk	36,2	63,8	100	0,0	0,4	0,1	0,2
Olje og gass	100,0	-	100	0,2	-	0,2	1,7
BYGG/ANLEGG/ENERGI	86,0	14,0	100	7,0	9,1	7,2	8,5
Bygg og anlegg	85,5	14,5	100	6,6	8,9	6,8	7,9
Energi	95,4	4,6	100	0,4	0,2	0,4	0,6
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTETYING:	93,6	6,4	100	44,2	24,2	41,9	44,7
TRANSPORT	91,6	8,4	100	6,5	4,8	6,3	4,7
Sjøtransport (inkl.forskyning offshore)	97,5	2,5	100	2,8	0,6	2,6	0,9
Landtransport	87,4	12,6	100	3,6	4,2	3,7	3,8
HANDEL	93,5	6,5	100	13,4	7,5	12,8	13,9
Engros handel m fisk	98,8	1,2	100	0,3	0,0	0,2	0,1
Annen engros og agentur	96,5	3,5	100	4,7	1,3	4,3	5,8
Butikk-handel	91,8	8,2	100	8,5	6,1	8,2	7,9
REISELIV, SERVERING, OPPLEVELSE	94,7	5,3	100	4,7	2,1	4,5	3,5
Overnatting og servering	95,1	4,9	100	4,5	1,8	4,2	3,3
Turisme og opplevelseturer	88,8	11,2	100	0,3	0,3	0,3	0,2
KULTUR, SPORT OG MEDIA	97,2	2,8	100	3,1	0,7	2,9	3,3
Kunst	96,8	3,2	100	0,8	0,2	0,7	0,6
Kultur	89,8	10,2	100	0,2	0,2	0,2	0,3
Sport etc	96,5	3,5	100	0,6	0,2	0,6	0,6
Media	98,9	1,1	100	1,5	0,1	1,3	1,7
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	95,6	4,4	100	2,8	1,0	2,6	3,0
Bank og forsikring	97,5	2,5	100	1,7	0,3	1,5	1,8
Eiendom etc	92,9	7,1	100	1,1	0,7	1,1	1,2
KUNNSKAPSINT.FORR.TJENESTETYING(KIFT)	96,3	3,7	100	7,7	2,4	7,1	9,2
IKT-tjenester	98,1	1,9	100	1,5	0,2	1,4	2,2
FoU	100,0	-	100	1,5	-	1,4	0,6
Bedriftsrådgiving, konsulent etc.	94,5	5,5	100	4,6	2,2	4,4	6,4
FORR.TJENESTETYING ELLERS	88,6	11,4	100	2,5	2,6	2,5	3,0
Formidl. og utleie av arb.kraft	84,3	15,7	100	1,6	2,4	1,7	2,0
Rengjøring	97,0	3,0	100	0,9	0,2	0,8	1,0
ANNEN TJENESTETYING	89,6	10,4	100	3,4	3,1	3,4	4,0
Personlig tjenesteyting	83,4	16,6	100	0,8	1,2	0,8	0,9
Annet	91,6	8,4	100	2,6	1,9	2,5	3,1
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTETYING	89,0	11,0	100	43,9	43,3	43,8	33,6
UNDERVISNING	91,9	8,1	100	13,2	9,3	12,7	7,8
Universitet og høyskole	100,0	-	100	7,7	-	6,9	1,6
Undervisning for øvrig	82,3	17,7	100	5,4	9,3	5,9	6,2
OFF.ADMINISTRASJON OG FORSVAR	87,2	12,8	100	5,1	6,1	5,2	6,1
Offentlig admin, rettsvesen,politi	87,2	12,8	100	5,1	6,1	5,2	5,3
Forsvar	100,0	-	100	0,0	-	0,0	0,8
HELSE- OG SOSIALTJENESTER	88,0	12,0	100	25,6	27,9	25,8	19,7
Helsetjenester (inkl omsorgsinst.)	88,7	11,3	100	18,2	18,6	18,3	12,7
Sosialtjenester	86,3	13,7	100	7,3	9,3	7,5	7,0

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell v4. Lokal og regional nærings spesialisering og arbeidsdeling på kommune- og regionnivå 2014 (syssettingsdata).

	NÆRINGSSPESIALISERING OG ARBEIDSDELING internt i Tromsregionen (lok.kvot. for regionen=1,0)					NÆRINGSSPESIALISERING vs. landet (lok.kvot. for landet=1,0)					
	Tromsø	Balsfjord	Karlsøy	Lyngen	Storfjord	Tromsø	Balsfjord	Karlsøy	Lyngen	Storfjord	REGIONE
1. PRIMÆRNÆRINGER:	0,5	4,5	10,2	3,9	3,3	0,5	4,3	9,6	3,7	3,1	0,9
LANDBRUK	0,3	10,7	4,9	2,9	4,9	0,1	5,2	2,4	1,4	2,4	0,5
FISKE/FANGST	0,6	0,7	13,7	4,7	1,5	2,6	2,7	56,4	19,3	6,1	4,1
OPPDRETT	0,6	-	13,0	3,8	5,6	0,5	-	10,8	3,1	4,6	0,8
2. SEKUNDÆRNÆRINGER:	0,9	2,1	1,6	1,8	0,7	0,6	1,3	1,0	1,1	0,4	0,6
FISKEINDUSTRI	0,7	-	16,0	2,1	-	1,5	-	33,2	4,3	-	2,1
ANNEN INDUSTRI	0,8	3,5	0,2	2,5	0,5	0,4	1,5	0,1	1,0	0,2	0,4
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bergverk, olje/gass)	0,9	2,7	-	2,4	-	0,1	0,4	-	0,3	-	0,1
BYGG OG ANLEGG	1,0	1,6	0,7	1,4	0,7	0,8	1,4	0,6	1,2	0,6	0,9
ENERGI	1,1	-	-	0,0	2,9	0,7	-	-	0,0	1,9	0,7
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTEYTING:	1,1	0,5	0,4	0,7	0,8	1,0	0,5	0,4	0,7	0,7	0,9
TRANSPORT	1,0	0,4	0,5	0,8	1,9	1,4	0,6	0,7	1,1	2,5	1,3
HANDEL	1,1	0,6	0,6	0,5	0,5	1,0	0,6	0,5	0,5	0,5	0,9
REISELIV etc.	1,1	0,7	0,1	0,3	0,6	1,4	0,8	0,2	0,4	0,7	1,3
KULTUR, SPORT OG MEDIA	1,1	0,2	0,3	0,3	0,3	1,0	0,2	0,3	0,3	0,3	0,9
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	1,1	0,3	0,3	0,7	0,1	0,9	0,3	0,3	0,6	0,1	0,9
KUNNSKAPSINT.FORR.TJENESTEYTING (KIFT)	1,1	0,2	0,3	0,5	0,3	0,8	0,2	0,3	0,4	0,2	0,8
FORR.TJENESTEYTING ELLERS	1,0	0,1	0,2	3,7	-	0,8	0,1	0,2	3,1	-	0,8
ANNEN TJENESTEYTING	1,0	1,1	0,2	0,5	2,0	0,8	0,9	0,2	0,4	1,7	0,8
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTEYTING:	1,0	1,0	0,9	0,9	1,2	1,3	1,3	1,2	1,2	1,6	1,3
UNIVERSITET OG HØGSKOLE	1,1	-	-	-	-	4,9	-	-	-	-	4,3
ANNEN UNDERVISNING	0,9	1,9	1,3	1,3	1,6	0,9	1,8	1,2	1,2	1,5	0,9
OFFENTLIG ADMINISTRASION etc.	1,0	0,8	1,2	0,8	2,9	1,0	0,8	1,2	0,8	2,9	1,0
HELSETJENESTER (inkl omsorgsinst.)	1,0	1,1	1,1	0,9	1,0	1,4	1,5	1,6	1,3	1,5	1,4
SOSIALTJENESTER	1,0	1,2	0,8	1,6	1,2	1,0	1,3	0,9	1,7	1,3	1,1

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell v5. *Absolutte og relative endringer i sysselsettingen i hovedsektorer (eksklusiv "Formidling og utleie av arbeidskraft"⁵²) i Tromsøregionen og kommunene 2004-14.*

	1.PRIVAT DOMINERT SEKTOR:				2.OFFENTLIG DOMINERT TJENESTE- YTING:	3. TOTALT:
	PRIMÆR- NÆRINGER	SEKUNDÆR- NÆRINGER	PRIVAT DOMINERT TJENESTE- YTING	I ALT		
Relative endringer 2004-14						
LANDET	-20,3	15,8	17,9	15,1	17,2	15,8
Nord-Norge	-19,7	17,2	7,8	7,4	9,1	8,1
Troms	-31,9	8,7	6,0	3,0	3,7	3,3
Tromsøregionen	-28,9	9,8	12,2	9,0	20,0	13,6
Bykommunen (Tromsø)	-37,1	8,7	13,4	10,6	19,7	14,5
Omlandskommunene i alt	-21,2	15,2	-3,2	-2,4	22,4	7,3
Balsfjord	-20,4	83,0	-8,3	12,9	40,2	23,4
Storfjord	-28,4	15,3	20,5	7,7	13,9	10,9
Lyngen	-19,0	-15,8	-5,4	-12,4	17,6	-1,5
Karlsøy	-21,2	-30,5	-11,1	-22,0	0,4	-14,3
Absolutte endringer 2004-14						
LANDET	-16 752	69 068	170 606	222 922	129 483	352 405
Nord-Norge	-2 553	5 740	5 880	9 067	7 980	17 047
Troms	-1 285	880	1 674	1 269	1 251	2 520
Tromsøregionen	-449	496	2 042	2 089	3 400	5 489
Bykommunen (Tromsø)	-280	358	2 079	2 157	2 990	5 147
Omlandskommunene i alt	-168	138	-37	-68	410	342
Balsfjord	-62	252	-43	146	285	431
Storfjord	-22	8	39	25	47	72
Lyngen	-28	-51	-16	-96	77	-18
Karlsøy	-55	-71	-17	-143	1	-142

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell v6 *Sysselsetting og bedrifter i landbruket i kommunene 2014*

Datakilde	Enhet	Tromsø	Balsfjord	Karlsøy	Lyngen	Storfjord	Tromsøregionen	Troms	LANDET
BoF-SSB	Landbruksbedrifter 1.1.14	146	197	34	64	41	482	1 371	61 718
BoF-SSB	Sysselsatte i landbruket 1.1.14	98	226	39	36	34	432	1 096	50 583
Statens Landbruksforvaltning	Produksjonstøtte 2013	87	169	23	57	25	361	1 011	42 923

Kilde: SSB og SLF

⁵² NACE-næringen "Formidling og utleie av arbeidskraft" er her holdt utenfor fordi en stor andel tilhører "bemanningsbransjen" der bedriftens adresse sier lite om hvor arbeidsplassene er lokalisert. Informantintervjuer tyder på at en stor andel er utenfor regionen. Iflg. BoF hadde imidlertid Tromsøregionen 772 sysselsatte i bransjen i 2014 (herav 650 i Tromsø og 115 i Lyngen). Bransjen i regionen hadde en betydelig vekst 2004-14 (67%, dvs. +308 arbeidsplasser hvorav +195 i bedrifter registrert i Tromsø og +115 i bedrifter registrert i Lyngen).

Tabell v7. Næringsstruktur og -utvikling samt "viktige bransjer" (røde) i Tromsø kommune.

	Bedrifter 2014		Sysselsatte 2014			Sysselsettingsendringer 2004-2014				"Viktige" bransjer i Tromsø 2014			
	TROMSØ										Troms-regionen	Landet	
	Antall	Antall	Prosent fordeling	LK1 (andel sysselsatte lokalt vs. regionen)	LK2 (andel sysselsatte lokalt vs. landet)	Absolutte endringer	Relative endringer						
ALLE NÆRINGER OG SEKTORER	6 267	41 415	100	1,0	1,0	5 342	14,8	14,2	17,0				
1. PRIMÆR-NÆRINGER:	404	475	1	0,5	0,5	-280	-37,1	-28,9	-20,3				
LANDBRUK	146	98	0	0,3	0,1	-70	41,7	25,6	23,8				
FISKE/FANGST	248	314	1	0,6	2,6	-138	-30,6	-21,7	-20,1				
OPPDRETT	10	64	0	0,6	0,5	-72	53,0	56,4	14,4				
2. SEKUNDÆR-NÆRINGER:	783	4 484	11	0,9	0,6	358	8,7	9,8	15,8				
FISKEINDUSTRI	21	254	1	0,7	1,5	34	11,8	29,9	12,5				
ANNEN INDUSTRI	191	742	2	0,8	0,4	-70	-5,3	4,3	-5,1				
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bergverk, olje/gass)	7	94	0	0,9	0,1	90	2064,5	1906,1	85,9				
BYGG OG ANLEGG	552	2 719	7	1,0	0,8	436	19,1	22,8	39,0				
ENERGI	12	174	0	1,1	0,7	64	27,0	36,8	10,3				
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTYTING:	4 040	18 288	44	1,1	1,0	2 274	14,2	13,7	20,6				
TRANSPORT/SJØFART	304	2 674	6	1,0	1,4	-85	-3,1	-7,5	7,5				
HANDEL	880	5 554	13	1,1	1,0	598	12,1	9,4	8,4				
REISELIV, OVERNATTING, SERVERING	245	1 967	5	1,1	1,4	104	5,6	5,8	11,3				
KULTUR, SPORT OG MEDIA	522	1 297	3	1,1	1,0	374	40,5	40,8	21,8				
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	713	1 158	3	1,1	0,9	-17	-1,5	-1,9	14,9				
KUNNSKAPSINT.FORR.TJENESTYTING (KIFT)	961	3 199	8	1,1	0,8	845	35,9	35,9	45,7				
FORR.TJENESTYTING ELLERS*	106	1 033	2	1,0	0,8	307	42,3	58,6	80,4				
ANNEN TJENESTYTING	309	1 408	3	1,0	0,8	149	11,9	9,2	18,9				
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTYTING:	1 040	18 167	44	1,0	1,3	2 990	19,7	20,0	17,2				
UNIVERSITET OG HØGSKOLE	6	3 203	8	1,1	4,9	771	31,7	31,7	27,7				
ANNEN LINDERVISNING	241	2 243	5	0,9	0,9	266	13,5	12,6	6,4				
OFFENTLIG ADMINISTRASJON etc.	59	2 124	5	1,0	1,0	308	17,0	14,4	8,4				
HELSETJENESTER (inkl omsorgstnst.)	523	7 558	18	1,0	1,4	1 119	17,4	20,3	21,8				
SOSIALTJENESTER	210	3 032	7	1,0	1,0	524	20,9	19,7	30,1				

*Inkl. Utleie og formidling av arbeidskraft (herunder bemanningstransjen)

Kilde: NIBR's tilrettede versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell v8. Næringsstruktur og -utvikling samt "viktige bransjer" (røde) i Balsfjord kommune.

	Bedrifter 2014	Sysselsatte 2014				Sysselsettingsendringer 2004-2014				"Viktige" bransjer i Balsfjord 2014
		BALSFJORD					Tromsø- regionen	Landet		
		Antall	Antall	Prosent fordel- ing	LK1 (andel sysselsatte lokalt vs. regionen)	LK2 (andel sysselsatte lokalt vs. landet)			Absolutte endringer	
ALLT NÆRINGER OG SEKTORER	643	2 271	100	1,0	1,0	424	23,0	14,2	17,0	
1. PRIMÆR-NÆRINGER:	215	244	11	4,5	4,3	-62	-20,4	-28,9	-20,3	
LANDBRUK	197	226	10	10,7	5,2	-42	-15,8	-25,6	-23,8	
FISKE/FANGST	18	18	1	0,7	2,7	-6	-25,0	-21,7	-20,1	
OPPRETT	0	-	0	-	0,0	-14	-100,0	-56,4	14,4	
2. SEKUNDÆR-NÆRINGER:	119	555	24	2,1	1,3	252	83,0	9,8	15,8	
FISKEINDUSTRI	0	-	0	-	0,0	-	-	-29,9	-12,5	
ANNEN INDUSTRI	33	217	10	3,5	1,9	143	101,4	4,3	-5,1	
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bælgvekst, olje/gass)	3	15	1	2,7	0,4	15	-	1906,1	85,9	
BYGG OG ANLEGG	83	256	11	1,6	1,4	110	75,0	22,8	39,0	
FNFRGI	0	-	0	-	0,0	-16	-100,0	-36,8	10,3	
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTYTING:	222	479	21	0,5	0,5	-50	-9,4	13,7	20,6	
TRANSPORT	34	63	3	0,4	0,6	-15	-19,7	-2,5	7,5	
HANDEL	58	188	8	0,6	0,6	-57	-23,3	9,4	8,4	
REISELIV, OVERNATTING, SERVERING	17	66	3	0,7	0,8	15	29,6	5,8	11,3	
KULTUR, SPORT OG MEDIA	18	13	1	0,2	0,2	7	14,2	40,8	21,8	
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	27	20	1	0,3	0,3	0	-1,4	-1,9	14,9	
KUNNSKAPSINT.FORR.TJENESTYTING (KIFT)	33	39	2	0,2	0,2	12	42,5	35,9	45,7	
FORR.TJENESTYTING ELLERS*	4	7	0	0,1	0,1	-1	-9,8	58,6	80,4	
ANNEN TJENESTYTING	31	84	4	1,1	0,9	5	-5,4	9,2	18,9	
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTYTING:	87	993	44	1,0	1,3	285	40,2	20,0	17,2	
UNIVERSITET OG HØGSKOLE	0	-	0	-	0,0	-	-	31,7	27,7	
ANNEN UNDERVISNING	17	250	11	1,9	1,8	37	17,2	12,6	6,4	
OFFENTLIG ADMINISTRASJON etc.	8	91	4	0,8	0,8	1	1,1	14,4	8,4	
HELSETJENESTER (inkl omsorgsinst.)	35	439	19	1,1	1,5	195	79,5	20,3	21,8	
SOSIALTJENESTER	27	213	9	1,2	1,3	52	32,7	19,7	30,1	

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell v9. Næringsstruktur og -utvikling samt "viktige bransjer" (røde) i Lyngen kommune.

	Bedrifter 2014		Sysselsatte 2014			Sysselsetningsendringer 2004-2014				"Viktige" bransjer i Lyngen 2014			
	LYNGEN										Tromsø regionen	Landet	
	Antall	Antall	Prosent fordeling	LK1 (andel sysselsatte lokalt vs. regionen)	LK2 (andel sysselsatte lokalt vs. landet)	Absolutte endringer	Relative endringer				5. største bransjegrupper (syssel)	LK1: Spesialisering v.s. regionen	LK2: Spesialisering v.s. landet
ALLE NÆRINGER OG SEKTORER	371	1 306	100	1,0	1,0	97	8,0	14,2	17,0				
1. PRIMÆR-NÆRINGER:	106	120	9	3,9	3,7	-28	-19,0	-28,9	-20,3				
LANDBRUK	64	36	3	2,9	1,4	-21	-37,4	-25,6	-23,8				
FISKE/FANGST	40	73	6	4,7	19,3	26	55,2	-21,7	-20,1				
OPPDRETT	2	12	1	3,8	3,1	-33	-73,4	-56,4	14,4				
2. SEKJUNDR-NÆRINGER:	69	273	21	1,8	1,1	-51	-15,8	9,8	15,8				
FISKINDUSTRI	5	23	2	2,1	4,3	-100	-81,4	-29,9	-12,5				
ANNEN INDUSTRI	19	38	3	2,5	0,6	-1	-0,8	4,3	-5,1				
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bergverk, olje/gass)	1	8	1	2,4	0,3	7	966,9	1906,1	85,9				
BYGG OG ANLEGG	43	127	10	1,4	1,2	60	89,8	22,8	39,0				
ENERGI	1	0	0	0,0	0,0	-18	-98,9	-36,8	10,3				
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTYTING:	147	397	30	0,7	0,7	99	33,2	13,7	20,6				
TRANSPORT	19	69	5	0,8	1,1	-6	-8,6	-2,5	7,5				
HANDEL	23	84	6	0,5	0,5	-28	24,7	9,4	8,4				
REISFIV, OVERNATTING, SERVRING	16	20	2	0,3	0,4	8	71,6	5,8	11,3				
KULTUR, SPORT OG MEDIA	5	12	1	0,3	0,3	9	331,1	40,8	21,8				
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	32	23	2	0,7	0,6	1	2,5	-1,9	14,9				
KUNNSKAPSINT. FORR. TJENESTYTING (KIFT)	22	47	4	0,5	0,4	2	3,3	35,9	45,7				
FORR. TJENESTYTING ELLERS*	6	121	9	3,7	3,1	120	13973,8	58,6	80,4				
ANNEN TJENESTYTING	19	21	2	0,5	0,4	-7	-23,8	9,2	18,9				
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTYTING:	54	516	39	0,9	1,2	77	17,6	20,0	17,2				
UNIVERSITET OG HØGSKOLE	0	-	0	-	0,0	-	.	31,7	27,7				
ANNEN UNDERVISNING	10	99	8	1,3	1,7	-7	-6,2	12,6	6,4				
OFFENTLIG ADMINISTRASJON etc.	5	54	4	0,8	0,8	3	5,9	14,4	8,4				
FORSVAR	0	-	0	-	0,0	-	.	40,0	10,6				
HELSETJENESTER (inkl omsorgsinst.)	22	209	16	0,9	1,3	41	24,7	20,3	21,8				
SOSIALTJENESTER	17	153	12	1,6	1,7	39	34,2	19,7	30,1				

*Inkl. utleie og formidling av arbeidskraft (herunder bemanningsbransjen)

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell v10. Næringsstruktur og -utvikling samt "viktige bransjer" (røde) i Karlsøy kommune.

	Bedrifter 2014		Sysselsatte 2014			Sysselsettingsendringer 2004-20014				"Viktige" bransjer i Karlsøy 2014		
	KARLSØY										Tromsø regionen	Landet
	Antall	Antall	Prosent fordeling	LK1 (andel sysselsatte lokalt vs. regionen)	LK2 (andel sysselsatte lokalt vs. landet)	Absolutte endringer	Relative endringer			5. største bransje (miljøer (syssel))	LK1: S spesialisering vs. regionen	LK2: S spesialisering vs. landet
ALLE NÆRINGER OG SEKTORER	342	856	100	1,0	1,0	-137	-13,8	14,2	17,0			
1. PRIMÆR-NÆRINGER:	158	206	24	10,2	9,6	-55	-21,2	-28,9	-20,3			
LANDBRUK	34	39	5	4,9	2,4	-7	-5,5	-25,6	-23,8			
FISKE/FANGST	122	140	16	13,7	56,4	-29	-17,2	-21,7	-20,1			
OPPDRETT	2	27	3	13,0	10,8	-24	47,1	56,4	14,4			
2. SEKUNDÆR-NÆRINGER:	51	161	19	1,6	1,0	-71	-30,5	9,8	15,8			
FISKEINDUSTRI	4	115	13	16,0	33,2	-33	-22,4	-29,9	-12,5			
ANNEN INDUSTRI	6	1	0	0,2	0,0	-10	-64,1	4,3	-5,1			
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bergverk, olje/gass)	-	0	0	-	0,0	-1	-100,0	1906,1	85,9			
BYGG OG ANLEGG	41	41	5	0,7	0,6	-19	-31,9	22,8	39,0			
ENERGI	-	-	0	-	0,0	-8	-100,0	-36,8	10,3			
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTETJENING:	86	145	17	0,4	0,4	-12	-7,7	13,7	20,6			
TRANSPORT	13	28	3	0,5	0,7	-19	-39,9	-2,5	7,5			
HANDEL	23	64	7	0,6	0,5	5	7,9	9,4	8,4			
REISELIV, OVERNATTING, SERVERING	10	5	1	0,1	0,2	-5	-46,2	5,8	11,3			
KULTUR, SPORT OG MEDIA	11	7	1	0,3	0,3	5	173,8	40,8	21,8			
FINANS, FORSIKR, FIFNDOM	10	7	1	0,3	0,3	-4	-33,4	-1,9	14,9			
KUNNSKAPSINT.FORR.TJENESTETJENING (KIFT)	9	21	2	0,3	0,3	10	86,8	35,9	45,7			
FORR.TJENESTETJENING ELLERS*	3	5	1	0,2	0,2	4	527,8	58,6	80,4			
ANNEN TJENESTETJENING	7	7	1	0,2	0,2	-9	-56,6	9,2	18,9			
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTETJENING:	47	344	40	0,9	1,2	1	0,4	20,0	17,2			
UNIVERSITET OG HØGSKOLE	-	-	0	-	0,0	-	.	31,7	27,7			
ANNEN UNDERVISNING	5	65	8	1,3	1,2	-6	-8,3	12,6	6,4			
OFFENTLIG ADMINISTRASJON etc.	9	55	6	1,2	1,2	-27	-32,9	14,4	8,4			
HELSETJENESTER (inkl omsorgsinst.)	21	171	20	1,1	1,6	83	93,0	20,3	21,8			
SOCIAL TJENESTER	12	52	6	0,8	0,9	-48	-48,0	19,7	30,1			

*Inkl.Utleie og formidling av arbeidskraft (herunder bemanningsbransjen)

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).

Tabell v11 Næringsstruktur og –utvikling samt ”viktige bransjer” (røde) i Storfjord kommune.

	Bedrifter 2014		Sysselsatte 2014			Sysselsettingsendringer 2004-2014				"Viktige" bransjer i Storfjord 2014
	Antall	Antall	Prosent fordeling	LK1 (andel sysselsatte lokalt vs. regionen)	LK2 (andel sysselsatte lokalt vs. landet)	Absolutte endringer	Relative endringer	Tromsø-regionen	Landet	
STORFJORD										
ALLE NÆRINGER OG SEKTORER	215	733	100	1,0	1,0	72	10,9	14,2	17,0	
1. PRIMÆR-NÆRINGER:	48	57	8	3,3	3,1	-22	-28,4	-28,9	-20,3	
LANDBRUK	41	34	5	4,9	2,4	12	27,0	25,6	23,8	
FISKE/FANGST	6	13	2	1,5	6,1	-7	-35,1	-21,7	-20,1	
OPPDRETT	1	10	1	5,6	4,6	-3	-23,2	-56,4	14,4	
2. SEKUNDÆR-NÆRINGER:	36	59	8	0,7	0,4	8	15,3	9,8	15,8	
FISKEINDUSTRI	-	-	0	-	0,0	-	-	-29,9	-12,5	
ANNEN INDUSTRI	8	11	2	0,5	0,3	5	57,9	4,3	-5,1	
EKSTRAKTIV VIRKSOMHET (bergverk, olje/gass)	-	0	0	-	0,0	-	-	1906,1	85,9	
BYGG OG ANLEGG	26	37	5	0,7	0,6	3	7,6	22,8	39,0	
ENERGI	2	8	1	2,9	1,9	0	1,9	-36,8	10,3	
3. PRIVAT DOMINERT TJENESTYTING:	89	231	32	0,8	0,7	39	20,5	13,7	20,6	
TRANSPORT	12	87	12	1,9	2,5	49	131,6	-2,5	7,5	
HANDEL	16	50	7	0,5	0,5	-10	-15,9	9,4	8,4	
REISELIV, OVERNATTING, SERVERING	16	18	3	0,6	0,7	9	31,7	5,8	11,3	
KULTUR, SPORT OG MEDIA	9	6	1	0,3	0,3	-2	-26,8	40,8	21,8	
FINANS, FORSIKR, EIENDOM	10	2	0	0,1	0,1	3	55,3	1,9	14,9	
KUNNSKAPSINT.FORR.TJENESTYTING (KIFT)	17	17	2	0,3	0,2	10	139,5	35,9	45,7	
FORR.TJENESTYTING FLIFRS*	1	-	0	-	0,0	-	-	58,6	80,4	
ANNEN TJENESTYTING	8	51	7	2,0	1,7	3	7,4	9,2	18,9	
4. OFFENTLIG DOMINERT TJENESTYTING:	47	386	53	1,2	1,6	47	13,9	20,0	17,2	
UNIVERSITET OG HØGSKOLE	1	-	0	-	0,0	-	-	31,7	27,7	
ANNEN UNDERVISNING	6	69	9	1,6	1,5	14	25,0	12,6	6,4	
OFFENTLIG ADMINISTRASJON etc.	9	113	15	2,9	2,9	22	24,2	14,4	8,4	
HELSETJENESTER (inkl omsorgsinst.)	15	140	19	1,0	1,5	0	0,2	20,3	21,8	
SOSIALTJENESTER	11	64	9	1,2	1,3	11	20,8	19,7	30,1	

*Inkl.Utleie og formidling av arbeidskraft (herunder bemanningsbransjen)

Kilde: NIBRs tilrettelagte versjon av bedrifts- og foretaksregisteret (SSB).